

Aurora Juntunen

RUOKA-AVUN KÄYTTÄJIEN ARJEN SELVIYTYMISKEINOT JA NIISSÄ ESIINTYVÄ TOIMIJUUS

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Aurora Juntunen: Ruoka-avun käyttäjien arjen selviytymiskeinot ja niissä esiintyvä toimijuus
Pro gradu
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen maisteriohjelma
Sosiaaliantropologia
Huhtikuu 2021

Tutkin tässä pro gradu – tutkielmassa ruoka-avun käyttäjiä ja heidän arjessaan esiintyviä selviytymiskeinoja niukasta taloudellisesta tilanteesta selviämiseksi. Selviytymiskeinot voivat olla joko hyvin konkreettisia tai vaikeammin havaittavissa olevia toimintoja, joiden kautta ruoka-avun käyttäjien toimijuus tulee esiin. Pro gradu – tutkielman tekeminen on sijoittunut poikkeukselliseen ajankohtaan, jolloin koronapandemia on lisännyt ruoka-avun käyttäjien määrää sekä vaikuttanut ruoka-avun järjestämisen käytäntöihin.

Tutkielma haastaa uusliberalistisen sosiaalipolitiikan luomaa vaikutelmaa huonompiosaisista kansalaisista. Uusliberalistiset arvot ovat vaikuttaneet nykyisten sosiaalipalvelujen luonteeseen siten, että palveluiden tulee pystyä toimimaan voittoa tavoittelevien yritysten tavoin. Samalla sosiaalipalveluita käyttäville kansalaisille on asetettu uudenlaisia vaatimuksia aktiivisuudesta ja itsenäisyydestä, johon kuitenkin kaikki sosiaalipalveluiden käyttäjät eivät kykene. Näin syntyy väliinputoajien joukko, joita pyritään erilaisten osallisuustoimien kautta auttamaan ja osallistamaan takaisin yhteiskunnan palveluiden piiriin. Osallisuustoimet perustuvat usein ajatukselle, että yhteiskunnan heikompiosaiset ja peruspalveluiden varasta tippuneet ihmiset ovat automaattisesti osattomia, toimeettomia sekä passiivisia.

Kyseessä on etnografinen tutkielma, jonka aineisto on kerätty osallistuvan havainnoinnin ja haastattelujen avulla syksyn 2020 aikana. Tätä ennen osallistuin tammikuussa 2020 ruoka-avun kehittämiseen keskittyvään Demola-projektiin. Toteutin osallistuvaa havainnointia useissa eri ruokajonossa, joissa olin mukana jonottamassa ruoka-avun käyttäjien kanssa. Tutustuin ruoka-avun järjestäjiin osallistumalla syyskuussa 2020 Enemmän kuin ruokaa- seminaariin sekä auttamalla ruoka-avussa jaettavien ruokakassien pakkaamisessa ja jakamisessa. Tutkimuksessa on havainnoitu kahta eri ruoka-apua järjestävää toimijaa: erään keskisuuren kaupungin Suomen Punaisen Ristin osastoa ja evankelisluterilaista seurakuntayhtymää. Tutkimus toteutettiin yhteistyössä seurakuntayhtymän kanssa, mutta kuitenkin niin, että minulla oli täysi akateeminen vapaus toteuttaa tutkimusaineistoni kerääminen, analysointi ja raportointi.

Tutkielman keskeinen johtopäätös on, että ruoka-avun käyttäjät eivät ole osallisuustoimien esittämällä tavalla passiivisia vaan itseasiassa varsin aktiivisia. Tutkimuksessa havaittujen ruoka-avun käyttäjien selviytymiskeinojen kautta on osoitettavissa, että ruoka-avun käyttäjillä on paljon erilaisia toiminnan ja toimijuuden muotoja, joita osallisuuspoliittiset hankkeet eivät pysty tunnistamaan.

Avainsanat: ruoka-apu, toimijuus, uusliberalismi, osallisuus, huono-osaisuus, kolmas sektori, evankelisluterilainen kirkko, etnografia

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto.....	1
1. TUTKIMUKSEN TAUSTAA: MITEN RUOKA-AVUSTA ON MUODOSTUNUT SUOMALAISEN SOSIAALITURVAN PAIKKAAJA?	4
1.1. Suomalaisen hyvinvointijärjestelmän muutokset	4
1.1.1. Lyhyt katsaus suomalaisen hyvinvointijärjestelmän syntyyn.....	4
1.1.2. Universaalista sosiaalipolitiikasta uusliberalistiseen	6
1.1.3. Osallisuuspuhe oikeuksista ja velvollisuuksista	8
1.2. Ruoka-avun järjestäjien kentät	10
1.2.1. Kolmannen sektorin toiminta Suomessa	11
1.2.2. Kirkon rooli väliinputoajien auttajana	14
1.2.3. Ruoka-apu hyvinvointivaltion aukkojen paikkaajana.....	16
2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA: HUONO-OSAISUUS, TOIMIJUUS JA SELVIYTYMISKEINOT.....	19
2.1. Huono-osaisuuden osa-alueet.....	20
2.3. Toimijuus antropologisessa tutkimuksessa	22
2.3. Arjesta selviytymisen keinot	26
3. TUTKIMUSMETODI JA AINEISTON ANALYYSI: ETNOGRAFIAA RUOKAJONOISSA	29
3.1. Etnografinen tutkimusprosessi	30
3.2. Tutkimuseettiset lähtökohdat.....	34
4. TUTKIMUSKENTTÄ: RUOKAJONOT HAVAINNOINNIN KOHTEENA	39
4.1. Ruoka-avun toteuttaminen seurakuntayhtymässä sekä SPR:n osastossa koronapandemian aikana	39
4.2. Erilaisten ruokajonojen muodostuminen	42
5. RUOKA-AVUN KÄYTTÄJIEN TOIMIJUUTTA ETSIMÄSSÄ.....	48
5.1. Keitä ruoka-avun käyttäjät ovat?	48
5.1.1. Tutkimuksen informantit	49
5.1.2. Ruoka-avun käyttäjäksi sopeutuminen.....	55
5.2. Enemmän kuin ruokaa	58
5.3. Yhdenvertaista ruoka-apua luomassa	64
5.3.1. ”Me ollaan kaikki täällä yhtä rikkaita”	65
5.3.2. Ruoka-avun sanattomat säännöt	67
5.4. Ruoka-avun työntekijät portinvartijoina.....	71
6. Johtopäätökset	78
7. Lähteet.....	83

Johdanto

Tutustuin ruoka-apuun ilmiönä ensimmäisen kerran osallistuessani aihetta käsittelevään Demola-projektiin tammikuussa 2020. Demola on vuonna 2008 perustettu kansainvälinen oppimisympäristö, joka kokoaa yhteen opiskelijoita ja yrityksiä erilaisten innovaatiohaasteiden ääreen (<https://www.demola.net/media>). Osallistumani projektin tarkoituksena oli kehittää erään seurakuntayhtymän ruoka-apua asiakasystävällisempää ja toimivampaan suuntaan, sekä vastaamaan paremmin 2020-luvun tarpeita ja vaatimuksia. Pääsin tutustumaan projektin aikana monipuolisesti ruoka-avun järjestämisen käytäntöihin, ruoka-avun parissa työskenteleviin sekä sitä käyttäviin ihmisiin. Maaliskuussa 2020 koronapandemia tavoittaessa myös Suomen, lomautukset ja huonontunut taloustilanne nostivat ruoka-avun uutisotsikoihin, kun sen kysyntä kasvoi uusiin mittasuhteisiin.

Ruoka-avun piirissä olevista ihmisistä on olemassa monenlaisia mielikuva. Kenties yleisin oletus ruoka-avun käyttäjistä on 1990-luvun laman ajoilta, jolloin valtaosa ruokajonojen muodostajista olivat päihderiippuvaisia vanhempia miehiä. Tämä mielikuva ei kuitenkaan päde enää 2020-luvun ruoka-avun käyttäjistä. (Salonen, Ohisalo, Laihiala 2018, 5-7). Ruoka-avun käyttäjistä ja yleisesti yhteiskunnan huonompiosaisista kansalaisista puhuttaessa on mielestäni havaittavissa kaksi diskurssia: uusliberalismin ja osallisuuspolitiikan.

'Uusliberalistisessa diskurssissa' huonompiosaiset kansalaiset halutaan nähdä uusliberalistisen sosiaalipolitiikan tavoin palveluita käyttävinä asiakkaina, joiden tulee valita itse itselleen sopivat hyvinvointipalvelut palvelujärjestelmästä sekä hyödyntää niitä. Oletuksena on, että kansalaiset ovat aktiivisia ja toimivat yritysmäisesti punnitsemalla jokaisen teon ja valinnan kohdalla niiden hyötyjä ja haittoja. Hyvinvointipalvelualalla on julkisten palveluiden lisäksi yhä enenevässä määrin yksityisiä yrityksiä ja järjestöjä, jotka myyvät palveluitaan kunnille. Markkinatalouden periaatteella toimivat hyvinvointipalveluyritykset hyötyvät aktiivisista ja oma-aloitteisista asiakkaista, mutta ne, jotka eivät yllä asetettuihin vaatimuksiin voivat pahimmassa tapauksessa jäädä vaille apua ja tippua perusoikeuksien takaamien palveluiden piiristä.

'Osallisuuspolitiikan diskurssilla' tarkoitan niitä negatiivissävytteisiä määrittelyjä ja osallisuustoimia, joiden kohteeksi ruoka-avun käyttäjät helposti joutuvat. Osallisuuspolitiikan diskurssissa ruoka-avun käyttäjät ja muut perinteisten sosiaalipalveluiden piiristä tippuneet ihmiset nähdään automaattisesti huono-osaisina, osattomina ja toimeettomina. Heille voidaan tarjota erilaisia

osallisuustoimia, jotka tukevat heidän osallisuuttaan ja pääsyä takaisin ensisijaisten palveluiden piiriin. Vaikka osallisuustoimien taustalla voi olla vilpitön halu auttaa muusta yhteiskunnasta syrjään joutuneita ihmisiä, näillä toimilla voi olla myös tahattomia syrjäyttäviä vaikutuksia. Osallisuuden käsitteen sisällöstä ei olla yksimielisiä ja siksi osallisuuspuheella voidaan perustella erilaisia uusliberalistisiin arvoihin perustuvia toimenpiteitä. Osallisuuspuhe luo myös asetelmaa, jossa vallassa olevat pystyvät määrittelemään muut osattomiksi. Tekemieni havaintojen mukaan ruoka-avun käyttäjillä on kuitenkin paljon erilaisia selviytymiskeinoja arjessa, joiden perusteella voidaan todeta, että ruoka-avun käyttäjät eivät ole absoluuttisen osattomia ja toimettomia, kuten tulen tässä tutkimuksessa osoittamaan.

Ruoka-apuun hakeutuvat henkilöt eivät syystä tai toisesta saa arjessa pärjäämiseen tarvittavaa tukea valtion perustuslain takaaman avun piiristä vaan ovat joutuneet turvautumaan esimerkiksi luterilaisen kirkon ja muiden hengellisten järjestöjen tarjoamaan apuun. Myös monet kolmannen sektorin toimijat ovat mukana tuottamassa ruoka-apua ja muita hyvinvointipalveluita, esim. mielenterveyspalveluja tai vanhuksille suunnattuja tukipalveluja. Kolmannella sektorilla tarkoitan Konttisen (2015) määrittelyn mukaisesti kansalaisjärjestöjä ja vapaaehtoista kansalaistoimintaa. Kirkon ja kolmannen sektorin järjestämä ruoka-apu on kuitenkin monella tapaa ongelmallista lainsäädännön sekä pohjoismaalaisen hyvinvointivaltiomallin universaalien arvojen kannalta. Universaaleilla arvoilla tarkoitan tässä tutkimuksessa niitä yhdenvertaisuuden periaatteita, joiden pohjalta suomalaista hyvinvointivaltiota on rakennettu 1970–1980 luvuilla. Julkusen (2001, 27) määritelmässä nämä periaatteet näyttäytyvät muun muassa siten, että universaalissa hyvinvointimallissa kaikki kansalaiset, myös keskiluokka, tulevat jossain elämänvaiheessa olemaan hyvinvointivaltion etuuksien ja palveluiden piirissä, jolloin kaikki kansalaiset ovat osana hyvinvointivaltion asiakaskuntaan. Kuitenkin jo ruoka-avun olemassaoloa voidaan pitää osoituksena siitä, että julkinen sektori ei ole pystynyt tuottamaan yhdenvertaisia ja yksilöllisiä elämäntilanteita huomioon ottavia sosiaalipalveluita.

Ruoka-avun käyttäjän näkökulmasta kirkon sekä kolmannen sektorin palveluihin turvautumisessa ongelmallista on toiminnan vapaaehtoisuus ja säätelemättömyys, jotka tekevät ruoka-avun varassa elämisen epävarmaksi (Silvasti 2015). Ruoka-avun toimijoilla on hyvin erilaisia käytäntöjä ruoka-avun järjestämisen tavoissa ja nämä tavat vaikuttavat muun muassa siihen, miten ihmiset hakeutuvat ja pääsevät ruoka-avun järjestäjien piiriin (Salonen 2017). Elintarvikevirasto Eviran antama ohjeistus (16035/2) ruoka-avussa luovutettavista elintarvikkeista velvoittaa kaikkia ruoka-avun toimijoita tiettyihin sääntöihin muun muassa elintarvikkeiden säilyttämiseen liittyen, mutta esimerkiksi saatavuuteen tai vakaumuksettomuuteen velvoittavia ohjeistuksia ei ole, jotka tekisivät ruoka-avusta tasavertaisen ja syrjimättömän palvelun kaikkialla Suomessa (Evira 2017).

Tutkin tässä pro gradu – tutkielmassa ruoka-avun käyttäjien arjen selviytymiskeinoja ja niissä havaitsemaani toimijuutta. Tutkimuksessa havaittu toimijuus tapahtuu suhteessa ympärillä oleviin rakenteisiin, joihin sisältyy aina valtaa. Rakenteissa tapahtuvan toimijuuden voidaan helposti ajatella tarkoittavan jotakin aktiivista tekemistä ja toimimista, kuten esim. vastustamista tai strategioiden luomista. Tässä tutkimuksessa toimijuudella tarkoitetaan kuitenkin myös sellaisia pienen toiminnan muotoja, jotka saattavat jopa näyttäytyä ulkopuoliselle passiivisuutena. (Ortner 2001; Honkasalo 2013.) Selviytymiskeinot, joissa toimijuus näyttäytyy, eivät myöskään välttämättä ole aina jotakin konkreettisia toimintaa tai tekoja. Sen sijaan tutkimuksessa havaitut selviytymiskeinot nousevat muun muassa positiivisten ilmiöiden kasautumisesta, jotka auttavat jaksamaan eteenpäin. Selviytymiskeinojen luonnetta kuvastaa niiden sattumanvaraisuus ja suunnittelemattomuus.

Tutkimuskysymykseni on: *Millaisia selviytymiskeinoja ruoka-avun käyttäjillä on ja millaista toimijuutta niissä tulee esiin?*

Suhtaudun kriittisesti niihin osallisuuspoliittisiin oletuksiin ja toimenpiteisiin, joiden lähtökohtana on nähdä huonompiosaiset kansalaiset automaattisesti toimeettomana ja passiivisena homogeenisenä ryhmänä. Haluan tutkielmallani osoittaa, että syrjäyttävä puhe huono-osaisista on harhaanjohtavaa sekä ennen kaikkea luo haitallisia mielikuvia heikommassa asemassa olevista ihmisistä ja heidän kyvyistään toimia. Ruoka-apua on tutkittu useamman tieteenalan näkökulmista. Ympäristöpolitiikassa ruoka-avussa on kyse kiertotalouden, kestävyuden ja resurssiniukkuuden teemoista. Taloustieteissä aihetta on lähestytty ruokahävikin torjunnan, kustannustehokkuuden ja yritysten yhteiskuntavastuun näkökulmista. Teologisen tutkimuksen piirissä ruoka-apuun liittyvä tutkimus keskittyy lähimmäisapuun, hengellisyteen sekä uskonnollisten toimijoiden auttamisen käytäntöihin. (Ohisalo 2017). Lähestymällä ruoka-apua sosiaaliantropologisesta näkökulmasta tuon tässä pro gradu – tutkielmassa esille edellä mainittuihin uuden näkökulman, jossa korostuu ruoka-apuun turvautuvien ihmisten arjen selviytyminen ja siihen liittyvä toiminnallisuus.

Tutkielman ensimmäinen osa avaa lukijalle tutkimuksen taustaa. Luku 1.1. käsittelee suomalaisessa hyvinvointijärjestelmässä tapahtuneita muutoksia sekä uusliberalismin sekä huono-osaisuuden diskursseja ja luku 1.2. käsittelee ruoka-apua ja sen rooli Suomessa. Toisessa osassa käsitellään tutkimuksen teoreettista viitekehystä eli huono-osaisuutta, toimijuutta sekä niiden tutkimista arjen selviytymiskeinojen kautta. Kolmannessa osassa esitellään tutkimuksessa käytettyä menetelmää ja tutkimusetiikkaa. Neljäs osa käsittelee tutkimuskenttää, eli ruokajonoja, ja niissä toteutettua etnografiaa. Viidennessä osassa esitellään aineistoa ja siitä tehtyä analyysiä. Kuudennessa osassa esitellään tutkimuksen johtopäätökset.

1. TUTKIMUKSEN TAUSTAA: MITEN RUOKA-AVUSTA ON MUODOSTUNUT SUOMALAISEN SOSIAALITURVAN PAIKKAAJA?

1.1. Suomalaisen hyvinvointijärjestelmän muutokset

Alaluvussa 1.1.1. 'Lyhyt katsaus suomalaisen hyvinvointijärjestelmän syntyyn' avaan sitä historiallista aikajanaa, jossa Suomesta rakennettiin 1970–1980-luvuilla hyvinvointivaltiota. Alaluku pohjustaa myös seuraavaa alalukua 1.1.2. 'Universaalista sosiaalipolitiikasta uusliberalistiseen', jossa käyn läpi sitä kehityskulkua, jossa sosiaalipolitiikassa on siirrytty universaaleista arvoista kohti uusliberalistisia. Nämä muutokset ovat johtaneet muun muassa siihen, että uusliberalismin diskurssi on saanut jalansijaa myös sosiaalipoliittisessa päätöksenteossa. Puhuessani sosiaalipolitiikasta tarkoitan poliittista päätöksentekoa, joka käsittää työ-, terveys-, koulutus-, asunto-, sosiaaliturva- ja perhepolitiikan osa-alueet (Saikkonen, Karvonen, Kestilä 2010). Uskoakseni tämä kehityskulku ja uusliberalismin diskurssi ovat osasyllisiä siihen, miksi yhä useampi suomalainen tippuu sosiaalipalveluiden piiristä niin, että heidän täytyy turvautua muun toimijan järjestämään apuun. Alaluvussa 1.1.3. "Osallisuuspuhe oikeuksista ja velvollisuuksista" käyn läpi sitä, miten uusliberalistinen diskurssi on yhteydessä osallisuuspuheeseen ja luomassa samalla osallisuuspolitiikan diskurssia. Osallisuuspoliittisella diskurssilla perustellut osallisuustoimet ja niihin perustuvat käsitykset osallisuudesta voivat itseasiassa luoda uudenlaisia syrjäytymisen muotoja.

1.1.1. Lyhyt katsaus suomalaisen hyvinvointijärjestelmän syntyyn

Suomalaista hyvinvointijärjestelmää on ryhdytty kehittämään järjestelmällisesti 1930-luvulta lähtien. Kirkon köyhäinhoidolla on kuitenkin Suomessa kuin myös muualla maailmassa paljon pidempi historia yhteiskunnan heikompiensaisten auttamisesta. Käsittelen kirkon roolia köyhäinavussa myöhemmin alaluvussa 1.2.2. Ensimmäiset merkit yhteisestä tavoitteesta parantaa suomalaisten yhteiskunnallista turvaverkkoa olivat 1800-luvun lopulla, kun sosiaalireforminen liike syntyi. Sosiaalireforminen liike kytkeytyi suomalaiskansalliseen liikkeeseen, jonka mukaan myös köyhimpien ihmisten tulisi voida tuntea olevansa kansalaisia. Myös sivistyneistö koki kansan sivistämisen ja kasvattamisen tärkeäksi tavoitteeksi, sillä kansallisvaltion olemassaolon ehtona oli terve ja vahva väestö. Toiminta oli pitkälti ylhäältä alaspäin tapahtuvaa, jossa sivistyneistön naisväki tarjosi opetusta erityisesti köyhille äideille ja lapsille. Samoihin aikoihin kansalaisliikkeet tarttuivat moniin keskeisiin pidettyihin sosiaalisiin ongelmiin ja pyrkivät ratkaisemaan niitä. Kyseisen ajan

kantavana teemana oli yksilöiden auttamisen sijaan korostaa yhteisöjen merkitystä sosiaalisen tuen antajana. (Juhila 2006, 16–17.)

Itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen vuonna 1922 muodostettiin ensimmäinen köyhäinhoitolaki, joka toi mukanaan uusia menettelytapoja. Kunnat jaettiin piireihin, joissa avustuksien hakijoiden tarpeet tutkittiin ja toimeenpantiin. Lainsäädäntö uudistettiin jälleen 1950-luvulla, jolloin sanasta 'sosiaalinen' tuli hallinnon käsite ja laki sosiaalihuollon hallinnosta annettiin. 'Sosiaalinen' -käsitteen mukaantulo oli merkityksellistä, sillä se hajotti yksilöstä liikkeelle lähtevää ajattelutapaa ja kohdistui sekä elettyyn ympäristöön että siihen kohdistuviin toimenpiteisiin. (Juhila 2006, 22-24.) 1960-luku oli suurien yhteiskunnallisten muutosten aikaa ja hyvinvointivaltio teki varsinaisen läpimurtonsa. Saaren, Björklundin ja Eskelisen (2020, 37) määritelmän mukaan hyvinvointivaltio on valtio, jossa ihmisten ”-- *sosiaaliset oikeudet on turvattu perustuslailla tai jokin muu vastaava lainsäädäntö kattaa systemaattisesti eri väestöryhmien sosiaalisen oikeudet. -- Hyvinvointivaltion sosiaali- ja terveystaloudellinen järjestelmä perustuu riskien määrittelyyn ja niiden hallintaa yhteiskunnallisen uudelleenjaon ja sosiaalisen sääntelyn avulla, joko ennaltaehkäisevästi tai korjaavasti*”.

1970–1980-luvuilla hyvinvointivaltion rakentaminen pääsi todelliseen vauhtiin. Taustalla vaikutti palveluidea, joka liittyy vahvasti pohjoismaisen hyvinvointivaltion universaaliuden periaatteeseen. Ajatuksena oli luoda asiakaslähtöisiä palveluita, joissa asiakaskansalaisten tarpeisiin pyrittiin vastaamaan kattavasti ja yhdenmukaisesti. (Toikko 2014, 161.) Kuitenkin jo 1980-luvulla hyvinvointivaltion aate alkoi rakoilla. Järjestelmä sai kritiikkiä osakseen, koska hyvinvointivaltion katsottiin vievän kansalaisilta vapauden puuttumalla jatkuvasti yksilöiden elämiin. Tämän lisäksi sosiaalipolitiikan laajentuminen oli merkinnyt koneiston monimutkaistumista ja kovempaa byrokratiaa. Koettiin, että ihmiset olivat valvomattoman ja hallitsemattoman koneiston armoilla. (Juhila 2006, 30-31.)

Lopulta 1990-luvulla alkaneen talouskriisin avulla luotiin ideologisen kriisin tunnelmaa, jolla perusteltiin vanhojen ajattelu- ja toimintatapojen hylkääminen. Sodan jälkeinen hyvinvointivaltion aatetta alettiin kyseenalaistamaan ja valtiovetoinen palvelupolitiikka leimattiin vanhanaikaiseksi. Juhilan (2006) mielestä voidaankin todeta, että Suomi on siirtynyt hyvinvointivaltioprojektin jälkeiseen aikaan, jossa vapaan kilpailun ja yksilön vastuuta korostavat uusliberalistiset näkemykset ovat voimistuneet. (Juhila 2006, 33.) Ennen yhteisön tukea korostanut yhdessä rakentamisen eetos on siirtynyt yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia korostavaan hyvinvointipalveluiden malliin.

1.1.2. Universaalista sosiaalipolitiikasta uusliberalistiseen

Uusliberalismilla tarkoitetaan poliittisen taloustieteen yhteiskuntaideologiaa. Uusliberalismi on käsitteenä monitahoinen mutta kapeasti määriteltynä sen ajatellaan viittaavan ajattelutapaan, joka suosii taloudellista vapautta ja itseohjautuvaa markkinataloutta. Sen mukaan hyvinvointia voidaan parhaiten lisätä tukemalla muun muassa yksityistä omistusoikeus sekä vapaita markkinoita. Universaalialia hyvinvointipolitiikkaa voidaan pitää monella tapaa vastakohtana uusliberalistiselle ajattelulle, jonka mukaan hyvinvointivaltion on järjestelmänä kallis, jäykkä ja puuttuu kansalaisten vapauteen. (Räsänen 2015.)

Eräsaaren (2014) mukaan uusliberalismin valuminen yhteiskunnallisille sektoreille on tarkoittanut sitä, että yhteiskuntaluokkien väliset erot ovat kasvaneet ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus lisääntynyt. Uusliberalistinen maailma kasvattaa toimeentulon ja varallisuuden jakautumista epätasaisemmin, absoluuttinen ja suhteellinen köyhyys lisääntyy sekä vauraus kasaantuu yhä pienenevälle joukolle. Julkinen sektori nähdään hitaana, kalliina ja toimimattomana sen byrokratian takia. Julkinen sektori on muuttunut hyvästä ja tavoiteltavasta järjestelmästä holhoavaksi monopoliksi. (Eräsaari 2014, 125, 127.)

Kuntalain (2015/410) mukaan kuntien ensisijaisiin tehtäviin kuuluu edistää kunnan asukkaiden hyvinvointia erilaisin palveluin, avustusten ja tukien muodossa. Kuntien sosiaalipoliittiseksi rooliksi on muodostunut kuntalaisten sosiaalisten olojen kehittäjänä ja niissä esiintyvien epäkohtien ratkaisijana. 1980-1990 lukujen vaihteessa aiemmin valtiovetoisesti järjestetyt sosiaalipalvelut muuttuivat, kun kuntauudistuslaki hajautti päätösvaltaa kunnille ja vähensi valtion ohjauksen merkitystä. Parannuksena oli se, että kunnat pystyivät yritysten tavoin itse paremmin vaikuttamaan siihen, miten suunnitella esimerkiksi varojen jakaminen eri kuntasektoreiden kanssa. Tämä on kuitenkin johtanut samalla siihen, että sosiaalivirastojen lakisääteinen pohja on heikennyt, koska virastot ovat joutuneet kilpailuasemaan muun hallinnon kanssa. (Möttönen & Kettunen 2014, 109-110.)

Kunnille myönnetty vapaus ja lama-ajan muodostama paine johtivat vilkkaaseen organisaatiokäytäntöjen uudistustyöhön. Suosioon nousi uusliberalismin kantavana trendinä ollut New Public Management (NPM)– oppisuuntaus, jossa organisaatiota tulee hyödyntää markkinaperiaattein. NPM pohjalta tehdyt uusitukset johtivat siihen, että sosiaalitoimen kehittäminen määrittyi kunnan yleisten kehittämistavoitteiden eikä niinkään sosiaalitoimen tarpeiden mukaisesti. (Möttönen & Kettunen 2014, 111-112). Hyvinvointipalveluihin kohdistuvat äärimmäiset taloudelliset paineet. Samalla niille asetetaan suuria odotuksia siitä, että hyvinvointipalveluiden ja

sosiaalitoimistojen kohdennettujen hankkeiden pitäisi pystyä ratkaisemaan huono-osaisuuden monimutkaiset kehät (Matthies & Uggerhøj 2016, 4.)

Matthies ja Uggerhøj (2016) mukaan maailmanlaajuisen uusliberalistisen markkinatalouden avulla valtioita painostetaan julkisten menojen hallitsemiseksi makrotasolla ja kansallisten julkisten palvelujen avaamiseksi globaaleille markkinatoimijoille. Tämä johtaa hyvinvointipalvelujen leikkaamiseen paikallistasolla ja lisää käytettävissä olevien palvelujen epätasa-arvoa. Vakaat palvelut, joissa on jatkuvasti ammattitaitoista henkilökuntaa, korvataan yhä useammin lyhytaikaisilla hätäapurahoilla, jotka on suunnattu vain kaikkein palavimpiin sosiaalisiin ongelmiin. Näin myös tietämättömyys kuntalaisten todellisista tarpeista lisääntyy. Tämä on johtanut siihen, että hyvinvointipalvelujen välineet syrjäytymisen estämiseksi eivät vain heikennä, vaan jopa tuottavat uudenlaista syrjäytymistä ja riippuvuutta. (Matthies & Uggerhøj 2014, 4.)

Uusliberalististen arvojen ja tavoitteiden valuminen sosiaalipalveluihin on myös johtanut siihen, että myös palveluiden käyttäjiin kohdistetaan uusliberalistisia tavoitteita. Sosiaalipalveluiden käyttäjät halutaan nähdä ensisijaisesti aktiivisina kansalaisina, jotka määrittävät omat palvelutarpeet ja tekevät sen mukaisia valintoja. Yritysmäisesti toimivat aktiiviset kansalaiset, eli asiakkaat, halutaan nähdä palvelunkäyttäjinä, jotka osallistuvat aktiivisesti palveluiden kehittämiseen. (Toikko 2014, 161-162.) Tässä ajatuksessa kiteytyy uusliberalismin diskurssi. Uusliberalismin diskurssin avulla sosiaalipalveluiden käyttäjille on luotu vaatimus toimia yritysmäisesti ja tehokkaasti arjen haasteiden ratkaisemiseksi.

Toikon (2014) mukaan pohjoismainen universaali sosiaalipalvelujärjestelmä ei ole kuitenkaan kadonnut uusliberalistisen kehityksen myötä, mutta yhteiskunnallinen ilmapiiri on uuden trendin mukaisesti ryhtynyt palveluiden laajentamisen sijaan palveluiden rajaamiseen. Sosiaalipalveluilla on edelleen universaali luonne, mutta sen sisältämää vastuun ideaa pyritään arvioimaan uudestaan ja siirtämään yhä vahvemmin yksilölle. (Toikko 2014, 165). Yksilökeskeisessä sosiaalipolitiikassa puhutaankin yhä useammin hyvinvointipolitiikasta ja hyvinvointipalveluista. Hyvinvoinnin käsite (welfare) viittaa monipuolisemmin sekä yksilön hyvinvointiin että hyvinvointia turvaaviin sosiaaliturvajärjestelyihin. Näin ollen on päädytty tilanteeseen, jossa hyvinvointi käsitetään yhä useammin asioiksi tai palveluiksi, joita yksilöt haluavat ja joista he ovat valmiita maksamaan. Sen sijaan että hyvinvointi ymmärrettäisiin universaalina asiana ja kaikille kansalaisille kuuluvana, hyvinvointi nähdään enemmän tarpeen tullen palveluiden muodossa valittavana asiana. (Rajavaara 2014, 142.)

Hyvinvointipalveluissa käytetyn asiakas-termin latautuneisuudesta ja ristiriitaisesta sisällöstä johtuen olen päättänyt, että en kutsu tässä tutkimuksessa ruoka-avussa kävijöitä asiakkaiksi vaan puhun sen sijaan käyttäjistä, vaikka ruoka-avun toimijoiden piirissä yleensä puhutaan asiakkaista. Ruoka-apua voidaan pitää eräänlaisena hyvinvointipalveluna tai ainakin sellaisen paikkaajana ja siksi saatetaan helposti ajatella, että ruoka-avussa on myös palveluntarjoajia ja asiakkaita. Ruoka-avun käyttäjissä ei ole terminä samanlaista sisältöä kuin ruoka-avun asiakkaissa, joka viittaisi yritysmäisesti toimiviin henkilöihin, joilla on mahdollisuus vaikuttaa palveluun ja sen sisältöön, joka ei kuitenkaan ruoka-avun kohdalla ole mahdollista. Puhumalla ruoka-avun asiakkaista voidaan myös luoda virheellinen vaikutelman siitä, että ruoka-avun käyttäjät olisivat valinneet palvelukseen ruoka-avun, vaikka kyseessä on useimmille pakosta ja viime sijaisesta vaihtoehdosta.

1.1.3. Osallisuuspuhe oikeuksista ja velvollisuuksista

Uusliberalismin diskurssi edellyttää kansalaiselta aktiivista otetta omaa elämää koskevista asioista. Näin ollen osallisuus ja sen tukeminen ovat kasvattaneet suosiotaan niin Suomessa kuin myös kansainvälisesti sosiaalityön ja politiikan parissa työskentelevien keskuudessa. Yleinen mielipide tuntuu olevan, että osallisuus on hyvä asia ja sen vahvistamiseen halutaan pyrkiä. Osallisuuden edistäminen on listattu yhdeksi sosiaali- ja terveysministeriön vastuualueiksi muun muassa terveyden edistämisen sekä rikollisuuden ja väkivallan ehkäisemisen rinnalla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021). Kuitenkin osallisuus terminä ymmärretään hyvin eri tavoin riippuen siitä, kuka osallisuudesta puhuu ja missä kontekstissa. Osallisuus on toisaalta esitetty toimintana ja ihmisten osallistumisena ja toisaalta eräänlaisena arvotavoitteena. (Raivio & Karjalainen 2013, 13). Euroopassa käyty keskustelu osallisuudesta ja syrjäytymisestä korostavat demokratian tarvetta ja käytännön toimia kohti osallistumista ja vallan uudelleenjakoa. Samanaikaisesti nämä käsitteet tekevät näkyväksi erilaisten syrjäytyneiden ryhmien jatkuvan syrjinnän. (Matthies & Uggerhøj 2014, 9.)

Osallisuudesta, osallistumisesta ja osallistamisesta löytyy useita erilaisia määritelmiä, joissa kulloinkin painotetaan erilaisia asioita. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) määritelmän mukaan *osallisuus* ilmenee yksilön päätösvaltana omassa elämässä (esimerkiksi mahdollisuutena säädellä olemistaan ja tekemistään), vaikuttamisen prosesseissa (esimerkiksi kyky vaikuttaa ryhmissä, palveluissa ja laajemmin yhteiskunnassa) sekä paikallisissa merkityksissä (esimerkiksi kokemus merkityksellisyydestä ja yhteenkuuluvuudesta sekä mahdollisuus liittyä vastavuorosiin sosiaalisiin suhteisiin) (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017, 9). Osallisuudella tarkoitetaan siis monitasoista tuntemisen, kuulumisen ja tekemisen kokonaisuutta.

Keskeistä siinä on kokemus luottamuksesta, sitoutumisesta ja kuulluksi tulemisesta. Osallisuus - hankkeen määritelmän mukaan osallisuudessa on keskeistä kokemus kuulumisesta ja kiinnittymisestä yhteisöön ja yhteiskuntaan sekä omassa elämässä koettu voimaantuminen, vahva identiteetti ja elämänhallintavalmiudet. Osallisuudessa kiteytyy usein ne yksilön ja yhteisön ominaisuudet, joita pidetään syrjäytymisen vastakohtina. (Särkelä-Kukko 2014, 9, 36.)

Osallisuus on vahvasti sidoksissa osallistumisen termin kanssa. *Osallistuminen* liittyy osallisuutta konkreettisemmin yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin itseään ja lähipiiriään koskevassa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Osallistuminen voi olla myös osallistumista erilaisiin tapahtumiin, tempauksiin, vapaaehtois- ja vaikuttamistoimintaan. Osallistumisella yksilö voi toteuttaa itseään ja vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin. (Särkelä-Kukko 2015, 34-35). Beresfordin (2012, 21-22) mukaan osallisuuden ja osallistumisen termit tulee ymmärtää niiden historiallisessa, poliittisessa, ideologisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Tämä on erityisen tärkeää, kun kansalaisia ryhdytään osallistamaan erilaisiin toimintoihin. *Osallistamisessa* halu osallisuudesta ja osallistumisesta luodaan muilla keinoin kuin yksilön sisäisen motivaation avulla. Osallistamisessa on kyse kansalaisiin kohdistuvasta vaatimuksesta tai kehotuksesta, jonka pyrkimyksenä on saada kansalaiset osallistumaan tiettyihin yhteiskunnan hankkeisiin. (Särkelä-Kukko 2015, 35.)

Osallisuuden, osallistumisen ja osallistamisen teemoihin on latautunut paljon erilaisia arvoja ja tavoitteita. Osallisuuteen liittyy vahvasti valtaa, joka ei ole kuitenkaan aina selvästi nähtävillä osallistujille tai osallistajille. Puhumalla osallisuudesta vältetään myös syrjäyttävää puhetta syrjäytyneistä. Tällöin luodaan valta-asetelma, jossa me - muut asetelmassa vallassa olevat voivat määritellä muut osattomiksi, syrjäytyneiksi (Raivio & Karjalainen 2012, 15). Kyseinen valta-asetelma ja puhe osattomista ovat myös pohjana osallisuuspolitiikan diskurssille.

Hyvä esimerkki osallisuus käsitteen huolettomasta käyttämisestä ja osallisuuspolitiikan diskurssista voidaan mielestäni pitää Sininauhaliiton Ruokajonosta osallisuuteen – hankkeen loppuraporttia 'Osallisuutta ruoka-avun rinnalle'. Hankkeen tavoite oli lisätä ruoka-avun käyttäjien osallisuutta ruoka-avun ohessa järjestetyllä toiminnalla ja loppuraportti selvitti sitä, oliko ruoka-avun käyttäjien osallisuus kasvanut hankkeen aikana. Vaikka hankkeen toiminta oli kaikin puolin kannatettavaa, loppuraportti sai osakseen kritiikkiä Enemmän kuin ruokaa – seminaarissa syyskuussa 2020. Monet seminaariin osallistuneet ruoka-avun parissa työskentelevät henkilöt sanoivat, että jo hankkeen nimessä on oletus siitä, että ruokajonolaiset ovat osattomia. Tätä oletusta pidettiin harhaanjohtavana ja virheellisenä sillä ruoka-avun parissa työskentelevät kokivat, että osallisuuden kokemukset ruoka-avun käyttäjien piirissä vaihtelevat paljon. Loppuraportin kirjoittaneet Niemelä ja Wright (2020)

olivat päättäneet, etteivät he tutki itse osallisuutta hankkeen aikana kerätystä aineistosta vaan sitä, miten se kasvoi hankkeen aikana. Heillä oli siis olemassa ennakko-oletus siitä, mitä on hyvä ja tavoiteltava osallisuus, eikä ruoka-avun käyttäjät lähtökohtaisesti yltäneet siihen. Se, mitä Niemelän ja Wrightin (2020) mielestä hyvä osallisuus on, jää raportissa kuitenkin selvittämättä.

Matthies ja Uggerhøj (2014) mukaan osallisuuden ja syrjäytymisen termejä käytetään yhä hämmentävämmissä yhteyksissä. Ne ovat myös saaneet keskeisen aseman normatiivisina käsitteinä erilaisissa poliittisissa ohjelmissa. Esimerkiksi Euroopan älykkään, kestävän ja osallistavan kasvun 2020 – strategiassa osallistava kasvu on asetettu yhdeksi kärkitavoitteeksi. Nämä ohjelmat eivät koske vain demokratisoitumista, vaan niiden tarkoituksena on myös säätää yksilöiden ja ryhmien käyttäytymistä uusliberalistisen tuottavuuden kannalta. Osallistumisella, jota usein kutsutaan myös sosiaalisesti osallisuudeksi tai käyttäjien ja kansalaisten osallistumiseksi, on normatiivinen sisältö, joka tukee jo ennestään aktiivisten kansalaisten roolia yhteiskunnassa. Toisaalta syrjäytymistä ei enää pidetä yksinomaan ongelmallisena ilmiönä, jonka yhteiskunnan epätasa-arvoiset rakenteet aiheuttavat. Sen sijaan syrjäytymistä pidetään myös seurauksena yksittäisten kansalaisten omista epäonnistumisista, vääristä valinnoista ja epäedullisesta käyttäytymisestä. (Matthies ja Uggerhøj 2014, 9.) Poliittisessa päätöksenteossa ylläpidetyt ja hyväksytyt uusliberalismin ja osallisuuspolitiikan diskurssit vahvistavat sitä käsitystä, että osallisuudessa ja syrjäytymisessä on kyse yksilön tekemistä hyvistä ja huonoista valinnoista elämässä, jotka tulevat samalla määritelleeksi yksilön rooli yhteisössä.

1.2. Ruoka-avun järjestäjien kentät

Yhteiskuntaelämän erilaiset toimialat voidaan jakaa sektoreihin. Ensimmäisellä sektorilla tarkoitetaan markkinoita ja yrityselämää, toisella valtiota ja julkista puolta, kolmannella kansalaisjärjestöjä ja vapaaehtoista kansalaistoimintaa sekä neljännellä sektorilla perheitä ja kotitalouksia. Kolmas sektori viittaa yleisimmin kansalaisyhteiskunnassa toimiviin järjestöihin ja säätiöihin, joiden erityisinä piirteinä voidaan pitää ei-voittoa tavoitteleva toiminta ja vapaaehtoisuus. (Konttinen 2015). Käsittelen tässä luvussa ruoka-avun toimijoiden sijoittumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Alaluvussa 1.2.1. 'Kolmannen sektorin toiminta Suomessa' avaan lyhyesti avustusjärjestöjen historiaa sekä sitä, mikä kolmannen sektorin toimijoiden rooli on nykyisessä suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa. Alaluvussa 1.2.2. 'Kirkon rooli väliinputoajien auttajana' käsittelen kirkon historiallista ja hengellistä taustaa ihmisten auttajana. Avaan myös sitä kehitystä,

jonka kautta kirkosta ja kolmannen sektorin toimijoista on jälleen tullut yhteiskunnan väliinputoajien auttajia hyvinvointivaltioprojektista huolimatta. Kaksi ensimmäistä alalukua toimivat myös alustajana alaluvulle 1.2.3. 'Ruoka-apu hyvinvointivaltion aukkojen paikkaajana', jossa tarkastelen kriittisesti ruoka-avun olemassaoloa ja sen mahdottomuutta universaalissa hyvinvointimallissa.

1.2.1. Kolmannen sektorin toiminta Suomessa

Materiaalisen tuen jakamista hädässä oleville ihmisille on tapahtunut kautta historian. Kuitenkin tänä päivänä toimiva moderni humanitaarisen työn konsepti, jossa avustusjärjestöt toimivat omatoimisesti ja itsenäisesti, on ollut olemassa vasta 1900-luvun puolivälistä saakka. Ajatus ensimmäisen organisoidun avustustoimijan perustamisesta syntyi, kun sveitsiläinen aktivisti Henry Dunant näki Solferinon taistelussa vuonna 1859 haavoittuneita ihmisiä ja järkyttyi siitä, kuinka huonoa apua ja hoitoa sodassa haavoittuneille sotilaille ja siviileille annettiin. Dunantin toiminta johti Punaisen Ristin perustamiseen vuonna 1863, josta tuli ensimmäinen kansainvälinen avustusjärjestö. Punainen Risti sai Geneven neuvotteluissa vuonna 1864 ensimmäisenä kansainvälisenä avustusjärjestönä valtuutuksen, jonka perusteella se pystyi tarjoamaan puolueetonta apua sodan uhreille konfliktialueilla. (Rysaback-Smith 2015, 5-6.) Sodan uhrien auttaminen toteutettiin heti alkuajoita lähtien vapaaehtoisten hoitajien ja lääkäreiden avulla ja vapaaehtoisten kouluttamista sotakentällä toimimiseksi pidettiin tärkeänä edellytyksenä toiminnalle (Hutchinson 1996, 80).

Punainen Risti oli toiseen maailmansotaan saakka tunnetuin kansainvälinen avustusjärjestö. Sotien jälkeen alkoi syntyä yhä useampia avustusjärjestöjä, joita on myöhemmin ryhdytty kutsumaan yleisesti lyhenteellä NGO (non-governmental organisation). (Rysaback-Smith 2015.) Suomessa NGO lyhenteellä tarkoitetaan kansalaisjärjestöä. Kansalaisjärjestöjen toiminta on ei-voittoa tavoittelevaa kansalaistoimintaa ja se perustuu vapaaehtoisuuteen. Järjestäytyneen kansalaistoiminnan taustalla on kansalaisten keskuudessa käytyjen keskustelujen ja liittymien kokonaisuus, jota ohjaa kulloinkin painotetut arvot ja intressit. Rekisteröitäviin järjestöihin lasketaan Suomessa muun muassa urheiluseurat, virkistysyhdistykset, hengelliset yhdistykset, avustusjärjestöt ja ammatilliset järjestöt. (Konttinen 2015). Suomessa kenties tunnetuimpia avustusjärjestöjä, joiden toiminta kohdistuu myös Suomessa tehtävään avustustyöhön, ovat muun muassa Suomen punainen risti sekä Pelastusarmeija. Pienempiä ruoka-apua, asumispalveluita tai esimerkiksi palvelunohjausta järjestäviä avustusjärjestöjä on Suomessa satoja.

Suomessa käyty keskustelu kolmannen sektorin yhteiskunnallisesta roolista on vilkastunut erityisesti 1990-luvun puolivälistä alkaen. Kolmas sektori on toisaalta ajateltu olevan riutuvan julkisen

sektorin palveluiden paikkaaja ja toisaalta sen vapaaehtoisuuteen perustuvaa toimintaa on vähätelty sekä riippuvuutta valtion rahoituksesta arvosteltu. Kolmannelle sektorille asetetaan massiivisia odotuksia sekä vaatimuksia, mutta samanaikaisesti tiedostetaan, että sen luonne on enemmänkin akuuttien kuin pysyvien ratkaisujen luojana. Epäilyksistä ja vähättelystä huolimatta kolmannen sektorin toiminnalla on merkittävä rooli esimerkiksi työllisyyspalveluiden tuottajana sekä syrjäytymisen ehkäisijänä. Kolmannen sektorin perustehtävänä onkin pidetty sitä, että se tuottaa kansalaisten tarpeisiin vastaavia palveluita. (Helander & Laakkonen 1999, 5, 11-12.)

Konttisen (2015) mukaan ajatus kolmannen sektorin järjestöistä palveluiden tuottajina on saapunut Suomeen Yhdysvalloista. Ajateltiin, että järjestökentällä oli julkisiin palveluihin verrattuna inhimillisempi ote työllisyyden hoidossa ja sosiaalipalveluiden tuottajana. 1990-luvun laman aikana kolmannen sektorin rooli palvelujen tuottaja vahvistui, kun hyvinvointivaltion rahoituspohja kriisiytyi. (Konttinen 2015). Hyvinvointivaltion sijaan puhutaankin yhtä enenevässä määrin hyvinvointiyhteiskunnasta, jolloin julkishallintokeskeisestä palveluntuottajamallista on siirrytty monituottajamalliin, jossa suositetaan verkostomaista yhteistyötä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välillä (Möttönen & Niemelä 2005, 3).

Kolmannen sektorin rahoitus on yksi sen toiminnan mahdollistamiseen sekä arvopohjaan liittyvistä haasteista. Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (JH-projekti) vertaili kansainvälisesti voittoa tavoittelemattomia toimijoita ja laati niille viisi yhteistä ominaisuutta: rakenteellisuus, yksityisyys, voittoa tavoittelematon jakaminen, itsehallinto sekä vapaaehtoisuus. JH-projektin esittämä kriteeri toiminnan yksityisyydestä, eli riippumattomuudesta valtion eri viranomaistyypeistä on yksi kolmannen sektorin toimijoita koskeva haaste. Vaikka muihin EU maihin verrattuna Suomessa toimivat kolmannen sektorin toimijat ovat suhteellisen itsenäisiä ja riippumattomia valtiosta, valtion rahoituksella on kuitenkin olennainen osa järjestöjen toiminnan mahdollistajana. (Helander & Laakkonen 1999, 16-17.)

Muun muassa poikkeavien rahoitusjärjestelmien sekä puuttuvien yhdenmukaisten toimintaperiaatteiden takia Helanderin ja Laakkosen (1999) mukaan kolmatta sektoria ei voida pitää yhtenäisenä yhteiskuntapoliittisen voimana. Esimerkiksi työllisyys- ja hyvinvointipalveluita tuottavien järjestöjen erot palveluiden toteuttamisessa, organisoinnissa ja hinnoitteluperiaatteissa ovat suuria eroja. (Helander & Laakkonen, 1999, 37). Pihlaja (2010) on tutkinut kolmannen sektorin järjestöjen roolia palveluiden tuottajana. Nykyistä asetelmaa, jossa järjestöjen toiminta perustuu vapaaehtoisuudelle, kuvaa Pihlajan mukaan epävarmuus. Esimerkiksi se, toteutetaanko järjestöissä tehtävä työ palkkatyönä vai vapaaehtoistyönä, vaihtelee paljon ja johtaa ongelmiin palveluntuottaja kysymyksissä. Jos järjestön palvelu ostetaan osaksi kunnan palveluita ja kyseisen järjestön toiminta

perustuu vapaaehtoisten panokselle, kuinka paljon vapaaehtoisilta voidaan edellyttää ilmaista työtä? Pihlajan mukaan voidaan perustellen todeta, ”*että mikäli kolmannen sektorin odotetaan osallistuvan sellaisten palvelujen tuottamiseen, jotka edellyttävät sitoutumista, säännöllisyyttä ja pitkäjänteisyyttä, ei tällaisia tehtäviä voida edellyttää hoidettavaksi järjestöissä vapaaehtoisvoimin, ilman korvausta.*” (Pihlaja 2010, 9).

Suomessa on myös alueita, joissa julkisten palveluiden kapasiteetti ei ole riittävä, mutta samanaikaisesti yritysmäiselle palveluntuotannolle ei ole edellytyksiä. Järjestöjen palvelutoimintaa syntyy juuri tällaisissa tilanteissa, kun taloudellista voittoa tavoittelevia yrityksiä ei ole esimerkiksi pitkien välimatkojen takia. Harvaan asutuilla alueilla tuotantokustannukset ovat usein korkeammat ja asukkaiden maksukyky alueilla heikompi. Pihlajan (2010) mielestä on ongelmallista, että maaseudun olosuhteita ja niiden palvelumarkkinoiden erityispiirteitä ei ole otettu huomioon, kun puhutaan järjestöistä palveluiden tuottajina. Pihlajan mukaan Suomessa onkin alueita ja palveluita, ”*joissa kansalaisten perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutuminen on kyseenalaista, jos näitä maaseudun olosuhdetekijöitä ei oteta huomioon esimerkiksi valtiontukea koskevissa säädöksissä ja palvelujen tuottamiseen ei ohjata julkista tukea.*” (Pihlaja 2010, 9).

Ruoka-apu on yksi kolmannen sektorin avustusjärjestöjen järjestämistä palveluista. Ruoka-avun toteutus vaihtelee maantieteellisen sijainnin sekä rahoituspohjan suhteen paljon. Esimerkiksi suuremmissa kaupungeissa, joissa kolmannen sektorin toimijoita on paljon, ruoka-apua on mahdollista saada lähes joka arkipäivä toisin kuin pienemmällä paikkakunnilla ruoka-avun toteutus voi olla vain yhden järjestäjän varassa. Tämän lisäksi ruoka-avun järjestäjän rahoituspohjasta ja verkostoista riippuen ruoka-avussa tarjottavan ruoan sekä palvelun laatu vaihtelevat paljon.

Esimerkiksi kaupungissa, jossa tämä tutkimus on toteutettu, kolmannen sektorin toimijat sekä seurakuntayhtymä tekevät yhteistyötä ruoka-avun toteutumisessa. SPR:n ruokajonossa jaettu ruoka on kokonaan peräisin ruoka-avun logistiikkakeskuksesta (RLK), joka on seurakuntayhtymän alainen sekä myös kunnan tukema toimija. RLK lajittelee ruokakaupoilta, suurtalouskeittiöiltä ja muilta lahjoittajilta saatavan hävikkiruoan ja jakaa sen eteenpäin jaettavaksi ruoka-apua järjestäville kolmannen sektorin toimijoille, hengellisille järjestöille sekä seurakuntayhtymän seurakunnille. Ruoka-avun käyttäjä voi siis tutkittavassa kaupungissa halutessaan valita useiden eri ruoka-apua järjestävän toimijan väliltä, mutta loppujen lopuksi ruoka-avussa jaettu ruoka on peräisin samasta paikasta, RLK:sta. Sen sijaan pienemmällä paikkakunnilla toimivilla kolmannen sektorin toimijoilla ei ole välttämättä yhtä kattavia verkostoja tai kunnan tukea toiminnan ylläpitämiseksi. Ruokakaupoista saatavan hävikkiruoan saaminen perustuu pitkälti myös lahjoittajien ja ruoka-avun

järjestäjien väliseen luottamukseen, jolloin ruoka-avun toteutuminen pienemmillä paikkakunnilla on ruokakauppojen hyväntahtoisuuden ja anteliaisuuden varassa.

1.2.2. Kirkon rooli väliinputojien auttajana

Kirkolla on ollut aina merkittävä rooli ihmisten auttajana. Esimerkiksi almujen antamiseen ja köyhien auttamiseen on kannustettu katolisen kirkon piirissä jo sen alkuajoista lähtien. Keski- ja Etelä-Euroopassa almujen jakaminen kuitenkin muodostui laajamittaiseksi toiminnaksi vasta varhaisella keskiajalla, jonka järjestämisestä huolehtivat luostarit ja kirkko. Almuilla rahoitettiin erilaisia auttamismuotoja, joista yksi oli hoitolaitos. Varhaisen keskiajan tyypillisimpiä hoitolaitoksia olivat vanhainkodit, orpokodit sekä köyhäntalot. Almuilla ruokittiin myös matkaavia pyhiinvaeltajia sekä köyhää väestöä. (Pulma 1994, 15-17.)

Uskonpuhdistuksen yhteydessä Suomessa kuningas Kustaa Vaasa siirsi valtaosan kirkon omaisuudesta valtiolle. Näin kävi myös katolisen kauden hyväntekeväisyyslaitoksille. Vuonna 1533 hoitolaitoksen siirtyivät kruunun alaisuuteen ja hallintoon, joskin tämä tapahtui edelleen tiiviissä yhteistyössä piispojen kanssa. Kirkon seurakuntien tehtävänä oli edelleen hoitaa köyhänsä, jotka olivat suvuttomia, tilattomia tai muutoin yhteisön avun ulkopuolelle jääneet. (Pulma 1994, 31-34.) Vuoden 1868 kunnallisasetus siirsi vaivaisten hoidon toteuttamisen lopullisesti seurakunnilta kunnille (Juhila 2006, 12). Kuitenkin toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa kaikilta yhteiskunnan toimijoilta vaadittiin panosta sodasta selviämiseksi ja kirkko tuki valtion terveydenhuoltoa ja sosiaalipalveluita. 1944 kirkkolakiin tehtiin muutos, jonka mukaan jokaisella seurakunnalla tuli olla oma diakonissa, eli diakoniatyön virkaa hoitava henkilö. Vaikka seurakuntatason hoitotyö ja sosiaalityö ovat Pohjois-Euroopan valtion kirkkojen erityispiirre, sen institutionaalinen asema vahvistui selvästi vahvimaksi Suomessa. (Hiilamo 2012, 404-405.)

Termi diakoni tulee kreikan kielen sanasta diakonein – palvella ja diakonos – palvelija. Diakoniatyöllä tarkoitetaan Suomen evankelisluterilaisen kirkon piirissä ihmisen kokonaisvaltaista auttamista. Auttamisen muotoja on monenlaisia, kuten esimerkiksi hengellisen, aineellisen, sosiaalisen ja terveydellisen toimintakyvyn tukeminen. Diakonian toimintaa ohjaa kultainen sääntö: ”*Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille*” (Matt. 7:12). (Kuusimäki 2021.) Kirkon rooli yhteiskunnan heikompiensaisten auttajana perustuu Raamattuun ja sen teksteistä tehtyihin tulkintoihin.

Kirkkolain (1993/1054) neljännen luvun 3§ mukaan ”*Seurakunnan ja sen jäsenten tulee harjoittaa diakoniaa, jonka tarkoituksena on kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen erityisesti niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta*”. Kirkon säädösten mukaan diakonian tarkoituksena on siis auttaa niitä, jotka tarvitsevat apua eniten ja etenkin niitä, joita eivät saa apua muualta. Tämä lähetyslausuma, jossa keskitytään syrjäytyneimpiin ryhmiin, antaa seurakuntatason sosiaalityölle ja hoitotyölle erityisaseman kirkon toiminnassa ja suuren vapauden vastata esiin tuleviin tarpeisiin. Kirkon köyhyyden vastaisissa toimissa tapahtui merkittävä muutos vuonna 1972 kun kansanterveyslaki hyväksyttiin ja samalla viimeisetkin suorat sidokset kuntien palvelutuotannon ja seurakuntien välillä katkaistiin. Laissa ei enää tunnustettu diakonissojen terveydenhuollon piirissä tekemää työtä. Diakonissalaitoksen ja maallisen terveydenhuollon läheinen yhteys oli kadonnut kokonaan 1990-luvulle mennessä. Kun vuonna 1971 jopa 40 prosenttia seurakunnan sairaanhoitajien henkilökohtaisista asiakaskontakteista koostui osasta perinteistä hoitotyötä, 1980-luvulle mennessä näiden toimintojen osuus oli vain 10 prosenttia kaikista asiakaskontakteista. Diakonien työ siirtyi yhä vahvemmin henkiseen toimintaan ja tukemiseen. Lainsäädännön tasolta katsottuna seurakunnista tuli julkisten palveluiden kannalta lähes merkityksettömiä toimijoita. (Hiilamo 2012, 401-402; Kallunki 2014, 5.)

Kun lainsäädäntö alkoi rajoittaa diakonien työtehtäviä ja terveydenhuollon tehtävät olivat yhä vahvemmin kunnan tehtäväaluetta, kirkko otti vahvempaa roolia muun muassa ruokaturvan takaajana. 1990-luvun laman saapuessa Suomeen sosiaaliturvajärjestelmä ei pystynytkään takaamaan yhdenvertaisia palveluita kaikille kansalaisille ja syntyi väliinpuotoajien joukko. (Silvasti 2015, 73). Väliinpuotoajilla tarkoitetaan henkilöitä, joiden haastava elämäntilanne ei jostain syystä kohtaa palvelujärjestelmän kanssa ja tukijärjestelmä torjuu tuen tai avun sen hakijalta. Sosiaaliturvaan liittyvä väliinpuotoaminen saa alkunsa yksilön elämäntilanteesta, jossa tämän toimeentulo ei riitä kattamaan perusmenoja, ja henkilö joutuu osittain tai kokonaan sosiaaliturvaetuuksien varaan. Väliinpuotoaminen tapahtuu, kun palvelujärjestelmän toiminnassa tai rakenteissa on puutteita tai epäjohdonmukaisuuksia, jolloin yksilö tulee torjutuksi ja jää ilman tilanteen vaatimaa tukea. Tällöin avuntarvitsijasta tulee väliinpuotoaja. (Määttä 2010, 20.) Määtän (2010) mukaan yhä useammin tilapäisessä kuin myös pysyvässä väliinpuotoamisessa turvaudutaan epäviralliseen apuun. Määtän mukaan esimerkiksi “-- *kirkon diakoniatyön tai SPR:n tarjoama epävirallinen apu näyttää tulleen pysyvästi paikkaamaan toimeentulotuen puutteita. Diakoniatyön asiakasmäärät ovat jatkuvasti kasvaneet ja diakoniatyöntekijät kertovat asiakkaidensa tulevan yhä useammin diakoniatuotoimistoon sosiaalitoimiston lähettämänä.*” (Määttä 2010, 22). Käsittelen väliinpuotoamista lisää luvussa 5.1.

Ensimmäinen suomalainen ruokapankki perustettiin Tampereen evankelisluterilaisen kirkon toimesta vuonna 1995 auttamaan kaikkein heikoimmassa tilanteessa olevia perheitä jakamalla näille ruokakaupoista lahjoitettua hävikkiruokaa. Ruokapankilla tarkoitetaan joidenkin seurakuntien diakonian yhteyteen perustettua erikoisyksikköä, joka huolehtii ruoka-avussa lahjoitettavan ruoan jakamisesta. (Suomen evankelisluterilainen kirkko, 2021). Ruoka-avun oli alun perin tarkoitus olla väliaikainen ja viimesijainen apu laman runtelemille kotitalouksille. (Silvasti 2015, 73.) Luterilaisen kirkon rooli kaikkein huono-osaisimpien auttajana ja ruokaturvan takaajana on kuitenkin vain vahvistunut viimeisten vuosikymmenien aikana. Seurakuntien luonteeseen kuuluu vahvasti yhteisöllisyys ja siksi on usein väistämätöntä, että kirkon toiminnalla on yhteys julkisiin palveluihin. Esimerkiksi kirkon tekemä kasvatustyö lasten ja nuorten kanssa sekä vanhuksille suunnattu toiminta voitaisiin periaatteessa katsoa olevan myös julkisen sektorin organisoimaa toimintaa. (Kallunki 2015, 7). Kuitenkin Hiilamon (2012) mukaan kirkon rooli on pitkälti jätetty huomiotta nykyaikaisessa hyvinvointivaltiokirjallisuudessa. Eurooppalainen hyvinvointivaltiotutkimus on keskittynyt uskonnollisten arvojen ja hyvinvointivaltion muokkaamisen välisiin yhteyksiin, mutta on useimmiten sivuuttanut uskon perustuvien instituutioiden roolin hyvinvoinnin mahdollistajana. Yleinen hyvinvointivaltion teoria viittasi aiemmin siihen, että kirkon tarjoama apu köyhille kuulisi 'sosiaalidemokraattisen' hyvinvointivaltion kehityksen aikana. Tulokset kuitenkin puhuvat toista. Suomen evankelisluterilaisen kirkon tiedoista käy ilmi, että vuosikymmenien ajan kirkon merkitys köyhyyden vastaisessa taistelussa on korostunut erityisesti 1990-luvun alun laman jälkeen. (Hiilamo 2012, 401-402.)

1.2.3. Ruoka-apu hyvinvointivaltion aukkojen paikkaajana

Tänä päivänä ruoka-apua järjestää yli 400 yksittäistä kansalaisjärjestöä ja hengellistä järjestöä. Ruoka-avun olemassaolo on jo itsessään kiusallinen osoitus siitä, että suomalainen yhteiskunta ei ole pystynyt korjaamaan 1990-luvun laman aiheuttamia aukkoja sosiaaliturvassa ja tarjoamaan universaaleja palveluja kaikille kansalaisille. (Tikka 2019, 342). Tämän lisäksi ruoka-apu on jäänyt lähes kokonaan kolmannen sektorin ja kirkon hoidettavaksi. Koska järjestöjen käytännöt ja mahdollisuudet järjestää ruoka-apua vaihtelevat paljon, ruoka-apu ei pysty tarjoamaan aina riittävää, vakaata ja oikeudenmukaista palvelua kaikille apua tarvitseville. (Silvasti 2015, 77-78).

Suomalaista ruoka-apua on tutkittu paljon sosiaalipolitiikassa (Silvasti 2015; Salonen 2017; Hiilamo 2012; Tikka 2019; Ohisalo & Saari 2014; Hänninen, Karjalainen, Lehtelä & Silvasti 2008). Tutkimus on keskittynyt muun muassa etsimään syitä sille, miksi ruoka-apu on jäänyt osaksi suomalaista

sosiaaliturvaa, vaikka sen alkuperäinen tarkoitus oli olla vain väliaikainen hätäapu. (Tikka 2019, 342). Salosen, Ohisalon ja Laihialan (2018) mukaan valtion kyvyttömyys järjestää kansallista ruoka-apua universalismin arvojen mukaisesti on alusta asti ollut silmiinpistävä. Esimerkiksi EU:n ruoka-apuohjelma otettiin käyttöön maa- ja metsätalousministeriön ja lopulta työ- ja elinkeinoministeriön toimesta, vaikka ruoka-avun järjestäminen olisi kuulunut luonnollisesti sosiaali- ja terveysministeriön vastuulle. (Salonen, Ohisalo & Laihiala 2018, 2). Suomalaista ruoka-avun järjestelmää kuvaillaan tilkkutäkiksi, josta puuttuvat sellainen järjestelmällisyys ja valvonta, joilla voitaisiin taata tasavertainen ja laadukas apu kaikille sitä tarvitseville. (Tikka 2019, 343).

Silvasti (2015) on tutkinut suomalaisen ruoka-avun ongelmallista asemaa sosiaaliturvan aukkojen paikkaajana. Silvastin mukaan ongelmallinen asema johtuu erityisesti siitä syystä, että valtaosa ruoka-avussa eteenpäin jaetusta ruoasta on saatu lahjoituksina. (Silvasti 2015, 78). Lahjoitettu ruoka on yleisimmin peräisin ruokakaupoista ja suurtalouskeittiöistä tulevasta hävikistä. Tämän lisäksi ruokaa ostetaan EU:n ruokaohjelman välityksellä. (Hiilamo 2012, 408.) Koska iso osa ruoka-avussa jaettavasta ruoasta on kiinni lahjoittajien anteliaisuudesta ja kulloinkin syntyvästä hävikistä, ruoka-apu perustuu Suomessa epävakaaalle pohjalle. Ruoka-avun käyttäjä ei voi esimerkiksi varmistua siitä, että ruoka-avusta saatu ruoka on tasaisen laadukasta ja ravitsevaa sekä että sitä on riittävästi. Myös erilaiset allergiat ja ruokarajoitteet voivat rajoittaa paljon sitä, miten ihminen pystyy hyötymään ruoka-avusta saaduista tuotteista.

Toinen Silvastin (2015) nostama ongelmakohta ruoan lahjoittamisesta liittyy ruoka-apua järjestävien toimijoiden yleisten ohjeistusten puuttumiseen. Koska seurakunnat ja kolmannen sektorin toimijat ovat itsenäisiä, ne voivat käytännössä valita omat asiakkaansa. Näiden toimintaan ei vaikuta samanlaiset vaatimukset palvelun laadusta, tasavertaisuudesta tai saavutettavuudesta, kuin mitä julkisen puolen palveluilta vaaditaan. (Silvasti 2015, 77-78.) Ruoka-apua järjestäville toimijoille ei ole olemassa Suomessa yhtenäistä ohjeistusta tai lainsäädäntöä. Esimerkiksi Salosen (2017) etnografia tamperelaisista ruoka-avun toimijoista osoittaa, että toimijoilla voi olla hyvin erilaisia tapoja järjestää ruoka-apua. Yksi tapa seuloa asiakkaita on asettaa raja sille, kuka todella tarvitsee ruoka-apua. Ruoka-apuun tulijalta saatetaan esimerkiksi pyytää selvitystä vähävaraisuudesta, jolloin käyttäjän tulee esittää dokumentteja asemastaan opiskelijana, työttömänä tai eläkeläisenä. Joissain paikoissa ruoka-apuun tulijoille teetetään epävirallinen haastattelu henkilön tilanteen kartoittamiseksi ja joissain paikoissa tulijoilta ei edellytetä minkäänlaista kelpoisuusvaatimusta. Jotkut hengelliset toimijat asettavat ruoka-avun saamiselle ehdoksi uskonnolliseen palvelukseen osallistumisen. (Salonen 2017, 22.)

Britanniassa useat ruoka-avun toimijat ovat ajautuneet tilanteeseen, jossa niiden toiminnalla on ryhdytty korvaamaan perinteisesti hyvinvointivaltion järjestämiä palveluita. Näin uusliberalistiset arvot, individualistinen oman edun tavoittelu sekä yrittäjyys- ja kuluttajakeskeisyys ovat nousseet keskeiseen asemaan myös ruoka-avun piirissä. Myös jotkut hengelliset järjestöt ovat alkaneet toistamaan poliittisia aatteita ‘uskonnollisen uusliberalismin’ tavoin. On ajaututtu tilanteeseen, jossa ruoka-avun käyttäjiä arvostellaan sen mukaan, ovatko he itse syyllisiä omaan huonoon taloudelliseen tilanteeseen vai eivät. Britanniassa suurimpiin ruokapankkiketjuihin kuuluva Trussell Trust pyörittää yli 400 ruokapankkia ja heidän toimintansa perustuu kristillisiin periaatteisiin. Heikoimmassa asemassa olevien auttamisen periaatteesta huolimatta Trussell Trust kuitenkin myös kannustaa asiakkaita uusliberalististen aatteiden tavoin itsenäisyyteen rajoittamalla ruoka-avun saamisen kolmeen kertaan kuuden kuukauden sisällä. Toiminnan taustalla vaikuttavat vahvasti uusliberalistiset ajatukset riippuvuuden välttämisestä, itsenäisyydestä ja avun ansaitsemisesta. Trussell Trust on saanut myös Britannian hallituksen tuen sosiaalipalvelujen tuottajana, joka on ennestään vahvistanut sen asemaa ruoka-avun roolin ja arvojen määrittäjänä. (Cloke, May & Williams 2017, 706, 710-711.)

Trussell Trust:ia vastustamaan on syntynyt monia yksityisiä ruoka-apua järjestäviä toimijoita, jotka ajavat ruoka-avun ohella omaa poliittista ja aatteellista agenda. Esimerkiksi Sufra nimisen järjestön toiminta perustuu antikapitalistisille arvoille ja se jakaa ruokaa ihmisille näiden rodusta, uskonnosta, sukupuolesta sekä poliittisesta vakaumuksesta riippumatta. Järjestö on myös erikoistunut jakamaan ruokaa muslimeille sopivan ruokavalion mukaisesti. Uskonnollisista vakaumuksista vapaa Real Aid niminen järjestö jakaa ruoka-apua pientä summaa vastaan, jotta ruoan saamiseen liittyvä kiitollisuuden velka ja stigmatisoinnin kokemus pystyttäisiin välttämään. Food Not Bombs niminen järjestö pohjaa toimintansa sotien, köyhyyden ja kapitalistisen järjestelmän vastustamiseen tarjoamalla viikoittain vegaanisen lounaan kodittomille. Järjestöjen poliittiset, uskonnolliset ja eettiset vakaumukset vaihtelevat paljon ja niillä on selvä vaikutus siihen, miten toiminta järjestöjen ympärillä muokkautuu. (Cloke, May & Williams 2017, 711.)

Yksityisten järjestöjen kirjo on monimutkaistanut Britanniassa ruoka-avun ympärillä olevia arvolatauksia tuoden esille hyväntekeväisyyteen, vaihtoon, pyyteettömyyteen ja ruokahävikkiin liittyviä sekä sodan ja kapitalismin vastaisen toiminnan kautta esille tulevia arvokeskusteluja. Ruokapankeista on täten syntynyt poliittisen väittelyn kenttä, jossa huomio on kohdistunut kiistelemään sosiaalipalvelujen tuottamisesta sekä ruoka-avusta ja sen käyttäjistä tuotetusta kuvasta julkisuudessa. (Cloke, May & Williams 2017, 709-710). Suomen ruoka-avun toimijoiden kentillä ei onneksi olla vielä ajaututtu Britannian ruokapankkien kaltaiseen tilanteeseen. Toisaalta kotimaisia

viitteitä kohti kiristyneempää tilannetta löytyy muun muassa Pihlajan (2010) tekemistä havainnoista, joissa asenteet kolmannen sektorin asemasta tulevaisuuden palveluntuottajana olivat muuttuneet.

Voidaan pitää pohjoismaalaisten universaalien arvojen vastaisena, että Suomessa viimesijaisen avun turvaaminen on jäänyt lähes kokonaan kolmannen sektorin ja kirkon vastuulle. Viitteitä on myös vastuun lisääntymisestä tulevaisuudessa. Ruoka-avun järjestäjien toiminta perustuu lahjoittajien hyväntahtoisuuteen sekä lahjoittajien ja ruoka-avun toimijoiden väliseen luottamukseen, mikä tekee järjestelmästä epävarman ja sattumanvaraisen. Epämääräistä tilannetta kuvaa hyvin myös Tampereen apulaispormestari Jaakko Stenhällin puheenvuoro 30.9.2020 järjestetyssä Enemmän kuin ruokaa – seminaarissa. Vaikka ruoka-avun asiakkaiden määrä on moninkertaistunut koronapandemian aikana, Stenhällin mukaan kaupungin sosiaalitoimen täydentävissä toimeentulotuen hakemuksissa ei ole tapahtunut nousua. Jostain syystä kaikkein heikoimmassa asemassa olevat kotitaloudet suuntaavat seurakuntien ja kolmannen sektorin tarjoamiin palveluihin kuntalaisille oikeutettujen sosiaalipalveluiden sijaan. Kirkon ja kolmannen sektorin vastuu kasvaa jatkuvasti samalla kun ensisijaisten palveluiden käyttö pysyy samana.

Olen seurannut aktiivisesti ruoka-avun kentällä tapahtuvia asioita tammikuusta 2020 alkaen. Osallistumani Demola-projektin aikana seurakuntayhtymän esittämistä tilastoista kävi ilmi, että ruoka-apua tarvitsevien kotitalouksien määrä on kasvanut vuosittain. Ruoka-apua kysyntä on kasvanut selvästi tekemieni havaintojen mukaan myös tämän pro gradu – tutkielman aikana. Ollessani ensimmäisen kerran havainnoimassa SPR:n ruokajonoa maaliskuussa 2020 ruoka-avun koordinaattori kertoi minulle, että ennen koronapandemian heidän ruokajaossa kävi yhdellä kerralla noin 60-70 henkilöä. Kyseisellä maaliskuun havainnointikerralla ruoka-avun hakijoita oli jo lähemmäs kaksisataa henkilöä. Vieraillessani SPR:n ruokajonossa uudestaan lokakuussa 2020 ruoka-avun hakijoita oli jo yli kolmesataa.

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA: HUONO-OSAISUUS, TOIMIJUUS JA SELVIYTYMISKEINOT

Olen aiemmissa luvuissa avannut suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ja sen eri toimijoiden rakenteissa, rooleissa sekä arvoissa tapahtuneita muutoksia. Näillä muutoksilla on mielestäni yhteys siihen, miksi ruoka-avun rooli on vakiintunut viimesijaisen avun tarjoajana. Pyrin tässä tutkimuksessa vastaamaan kysymykseen, millaisia selviytymiskeinoja ruoka-avun käyttäjillä esiintyy ruoka-avussa sekä millaista toimijuutta niissä tulee esiin. Ruoka-avun käyttäjät nähdään usein huono-osaisena ja muusta

yhteiskunnasta sivuun jääneenä ryhmänä. Vaikka osa ruoka-avun käyttäjistä on sosiaalipalveluiden väliinputoajia, tämä ei kuitenkaan osoita kaikkien ruoka-avun käyttäjien olevan oman elämänsä väliinputoajia. Jotta ruoka-avun käyttäjien toimijuus voidaan tunnistaa, tulee ensiksi ymmärtää, mitä tarkoitetaan huono-osaisuuden käsitteellä ja miksi se liitetään usein automaattisesti ruokajonoissa jonottaviin ihmisiin. Alaluvussa 2.1. 'Huono-osaisuuden osa-alueet' avaan Saaren, Eskelisen ja Björklundin (2020) sekä Cin (2013) ajatusten avulla sitä, mitä huono-osaisuudella tarkoitetaan. Toisessa alaluvussa 2.2. 'Toimijuus antropologisessa tutkimuksessa' avaan toimijuuden käsitettä, miten sitä on tutkittu antropologisessa tutkimuksessa ja miten hyödynnän toimijuuden käsitettä tässä tutkimuksessa. Alaluvussa 2.3. 'Arjessa selviytymisen keinot' yhdistän aiemmissä alaluvuissa käsiteltyjen huono-osaisuuden ja toimijuuden teemoja, sekä tuon esimerkkien kautta esille köyhien ihmisten selviytymiskeinoja.

2.1. Huono-osaisuuden osa-alueet

Saari, Eskelinen ja Björklund (2020) määrittelevät huono-osaisuuden yhteiskunnallisesta myönteisestä kehityksestä ja muista elämän myönteisistä siirtymistä sivuun jäämisenä. Heidän mielestään huono-osaisuus tulisi hahmottaa kolmen eri tason avulla: elintason, elämänlaadun ja elämäntavan. Elintasolla Saari, Eskelinen ja Björklund tarkoittavat kotitalouksien käytettävissä olevia voimavaroja. Mitä alhaisempi elintaso on, sitä enemmän se rajoittaa mahdollisuuksia tehdä omaa elämää koskevia valintoja. Alhaisen elintason kotitalouksissa suurin osa resursseista kohdistuu peruskulutukseen, esim. asumiseen, ruokaan ja vaatteisiin. Siinä määrin, kun elintaso voidaan pitää hyvinvoinnin mittarina, alhaisen elintason voidaan ajatella olevan yhteydessä alhaisempaan hyvinvointiin. (Saari, Eskelinen, Björklund 2020, 12, 15.)

Ci (2013) tarkastelee huono-osaisuutta ilmiönä Saaren ja kumppaneiden tavoin usean osa-alueen kautta. Hänen mukaansa huono-osaisuudessa on pohjimmiltaan kyse ihmisen perustarpeista, jotka eivät tule tyydytetyiksi. Tällöin ihminen kärsii sekä toimentulon että arvostuksen alijäämästä, jolloin kaksi ihmisenä olemiseen liittyvää ominaisuutta ei tule täytetyksi; ihminen biologisena olentona, jolla on eloonjäämiseen liittyviä tarpeita sekä sosiaalisena olentona, jolla on tarve tulla kunnioitetuksi ja tunnistetuksi. Toimeentulon alijäämästä muodostuu monimutkainen käsite, kun siihen liitetään kiistanalaisia arvoituksia vastuusta ja erilaisen asemien tavoittelemisesta. Alhaiseen elintasaan ei itsessään tarvitsisi liittyä negatiivista latausta tai vaatimusta siitä pois pyrkimiseen. Kuitenkin se, joka luo Cin mukaan elintasolle vaatimuksia, ovat sosiaaliset suhteet. Toimeentulon niukkuus ei siis

itsessään sisältäisi negatiivista merkitystä asianosaisille, jos köyhyydellä ei olisi myös sosiaalisiin suhteisiin liittyvää ulottuvuutta. (Ci 2013, 125-126.)

Statuksella tarkoitetaan yksilön asemaa sosiaalisessa järjestelmässä. Sosiaalisella järjestelmällä kuvataan yhteiskuntaa eräänlaisena sosiaalisten suhteiden verkostona, jossa yksilö on sen perusyksikkö. (Debran 2010, 759). Huono-osaiset ovat Cin (2013) mukaan niitä, joilla on heikoin status sosiaalisessa järjestelmässä huonon taloudellisen tilanteen takia. Heikko status ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö ihmisellä olisi statusta. Se viittaa vajavaiseen statukseen muotoon, joka ei yllä rahan ja yltäkylläisyyden ympärille keskittyvässä yhteiskunnassa liitettäviin odotuksiin luokkaselestä. Tällainen huono-osaisuus edustaa arvostukseen liittyvää alijäämää tai puutetta. Se, joka tekee statuksen heikkoudesta niin vaikean, ei ole niinkään toimeentulon puute vaan puute osallistua sellaisiin sosiaalisiin aktiviteetteihin, joiden kautta saavutetaan arvostettava status. Heikko status on suhteellinen tila, joka johtuu yhteiskunnan hierarkkisesta jakautumisesta. Tunnustetuksi tuleminen on riippuvaista aineellisesta vauraudesta ja mahdollisuuksista osallistua statusta vahvistavaan sosiaaliseen toimintaan. (Ci 2013, 126-127.)

Ci (2013) painottaa huono-osaisuuden määritelmässään henkilön taloudellista taustaa ja sen yhteyttä statukseen. Cin oletus on, että kaikki ihmiset pyrkivät jatkuvasti korkeampaan ja vauraampaan yhteiskuntaluokkaan ja siten arvostetumpaan statukseen. Kuitenkin alhaisessa elintasossa elävien ihmisten elinpiirissä ja erilaisissa alakulttuureissa arvostuksen ansaitsemisen ei tarvitse liittyä luokkayhteiskunnassa ylöspäin pyrkimiseen. Esimerkiksi vaihtoehtoista elämäntapaa tavoittelevat ryhmät, joiden toimintaa ohjaavat kulutuskriittinen elämäntyyli toimivat päinvastoin, kuin mitä Ci heidän odottaisi tekevän. Nämä ryhmät tavoittelevat toisenlaista arvostusta, johon ei liity taloudellista vaurautta ja sen myötä tuleva yhteiskunnallista statusta.

Puhuessaan arvostettavasta statuksesta ja sen yhteydestä taloudelliseen vaurauteen Ci (2013) luo vaikutelman, että yksilöiden kokema arvostus perustuu korkeaan yhteiskuntaluokkaan sijoittumisena. Statusta voidaan käyttää kuitenkin myös synonyyminä asemalle. Arvostettavan aseman saaminen yhteisössä ei tarvitse liittyä taloudelliseen vaurauteen vaan esimerkiksi kunnioitukseen, joka voidaan ansaita hyvin monella tavalla. Havaintojeni mukaan osa informanteistani tuntui hyväksyneen sen, että he eivät yllä keskiluokkaiseen stereotyyppisiin ihanteisiin. Tämän sijaan he ovat ansainneet arvostusta ruoka-avun omissa verkostoissa sellaisilla keinoilla, joihin heillä tuloista riippumatta on mahdollisuuksia. Ruoka-avun käyttäjien piirissä arvostus ei perustu varallisuuteen tai tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumiseen vaan esimerkiksi laajoihin sosiaalisiin verkostoihin muiden ruoka-avun käyttäjien ja työntekijöiden keskuudessa.

Antropologiassa yksilö ja tämän jatkuvasti muuttuvat ja liikkuvat roolit sekä identiteetit nähdään paljon kompleksisempaan kokonaisuutena, kuin mitä luokka-asema tai status standardina asioina pystyvät yksilöä koskaan kuvaamaan. Vaikka Cin (2013) ajatus siitä, että kaikki pyrkivät jatkuvasti korkeampaan yhteiskuntaluokkaan arvostettavan statuksen ansaitsemiseksi on elitistinen, mielestäni Cin huomio siitä, että huono-osaisuudessa on kyse myös arvostuksen puutteesta, on osuva myös tekemieni havaintojen valossa. Arvostuksen puute tulee kuitenkin nähdä laajempaan ja monipuolisempaan asiana, kuin vain yhteiskuntaluokkiin rajoittuneena.

Olen samaa mieltä Saaren, Eskelisen ja Björklundin (2020) sekä Ci (2013) kanssa siitä, että huono-osaisuus on ilmiönä ymmärtävä usean eri osa-alueen kautta. Koska huono-osaisuudessa on kyse heikentyneen toimeentulon lisäksi yksilön kokemuksesta, on yksilön määrittelemisen huono-osaiseksi ulkopuolelta käsin ja ilman hänen elämäntilanteeseensa tai kokemuksiinsa perehtymistä väärin. Saaren, Eskelisen ja Björklundin (2020) mukaan yksilön määrittäminen huono-osaiseksi liittyy hänet automaattisesti myös syrjäytyneen, osattoman tai toimeettoman käsitteisiin. Siksi henkilön määrittäminen huono-osaiseksi on prosessina leimaava eikä todellisuudessa kuvaa yksilön elämäntilannetta juurikaan. Määrittelyssä käytetään aina valtaa ja määrittelyn taustalla on vallassa olevien pyrkimys kuvata jotakin yhteiskunnan normaalista poikkeavaa. Tässä usein korostuvat arvottaminen, syrjintä, stereotyyppit ja ennakkoluulot, jotka kaikki johtavat stigmatisointiin. (Saari, Eskelinen, Björklund 2020, 14-16).

Huono-osaisuuden käsitteen negatiivisesti leimaavan sisällön takia olen päättänyt, etten kutsu informanttejani huono-osaisiksi, vaikka heidät yhteiskunnan tasolta määriteltäisiin sellaisiksi. Tutustuessani informantteihin olen ymmärtänyt, että vaikka he kärsivät taloudellisesta niukkuudesta tämä ei tarkoita, että he kokisivat aina myös arvotukseen puutetta. Tällä rajauksella myös varmistan sen, etten toista me – ne asetelmaa, jossa kirjoittaja vallan käyttäjänä määrittelee informanttejaan ja ylläpitää leimaavaa prosessia. Puhuessani huono-osaisuudesta tarkoitan sillä leimaavaa puhetapaa, jonka avulla yksilö nähdään kokonaisvaltaisesti heikkona.

2.2. Toimijuus antropologisessa tutkimuksessa

Huono-osaisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa tulee usein vaikutelma, että yhteiskunnan alistavat rakenteet tekevät huonompioisista kansalaisista automaattisesti passiivisia. Rakenteiden ja yksilön välistä suhdetta voidaan pitää yhtenä nykyajan sosiaalitieteiden keskeisenä kysymyksenä. Tätä suhdetta on pyritty ymmärtämään muun muassa käytännön teorian (practice theory) avulla, joka

ryhtyi 1970-luvulla haastamaan strukturalistisia teorioita ja maailmankuvaa, jossa yksilön nähtiin olevan erilaisten järjestelmien ja rakenteiden armoilla. Kun ihmiselämän rakenteellisten piirteiden kuten kulttuurin, sosiaalisten järjestelmien, hierarkioiden ja roolien nähtiin asettavan rajoja yksilön toiminnalle, käytännön teoria toi esille sen, että rakenteiden olemassaolosta huolimatta ne eivät määrittäneet lopullisesti yksilöiden toimintaa maailmassa. (Ortner 1984, 145-146; Ortner 2006, 2; VandenBroek 2010, 482.)

Käytännön teorian tarkoituksena on selittää toiminnan tapoja ja käytäntöjä, joilla kulttuuria luodaan, ylläpidetään ja muutetaan. Käytännöllä (practice) tarkoitetaan periaatteessa kaikkea sitä, mitä ihmiset tekevät. Pohjimmainen ajatus käytännön teoriassa on, että kulttuuri muovaa ihmisestä tietynlaisen sosiaalisen toimijan, mutta samalla sosiaalinen toimija muokkaa jokapäiväisessä toiminnassaan ympäröivää kulttuuria. (Ortner 2006, 129.) Mikä tahansa toiminta ei kuitenkaan muuta ja uudelleen luo vallitsevaa kulttuuria. Tällaisen toiminnan tulee olla intentionaalista. Intentionaalisuudella tarkoitetaan laajaa kokoelmaa kognitiivisia ja emotionaalisia tiloja, jotka suuntaavat yksilön toimintaa kohti jotakin tiettyä lopputulosta. Intentionaalinen toiminta on Ortnerin mukaan toimijuuden (agency) ehto ja juuri toiminnan intentionaalisuus erottaa toimijuuden kautta tapahtuvan toiminnan muusta arkipäiväisestä toiminnasta. (Ortner 2001, 79-81; Ortner 2006, 134-135).

Se, mitä yksilö intentionaalisella toiminnalla haluaa tavoitella, ovat erilaiset henkilökohtaiset pyrkimykset. Henkilökohtaiset pyrkimykset, joista Ortner (2001) käyttää nimitystä cultural projects, ovat asioita, joita yksilö tavoittelee omasta kulttuurisesta ja historiallisesta perspektiivistään käsin. Nämä pyrkimykset eroavat muusta arkipäivän toiminnasta siten, että niillä pyritään saavuttamaan jotakin, kun taas arkipäivän toiminnalla saadaan jotakin. Henkilökohtaiset pyrkimykset ovat merkityksellisiä asioita yksilön elämässä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että pyrkimyksiä tavoitteleva toimijuus olisi vapaata. Esimerkiksi se, minkälaisia asioita yksilö toiminnallaan tavoittelee, on kulttuuriin, aikaan ja paikkaan sidonnaisia asioita. (Ortner 1984, 152; Ortner 2006, 5; Ortner 2001, 81-83.)

Toimijuuteen ja sen tavoitteisiin vaikuttaa merkittäväällä myös tavalla yhteiskunnassa esiintyvä valta. Valta ilmenee sosiaalisessa järjestelmässä esimerkiksi instituutioiden ja diskurssien kautta. Sen sijaan, että yksilö nähtäisiin vastakohtana sosiaaliselle järjestelmälle, se tulisikin nähdä järjestelmän rakennusosana. Tällöin yksilön toimijuuden suhde vallan elementteihin hahmotetaan kokonaisvaltaisempaan. Ihmisten toimijuus vaihtelee valtavasti riippuen millaisessa todellisuudessa yksilö elää ja minkälaisia mahdollisuuksia valtarakenteet antavan yksilölle toimia. (Ortner 2006, 137-138.)

Tästä syystä liikaa yksilön intentionaalisuutta korostavat toimijuuden teorit voivat luoda vaikutelman, että yksilö pystyy halutessaan pelkällä tahdonvoimalla vastustamaan olemassa olevia rakenteita ja järjestelmiä pyrkimystensä saavuttamiseksi. Cudd on (2014) tutkinut äärimmäisessä köyhyydessä asuvien ihmisten toimijuutta. Hänen mukaansa toimijuus on se, joka erottaa ihmiset lopulta roboteista ja muista ei-inhimillisistä olennoista. Myös Bartman (2000) ja Sen (1999) näkevät toimijuuden kykynä luoda suunnitelmia tulevaisuuden tavoitteiden toteutumiseksi. Nämä suunnitelmat ja tavoitteet tekevät meistä merkityksellisiä yksilöitä, toimijoita. VandenBroekin (2010) mukaan edellä kuvattu ajattelutapa kuitenkin vääristää käsityksiä valtarakenteiden vahvuudesta ja toimijoiden kyvystä vastustaa niitä. Intentionaalisen toimijuuden korostaminen voi myös luoda harhakuvan siitä, että toimijuus on verrannainen käsite autonomialle, vapaudelle ja ihmisyydelle. (Cudd 2014, 200-203; VandenBroek 2010, 480.)

Toimijuus yhdistetään sen historiallisen taustan takia helposti aktiiviseen toimintaan sekä erityisesti vallan vastustamisen (Ortner 2006, 137). Alistavia rakenteita vastustava toimija on ajatuksena romanttinen, mutta tällainen mielikuva kuvaa kuitenkin harvoin vastarinnan alla elettyä todellisuutta. Toimijuutta romantisoiva puhe tukee usein länsimaisia individualismin ihanteita ja siirtää ne muihin kuin länsimaisiin yhteyksiin. (Ortner 1995, 176-177; Ortner 1984, 150; VandenBroek 2010, 481). Esimerkiksi Mahmood (2005) on tutkinut moskeijaliikkeen naisten toimijuutta Lähi-Idässä. Hänen mukaansa liikkeen naiset nähdään usein länsimaisen feminismin kautta passiivisiksi ja miesten alistamiksi. Mahmoodin etnografinen aineisto kuitenkin osoittaa, että passiiviset mielikuvat johtuvat pikemminkin siitä, että länsimainen feminismin ei pysty tunnistamaan niitä vastustamisen tapoja, joita musliminaiset arjessaan käyttävät miehiään vastaan. Myös Abu-Lughod (1990) toi esiin etnografiassaan, että vaikka beduiininaisten tapa vastustaa yhteisön miesvaltaa tapahtuu miesten asettamissa puitteissa, se on todellista vastustusta. Nämä toimet eivät kuitenkaan edusta länsimaisessa feminismissä tunnistettuja vastustuksen muotoja. Vastarintaa korostava toimijuus päättyy helposti etnosentriseen ja yksinkertaistavaan ajatteluun toimijuudesta. (VandenBroek 2010, 480.) Mahmoodin (2005, 17-18) mielestä ymmärtämällä vallan ja yksilön välistä suhdetta muunakin kuin vain vallan vastustamisena yksilön toimijuus voidaan nähdä myös kykynä toimia ja luoda uutta alisteisessa asemassa.

Toimijuus on siis monikerroksisesti sidoksissa vallan käsitteen kanssa. Toisaalta toimijuudessa on kyse yksilöllä olevasta vallasta vaikuttaa tapahtumiin ja muihin ihmisiin, kun taas toisaalta rakenteissa oleva valta ja sitä toistavat ihmiset sekä systeemit voivat alistaa toimijan toimimaan tietyissä raameissa. Ei pidä kuitenkaan sortua ajattelemaan, että esimerkiksi valta-asemassa olevalla henkilöllä olisi enemmän toimijuutta kuin tämän alistamalla henkilöllä. Myös alistetulla toimijalla on

kyky ja mahdollisuus toimia vallan alla. Toimijuuden käsitteen ääripäinä voidaan pitää alistamista ja vastustamista, joiden välille ihmisen toimijuus sijoittuu tilanteesta riippuen. (Ortner 2001, 143-144.)

Kuten monia muitakin hankalia antropologiassa käytettyjä termejä myös toimijuutta on alkuun pidetty itsestään selvänä käsitteenä ja vasta myöhemmin todettu sen määrittely erittäin ongelmalliseksi etnografisessa tutkimuksessa tuotettujen kuvausten avulla. (Ortner 1995, 150). Toimijuus usein nähdään aktiivisena tekemisenä, jonka tarkoituksena on saada jotakin näkyvää aikaiseksi. Honkasalon (2013) mielestä toimijuus voi olla kuitenkin myös sitä, että asioita jätetään tekemättä tai ei tehdä mitään. Niin sanottua pientä toimijuutta voi olla esimerkiksi asioiden sietäminen tai odottaminen, jossa eräänlainen passiivisuus nähdäänkin tapana toimia tietyssä tilanteessa. Olennaista on se, että toimija itse käsittää ulospäin passiiviselta näyttävän olemisen toiminnalliseksi. (Honkasalo 2013, 43-44, 46). Myös Jyrkämä (2008, 197) on kirjoittanut siitä, että toimijuutta tutkittaessa on huomioitava se, miten toimija itse tulkitsee toimintansa ja siihen liittyvän toimijuuden. Toimijuutta tutkittaessa tutkijan tulisi lähestyä toimijuutta avoimemmin, kuin vain tahdon, tarkoituksellisuuden ja vapaan valinnan ilmentyminä. Kaikessa toiminnassa on aina mahdollisuus muutokseen, vaikka tämä saattaisi tapahtua vasta useampia sukupolvia myöhemmin hitaan, näkymättömän ja hiljaisen hivuttautumisen tavoin. (Hynninen, Lindfors & Opas 2015, 183-184.)

Ymmärrän toimijuuden tässä tutkimuksessa Ortnerin (2001, 2006, 1984) tavoin toiminnaksi, jolla täytyy olla intentionaalinen luonne. Intentionaalisella toiminnalla yksilö tavoittelee yhteiskunnan valtaa sisältävien rakenteiden ja järjestelmien seassa itselleen merkityksellisiä asioita. Ruoka-avun käyttäjien toimijuus tulee esiin muun muassa selviytymiseen liittyvissä toiminnoissa, eli selviytymiskeinoissa, joiden avulla tiukassa taloudellisessa tilanteessa pyritään pärjäämään. Ruoka-avun käyttäjien arjen toimintaan vaikuttavia vallan elementtejä on ensinnäkin sosiaalihuollon koneisto, joka järjestelmänä käännäyttää ruoka-avun käyttäjät pois ensisijaisen avun luota ja he joutuvat turvautumaan ruoka-apuun. Tämän lisäksi valtaa pitävät ruoka-avun järjestäjät, jotka voivat olla tukemassa tai haastamassa käyttäjien toimijuutta. Ymmärrän toimijuuden myös Honkasalon (2013) tavoin sellaisiksi toimintatavoiksi, jotka eivät välttämättä näytä ulkopuoliselle toiminnalta ollenkaan. Esimerkiksi se, että ruoka-avun käyttäjä jättää tulematta ruoka-apuun, voi ulkopuoliselle näyttäytyä passiivisuuden ja syrjäytymisen merkinä. Todellisuudessa päätöksen taustalla voi olla pitkäkin pohdinta siitä, minkälaisia hyötyjä ja haittoja ruoka-apuun menemisestä koituu yksilölle.

Ortnerin (2011) mukaan toimijuudessa on ennen kaikkea kyse ihmisistä, joilla on haluja. Kun halut alkavat kasvamaan yli ihmisten elämässä olevien rakenteiden, ne tuovat esille niiden mahdin.

Ihmisten elämissä vaikuttavat rakenteet ovat perustana sille, miksi ihmisten välillä on epätasa-arvoisuutta ja juuri etnografisen kirjoittamisen avulla rakenteiden ja toimijoiden välinen suhde voidaan tuoda esille. (Ortner 2011, 81.) Ortnerin tavoin tuon esille ruoka-avun käyttäjien tapoja selviytyä arjessa käyttäen etnografista menetelmää, jota käsittelen tarkemmin luvussa 3.1. Sen sijaan, että keskittyisin vain toiminnan lopputuloksiin, joissa ruokaa-avun käyttäjien henkilökohtaiset pyrkimykset toteutuvat, pyrin ymmärtämään selviytymiskeinoja yksittäisten ruoka-avun käyttäjien toimijuuden tuloksina. Tuon esille sen, mitä asiat muodostavat juuri tietylle ruoka-avun käyttäjälle tämän ominaisen tavan selviytyä.

2.3. Arjesta selviytymisen keinot

Käsitykset siitä, että köyhillä ei olisi samanlaisia valmiuksia tai mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa ovat peräisin kauempaa historiasta. Tähän on vaikuttanut erityisesti marginaalin käsitteen kehitys, jolla on pyritty luomaan yhteneviä käsityksiä ja samalla hallittavia kokonaisuuksia yhteiskunnasta poikkeavista ja syrjäytyneistä ryhmistä. Bayatin (2020) mukaan tutkimus marginaaleista ja niihin sijoittuvista yhteisöistä sai alkunsa 1920-luvulla Yhdysvalloissa Chicagon koulukunnan piirissä. Koulukunnan tutkimus keskittyi muun muassa urbaaniin kaupunkitilaan ja siinä asuviin uudisasukkaisiin sekä maahanmuuttajiin. Maahanmuuttajat eivät sijoittuneet tavallisina pidettyihin yhteiskuntaluokkiin, vaan kahden kulttuurin risteyskohtaan, marginaaliin, jossa he eivät olleet kummankaan kulttuurin täysivaltaisia jäseniä. Puhe urbaaneista marginaalissa eläjistä johti epätarkkaan ja helposti väärinymmärrettävään kategoriaan ryysyläisistä, jolla tarkoitettiin kerjääjiä, taskuvarkaita, köyhiä ja rikollisia. (Bayat 2020, 36-37.)

Köyhiin eli alhaisessa elintasossa eläviin, liitetään usein käsityksiä, joiden mukaan nämä eivät ole aktiivisia vaan passiivisia. Vaikka köyhät ja huonompiosaiset kansalaiset saavat harvoin äänensä kuuluviin valtamediassa ja politiikassa, he osallistuvat arjessaan moniin sellaisiin epävirallisiin toimintoihin, jotka voivat olla myös poliittisia. Bayat (2020) tuo teoksessaan esille tapauksen Kairosta, jossa monet köyhät perheet hankkivat kotitalouksien veden ja sähkön laittomia reittejä siitä huolimatta, että viranomaiset tietävät tästä toiminnasta. Veden ja sähkön hankintaa laittomin keinoin ei tehty siksi, jotta sillä olisi tietoisesti vastustettu viranomaisten auktoriteettia, vaan koska muuta keinoa elämiselle edellyttävien resurssien hankkimiseksi ei ollut. Laittomalla toiminnalla on ollut kuitenkin yllättävä ja alun perin tarkoitukseton vaikutus siihen, miten kaupunkisuunnittelua ja

sosiaalipoliittisia toimia on kehitetty Kairossa asukkaiden hyvinvoinnin parantamiseksi. (Bayat 2020, 40-43.)

Bayatin (2020) esimerkki Kairosta kuvastaa hyvin sitä miten konkreettisilla selviytymiskeinoilla voi olla epäsuoria ja sattumanvaraisia vaikutuksia. Samanlaisia viitteitä köyhien selviytymiskeinoista ja niiden vaikutuksista on löydettävissä myös Helsingistä ja Tampereelta. Ruoka-avun käyttäjät ovat vaikuttaneet tahattomasti valtamediaan ja kiinnittäneet politikoiden huomion loppu vuodesta 2020 muun muassa ruokajonojen muodossa. Normaalisti ihmisten katseilta piilossa olevat ruoka-avun käyttäjät päätyivät Aamulehden otsikoihin, kun SPR:n ruokajono kiersi satojen metrien pituisena letkana keskustan korttelien ympäri. Kaiken kansan katseltavana ruokajonoista oli tullut kuin mielenosoituksia, jotka muodostuivat kahdesti viikossa SPR:n ruokajonon aikaan todistamaan sitä, miten monella tamperelaisella oli vaikeuksia pärjätä tavallisessa arjessa. Samalla tavalla Helsingin Veikko ja Lahja Hurstin Laupudentyö ry:n perinteeksi muodostunut joulujuhla vähävaraisille järjestettiin koronarajoituksista johtuen Rautatientorilla, jonne kokoontui tuhansia ihmisiä hakemaan ruoka-apua joulupyhien alla. Kaikki ennakkoon pakatut 2000 ruokakassia jaettiin tunnissa ja ruokakasseille olisi ollut enemmänkin hakijoita. Helsingin keskustassa Rautatientorilla on tuskin nähty saman mittakaavan kokoista kokoontumista koronapandemian aikana. Tällaisen tahattomat ja hiljaiset mielenosoituskalliset kokoontumiset herättivät myös poliitikkojen huomion. Aamulehden haastateltavana ollut Tampereen kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Anna-Kaisa Ikonen (kokoomus) sanoi haastattelussa, että ilmakuva kiemurtelevasta ruokajonosta sai hänet hiljaiseksi, ja että yhteiskunnan on tultava ihmisten avuksi tällaisina hetkinä. (Aamulehti 1.10.2020; Yle uutinen 23.12.2020.)

Ruokajonot ovat myös kiinnittäneet liiketilojen omistajien huomion ja jonot ovat nousseet kaupunkitilasta käytävään neuvotteluun. Ylen uutisoi Tampereen SPR:n ja Tampereen keskustan liiketilojen omistajien välisestä selvittelystä keväällä 2020. SPR:n toimitilojen sijainnista johtuen SPR:n ruoka-avun käyttäjät tulevat samalla jonottaneeksi erilaisten liiketilojen ja kiinteistöjen edustoilla. Liiketilojen omistajat ja kiinteistöjen asukkaat ovat valittaneet asiasta SPR:lle, koska he toivoisivat liiketilojen edustojen olevan tyhjänä ruoka-avun käyttäjistä. (Yle 29.4.2020). Uutisessa tulee hyvin esille se, miten ruokajonot ja samalla ruoka-avun käyttäjät ovat päätyneet osaksi myös kaupunkitilasta käytävää keskustelua siitä, kenelle kaupunkitila kuuluu ja miten sitä käytetään. Onko kaupunkitilassa jatkossa tilaa ruokajonoille vai halutaanko ne myös tulevaisuudessa piilottaa julkisesta tilasta? Ruokajonot edustavat suomalaisen sosiaalipolitiikan epäonnistumista, joka halutaan kieltää niin poliitikkojen, kuin myös hyväosaisten kansalaisten tasolta, mutta jonka tosiasiallisuutta ei pystytä enää salaamaan.

Edellä esittämäni kolme ruoka-apua käsittelevää uutista ovat osoituksia siitä, että ruoka-avun käyttäjien toiminnalla voi olla myös tahattomia poliittisia vaikutuksia. Jostain syystä näitä vaikuttamisen keinoja ei kuitenkaan tunnisteta, mikä johtuu mielestäni siitä, että toimijuuden ja toiminnan tarkastelu on usein arvolatautunutta. Esimerkiksi järjestettyyn mielenosoitukseen osallistuminen on aktiivinen poliittinen teko, joka vahvistaa demokratian toteutumista ja kansalaistoimintaa, mutta julkisella paikalla olevaan ruokajonoon osallistumista ei nähdä poliittisesti aktiivisena tekona eikä siihen liitetä toimijuutta. Sen sijaan, että toimijuutta lähdettäisiin arvottamaan eri ihmisryhmien välillä, tulisi toimijuus ensisijaisesti tunnistaa ja vasta sitten lähteä analysoida, mitä toiminnalla pyritään tavoittamaan. Muuten vaarana on päätyä osallisuus termin kaltaiseen arvolatautuneeseen tilanteeseen, jota käsittelin aiemmin alaluvussa 1.1.3.

Moni urbaania köyhyyttä käsittelevä tutkimus näkee köyhät ihmiset poliittisesti passiivisena ryhmänä, joiden ainoa toiminnan kohde on jokapäiväisessä elämässä pärjääminen. Vaikka köyhiä pidetään voimattomina, he eivät suinkaan kuluta aikaansa tekemättä mitään, vaan ovat aktiivisia muun muassa erilaisten selviytymisstrategioiden keksimisessä ja toteuttamisessa. (Bayat 2020, 38-39). Isola, Turunen ja Hiilamo (2016) ovat tutkineet köyhien suomalaisten selviytymiskykyä arjessa. Heidän mukaansa köyhät ihmiset eivät ole harmaata massaa vaan ihmiset eroavat muun muassa sen mukaan, minkälaisia voimavaroja ja tarpeita heillä on. Yksilön voimavarat ja tarpeet vaikuttavat siihen, minkälaisia selviytymiskeinoja yksilö kehittää, suunnittelee ja vaihtelee eri tilanteissa niukassa arjessa selviämiseksi. Muun muassa ruoka-apuun turvautuminen on yksi köyhien ihmisten selviytymisstrategia, jota pidetään usein viimesijaisena keinona arjesta selviämiseksi. (Isola, Turunen, Hiilamo 2016, 151.)

Havainnoimieni ruoka-avun käyttäjien selviytymiskeinot vaihtelevat sen mukaan, liittyvätkö ne konkreettisiin keinoihin taloudellisen niukkuuden selättämiseksi vai henkisiin voimavaroihin ja tunteiden säätelyyn stressaavasta elämäntilanteesta selviämiseksi. Jo ruoka-apuun hakeutumien ja siihen turvautuminen on hyvin konkreettinen selviytymiskeino, joka voi vaatia kuitenkin tuekseen monia muita selviytymiskeinoja. Erityisesti ne ruoka-avun käyttäjät, jotka kipuilevat ruoka-avun käyttämiseen liittyvän häpeän kanssa, käyttävät paljon aikaa sen pohtimiseen, miten he selittävät ruoka-avun käyttämisen itselleen ja muille. Sen sijaan ne ruoka-avun käyttäjät, jotka eivät liitä ruoka-apuun häpeää, keskittyvät konkreettisempiin keinoihin arjesta selviämiseksi, kuten pullojen keräilyyn tai uusien ruoka-avun tarjoajien selvittelyyn. Selviytymiskeinojen kehittäminen vaatii yksilöltä siis luovuutta ja kekseliäisyyttä, jolloin ruoka-avun käyttäjän yksilölliset piirteet ja ominaisuudet nousevat keskiöön. Selviytymiskeinojen ohessa tapahtuvan toiminnan muodostumiseen vaikuttaa myös vahvasti se, onko yksilöllä muodostunut sosiaalisia kontakteja muihin ruoka-avun käyttäjiin.

Bayat (2020) korostaa teoksessaan juuri sosiaalisen pääoman ulottuvuuksia, kuten sosiaalisia taitoja ja verkostoja, jotka voivat olla yksilön selviytymisen kannalta elintärkeitä niukassa elämäntilanteessa. Verkostojen merkitys jää kuitenkin usein huomiotta puhuttaessa köyhyydestä, jolloin myös köyhien ihmisten merkittävä toimijuuden muoto tulee samalla kielletyksi. (Bayat 2020, 38-39).

Ruoka-avun asiakkailta on siis paljon sellaista toimijuutta ja toiminnan muotoja, jota ei osata tai haluta tunnistaa. Ruoka-avun käyttäjät saattavat itse olla myös hämillään siitä, että heidät liitetään huono-osaisten ihmisryhmään, koska niukka elämäntilanne ei välttämättä näyttäydä heidän elämässään passiivisena toimettomuutena, vaan päinvastoin aktiivisena toimintana ja selviytymisenä. Pitkäaikaisten ruoka-avun käyttäjien kohdalla niukkuus nähdään myös useammin normaalina kuin poikkeavana elämäntilanteena, eikä tilannetta sen takia jatkuvasti murehdita. Köyhyyden kanssa opetellaan elämään ja erilaisia selviytymiskeinoja kehitetään arjessa pärjäämiseksi.

Jotta ruoka-avun käyttäjien toimijuus voidaan tutkia, tulee ensiksi hahmottaa ne rakenteet, joissa ruoka-avun käyttäjien toiminta tapahtuu. Näitä rakenteita ovat muun muassa ruokajonot ja ruoka-avun järjestäjien käytännöt, jotka voivat rajoittaa ja mahdollistaa toimijuuden toteutumista. Käsittelen näitä myöhemmin luvussa 4. ja alaluvussa 5.4. Ruoka-avun käyttäjän yrittäessä sopeutua ruoka-avun käytäntöihin sekä niukkaan elämäntilanteeseen hän luo itselleen selviytymiskeinoja, jotka voivat olla joko hyvin näkyviä tai sattumanvaraisia ja vaikeasti tunnistettavia. Tulen osoittamaan ruoka-avun käyttäjien toimijuuden ilmenemistä aineistosta tekemieni havaintojen avulla myöhemmin luvussa viisi. Ruoka-avun käyttäjien toimijuus ei ole kuitenkaan aina romantisoitua eteenpäin suuntautuvaa ja helposti tunnistettavaa, sillä moni ruoka-avun käyttäjä kokee myös arjessaan häpeää, turvattomuutta ja epäoikeudenmukaisuutta. Häpeän kokemuksilla voi olla lamauttava vaikutus ruoka-avun käyttäjiin, mutta toisinaan epäoikeudenmukaisuus voi olla rohkaisemassa näkyvään vastustukseen ja toimijuuteen. Tulen käsittelemään häpeän ja oikeudenmukaisuuden teemoja tarkemmin luvussa viisi.

3. TUTKIMUSMETODI JA AINEISTON ANALYYSI: ETNOGRAFIAA RUOKAJONOISSA

Käsittelen tässä osiossa etnografisen tutkimuksen tekemiseen liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita. Etnografia on prosessi, jossa tallennetaan ja tulkitaan ihmisten tapaa elää (Sluka & Robben 2007, 7). Se on tyypillisesti pitkäkestoinen, moneen eri suuntaan polveileva, sosiaaliseen ja ajalliseen paikkaan sidottu kokonaisuus. Etnografinen tutkimus vaatii tutkijalta kokonaisvaltaista heittäytymistä ja usein

tutkijan mieli, tunteet ja koko muu kehollisuus ovat sidoksissa etnografiseen prosessiin. Tätä voidaan pitää sekä etnografisen analyysin vahvuutena, että myös sen kaoottisena haasteellisuutena. (Malkki 2007, 21). Avaan tämän tutkimuksen etnografista prosessia tarkemmin alaluvussa 3.1. 'Etnografinen tutkimusprosessi'. Tutkimusetiikalla on merkittävä rooli etnografisessa tutkimuksessa ja avaan tämän tutkimuksen tutkimuseettisiä lähtökohtia alaluvussa 3.2. 'Tutkimuseettiset lähtökohdat'.

3.1. Etnografinen tutkimusprosessi

Etnografista tutkimusta on kutsuttu kontekstoinnin taiteeksi, jossa kerättyä aineistoa ei käsitellä irrallisena materiaalina vaan tulkitaan aina suhteessa kontekstiin. Tämä kontekstointi tapahtuu suhteessa johonkin paikkaan, aikaan, ilmiöön ja ihmisiin. Etnografia sijoittuu aina jollekin kentälle, joka voi olla lähellä tai kaukana, fyysisesti tarkkaan rajattu tai monipaikkainen. Antropologian alkuaikoina etnografian ajateltiin tapahtuvan jonkin rajatun ja suljetun yhteisön sisällä, mutta tänä päivänä kenttä käsitetään etnografisessa tutkimuksessa ennemminkin erilaisten suhteiden verkostona, jolloin huomion kohteena ovat sosiaaliset suhteet ja niiden sijoittuminen tiettyyn paikkaan ja aikaan. (Huttunen & Huomanen 2017, 132-133).

Joidenkin näkemysten mukaan tämän päivän antropologi ei voi tehdä eroa kodin ja kentän välillä, sillä tutkittavat aiheet ovat osana elämäämme ympäristöä. Elämme samassa holistisessa kontekstissa globaalien voimien yhteydessä, jolloin kenttä elää ikään kuin meissä ja me elämme kentällä. Slukan ja Robbenin (2007) mukaan moni antropologi kokeekin nykyään, että he eivät koskaan kokonaan poistu kentältä eikä heidän kenttätyönsä saa tästä syystä myöskään koskaan lopullista päätöstä. (Sluka & Robben 2007, 25). Tutustuessani ruoka-apuun ensimmäisen kerran Demola-projektissa tammikuussa 2020 en osannut vielä silloin arvata, että ruoka-avusta tulisi myös pro gradu - tutkielmani aihe. Ennen pro gradun aloittamista olin tiennyt ruoka-avun olemassaolosta, mutten ollut koskaan kiinnittänyt huomiota esimerkiksi kaupungilla oleviin ruokajonoihin tai ruoka-apuun liittyvään uutisointiin. Kun lopulta rajasin tutkimusaiheeksi ruoka-avun, koin hetken aikaa, että ruoka-apua käsittelevät uutiset ja ilmoitukset tunkeutuivat elämäni joka puolelta. Koin, että kun kerran olin huomannut ja rekisteröinyt ympäristössäni uuden ilmiön, en pystynyt enää olla näkemättä sitä. Sulkan ja Robbenin (2007) tavoin olen miettinyt, poistuukohan ruoka-apu koskaan elämästäni kokonaan, vai tulenko olemaan lopun elämäni eräällä lailla kentällä, pysähtyessäni jokaisen ruoka-apuun liittyvän uutisen kohdalla ja yrittäessäni tunnistaa mahdollisia ruoka-avun käyttäjiä kaupungilta.

Tiivis suhteeni ruoka-apuun johtuu myös sen henkilökohtaisista merkityksistä minulle. Olen yliopistossa ollessani opiskellut sivuaineina muun muassa sosiaalityötä sekä yhteiskuntapolitiikkaa. Opintokokonaisuuksien valintaan on vaikuttanut vahvasti haluni auttaa yhteiskunnan heikompiosaisia sekä olla edesauttamassa oikeudenmukaisuuden toteutumista. Tästä syystä ruoka-apu pro gradu – tutkielman aiheena on minulle myös henkilökohtaisesti tärkeä. Myös tästä syystä etnografisen metodin hyödyntäminen tutkielman tekemisessä oli minulle itsestäänselvyys, sillä siinä tutkimusprosessin inhimillisyys tunnustetaan ja sitä pidetään enemmän voimavarana kuin heikkoutena. Etnografisen tutkimuksen yhtenä tärkeimpänä työkaluna voidaankin pitää tutkijaa ja tämän persoonaa. Siihen, mitä tutkija kentällä ollessaan näkee, sisältyy kaikki inhimillisen toiminnan vahvuudet ja heikkoudet. Sen sijaan, että häivyttäisin henkilökohtaisen kiinnostukseni ruoka-apuun, tuon tämän suhteen esiin ja arvioin sitä kriittisesti koko tutkimusprosessin ajan. Salon (2007) mukaan tutkija tuokin itsensä parhaimmillaan näkyville koko etnografisen tutkimusprosessin ajan. (Salo 2007, 229, 239; Fingerroos, Naarminen, Roitto 2015, 213).

Etnografinen tutkimus perustuu havainnoinnille ja sen avulla löydettyjen havaintojen valossa tutkimuskohdetta pyritään ymmärtämään. Tarkoituksena ei ole niinkään löytää yhteisiä piirteitä tutkittavien välillä vaan ymmärtää havainnoitujen toimintaa ja annettujen merkitysten suhteita. (Huttunen & Huomanen 2017, 131-132.) Vierasta yhteiskuntaa tutkittaessa antropologit ovat perinteisesti uppoutuneet yhteisöön opiskelemalla siitä mahdollisimman paljon sekä myös osallistumalla tutkittavan yhteisön toimintaan, samalla kuitenkin unohtamatta omaa antropologista asemaa yhteisössä. Slukan ja Robbenin (2007, 1) mukaan juuri tästä on kyse osallistuvassa havainnoinnissa, joka on antropologiassa kenties käytetyin ja tunnetuin tutkimusmetodi.

Osallistuvalla havainnoinnilla halusin ymmärtää sekä informanttien elämää todellisuutta että hahmottaa sitä laajempaa kenttää, jossa ruoka-apu tapahtuu. Koska ruoka-avun toimijoiden ja käyttäjien kenttä on suuri ja vaikeasti rajattavissa, pyrin hahmottamaan tutkimuskenttää tutkimuksen alussa tutustumalla siihen monesta eri näkökulmasta. Tein osallistuvaa havainnointia muun muassa seurakuntien sekä SPR:n ruoka-avussa vapaaehtoistyöntekijän roolissa, jolloin olin mukana lajittelemassa ruoka-avussa jaettavia tuotteita, pakkaamassa niitä kasseihin ja ojentamassa niitä ruoka-avun käyttäjille ruokajonoissa. Tämän lisäksi osallistuin 'Enemmän kuin ruokaa'-seminaariin, jossa ruoka-avun toimijat ympäri Suomea kokoontuivat keskustelemaan ruoka-avun tilasta ja tulevaisuudesta. Tutkimuksen mielenkiintoisin ja antoisin osa oli osallistuva havainnointi ruokajonoissa. Olemalla mukana jonottamassa ruoka-avun käyttäjien kanssa ruokajonoissa pääsin näkemään ruoka-apua sen käyttäjän näkökulmasta. Esimerkiksi tunnin ajan kaatosateessa ruoka-avun jonottaminen, muiden ruoka-avun käyttäjien tunnistaminen bussimatkan aikana informantin kanssa

sekä tulemalla kutsutuksi ruoka-avun käyttäjien koteihin, pääsin tutkijana eläytymään siihen, minkälaista ruoka-avun käyttäjien arki voi todellisuudessa olla.

Havainnoinnin täydentävänä osapuolena etnografisessa tutkimuksessa toimii haastatteluaineisto, joka toimii väylänä ihmisten antamien merkitysten ymmärtämiseen (Huttunen & Huomanen 2017, 139). Se, millaiseksi haastatteluaineisto muodostuu, riippuu muun muassa haastattelutilanteista sekä haastattelun tallentamistavoista. Kenttäpäiväkirja on etnografian työkalu kirjata ylös kentällä näkemiään ja kuulemiaan asioita, jotka voivat olla myös virallisten haastattelujen ulkopuolella. Kenttäpäiväkirjan sisältö on siis jo tietyllä lailla esianalysoitu, sillä kirjoittaessaan kenttäpäiväkirjaa tutkija kirjaa ylös omia havaintojaan, miellelyhtymiä, viittauksia teoreettiseen kirjallisuuteen sekä tutkimusetiikkaan ja tutkijan positioon liittyviä huomioita. Mitä rikkaampi kenttäpäiväkirjaan kirjattu aineisto on, sitä paremmin sitä voidaan hyödyntää tutkimusprosessin kuluessa, kun teoreettinen ymmärrys ja kysymyksenasettelu tarkentuvat. (Huttunen 2010, 32-33.)

Hyödynsin joissakin tapauksissa haastattelujen nauhoittamista, jotta pystyin palaamaan haastatteluihin ja litteroimaan niitä. Nauhoitetut haastattelut toteutettiin informanttien kotona tai jossakin muussa rauhallisessa tilassa. Joskus nauhoitus ei kuitenkaan onnistunut ja tällaisissa tilanteissa olin myöhemmin täysin kenttäpäiväkirjaani tekemiäni merkintöjen varassa. Esimerkiksi eräässä ruokajonossa nauhoittamani ääniraita oli vieressä meluavan autotien takia niin vioittunut, etten voinut hyödyntää nauhoitetta kuin vain muutamista kohdista. Hyvin hektisissä tilanteissa kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen kävi myös mahdottomaksi. Esimerkiksi tilanteissa, joissa olin mukana pakkaamassa ja ojentamassa ruokakasseja ruoka-avun käyttäjille, minun oli mahdotonta kirjoittaa samalla muistiinpanoja kenttäpäiväkirjaan. Tällaisten tilanteiden jälkeen nauhoitin omaa puhettani talteen, jotta unohtaisi juuri kentällä tekemiäni havaintoja.

Keskustelin tutkimuksen aikana useiden ruoka-avun käyttäjien sekä työntekijöiden kanssa ruoka-avusta. Varsinaisia haastatteluja, jotka taltioin ja joissa käytin apuna puolistruktruoitua kysymysrunkoa, toteutin vain tutkimuksen pääinformanttien kanssa. Osa haastatteluista toteutettiin ennen tai jälkeen ruoka-avussa käymistä ja kaksi haastattelua toteutettiin ruoka-avun yhteydessä ruokajonoissa. Ruokajonoissa tehtävissä haastatteluissa oli omat erityiset haasteensa, kuten esimerkiksi meteli, ympäristön rauhattomuus ja havainnoitavien asioiden yltäkylläisyys. Joskus ruokakassien hakemisessa informanttien kanssa saattoi mennä vain muutama minuutti ja joskus jonottaminen kesti useammasta kymmenestä minuutista tuntiin. Vaikka ruokajonoissa toteutetut haastattelut ja samanaikainen havainnointi oli uuvuttavaa informaatiotulvan takia, olivat nämä tilanteet myös kaikkein hedelmällisimpiä ruoka-avun käyttäjien todellisuuden ymmärtämiseksi.

Ruokajonossa tehtyjen haastattelujen aikana sain parhaimman käsityksen siitä, mitä ruokajonossa seisominen on sekä minkälaisia tunteita ja tuntemuksia se voi jonottajissa herättää.

Koronapandemiasta johtuen jouduin toteuttamaan kahden informantin kohdalla haastattelut puhelinhaastatteluun. Puhelinhaastatteluun liittyy joitakin haasteita etnografiaa tehtäessä, sillä ihmisillä on tapana puhua ja toimia eri tavoin. Havainnointi luo puheelle kontekstin, joka tekee sen ymmärrettäväksi. Siksi havainnoinnin sekä haastattelun hyödyntäminen yhdessä on etnografisen tutkimuksen parhain anti. (Huttunen & Huomanen 2017, 131-132). Puhelinhaastattelut eivät kuitenkaan mahdollistaneet informanttien toiminnan havainnoimista. Kuitenkin koronapandemian ja muiden tutkimuksessa esiintyvien haasteiden avaaminen ja tiedostaminen on olennainen osa etnografisessa prosessissa. Tutkijan tekemä itsereflektio omaa position, tutkimusaiheen sekä tutkimuksen reliabiliteetin suhteen ovat etnografisen tutkimuksen haasteita mutta samalla myös tutkimuksen tieteellisyyden ehto. (Huttunen 2020).

Malkki (2007) puhuu antropologisesta tutkimuksesta eräänlaisena improvisaation muotona. Tällä improvisaatiolla hän tarkoittaa antropologin tekemää tiedon keräämisen prosessia, joka on tavoitettavissa vain induktiivisen päättelyn, valikoinnin ja konstruktion avulla. Antropologi ei niinkään kerää jo olemassa olevia faktoja ylös, vaan luo uutta tietoa havainnoidessaan ja samalla suhteuttaessaan havaintojaan muuhun olemassa olevaan tietoon. (Malkki 2007, 2-4; 12.) Juuri tutkittavan ilmiön monipuolinen tarkkailu sekä erilaisten aineistojen yhdistäminen tiheään kuvauksen onnistumiseksi on etnografisessa tutkimuksessa olennaista. Tiheässä kuvauksessa kerättyjä aineistoja luetaan rinnakkain mutta myös ristiin. Haastattelut ja havainnoinnit voivat täydentää, kyseenalaistaa ja myös selittää toinen toisiaan. (Huttunen 2010, 33.)

Etnografiassa onkin kyse havaintojen tekemisestä ja niiden auki kirjoittamisesta. Voidaan ajatella, että etnografi antaa kulttuurille tekstin muodon. Kirjoittaminen on tärkeä osa koko tutkimusprosessin ajan, sillä tutkijan tekemät muistiinpanot ja kuvaukset kentältä toimivat lähteenä myös lopulliselle kirjoitustyölle. Tämä muutosprosessi ei ole kuitenkaan yksinkertaista ja Salon (2007) mielestä etnografisen kirjoittamisen vaikeus on verrattavissa kentälle pääsyyn ja siihen liittyviin haasteisiin. Kentällä koetut asiat, haasteet ja valaistumiset eivät käänny aina helposti kirjoitukseksi. Kirjoittaessaan etnografi uudelleenluo todellisuutta nimitessään asioita ja niiden välisiä suhteita. (Salo 2007, 228-229.)

Ryhdyin analysoimaan omaa aineistoani jo osittain ennen, kuin kaikki aineisto oli koottu. Lähtiessäni kentälle ensimmäisen kerran tietoni ruoka-avusta ja ruoka-avun käyttäjistä olivat pitkälti peräisin yhteiskuntatieteellisestä tutkimuskirjallisuudesta, jossa heikompiosaiset kansalaiset usein nähdään

helposti passiivisina ja heikkoina. Ruoka-avun käyttäjiin tutustuessani aiemmin lukemani kirjallisuus ei kuitenkaan sopinut tekemiini havaintoihin. Tästä syystä jouduin muuttamaan lähestymistapaani tutkimusprosessin aikana hyvinkin paljon ja aika ajoin olin jopa epätoivoinen sen suhteen, mitä oikeastaan halusin selvittää ruoka-avun käyttäjien elämästä. Jouduin usein haastattelujen ja havainnointikertojen jälkeen pysähtymään ja kysymään itseltäni, mikä ruoka-avun käyttäjien elämässä todellisuudesta on sellaista, joka minua antropologina erityisesti kiinnostaa?

Lopulta aineiston analysoinnin aikana havahduin siihen, että mielenkiintoisinta ruoka-avun käyttäjien toiminnassa ei ole passiivisen mielikuvan kieltäminen tai aktiivisen toiminnan korostaminen, vaan arkipäiväisten toimintojen kuvaaminen ympäröivissä rakenteissa, joiden kautta ruoka-avun käyttäjien erilaiset toimijuuden muodot tulevat esiin. Lähdin etsimään aineistosta erilaisille toiminnoille ja toiminnan ympärillä oleville raameille annettavia merkityksiä ruoka-avun käyttäjien keskuudessa. Laadullisen sisällönanalyysin avulla keskityin siihen, mistä asioista, aiheista ja teemoista aineisto kertoi. Värikoodaamalla tiettyjä sanoja ja painotuksia pystyin lopulta tyypittelemään joitakin usein toistuvia teemoja ruoka-avun käyttäjien puhuessa esimerkiksi ruokajonoista tai muista ruoka-avun käyttäjistä. Sisällönanalyysin avulla huomasin myös joitakin uusia toistuvia teemoja, joita en ollut aiemmin haastattelujen tai havaintojen aikana tunnistanut. Selittääkseni paremmin auki joitakin aineistosta tekemiäni huomioita olen lainannut informanttien haastatteluissa sanomia asioita. Tämän lisäksi olen viitannut joihinkin kenttäpäiväkirjaani kirjoittamiin kuvauksiin, jotta lukija pystyy helpommin kuvittelemaan itsensä ruokajonoihin ja erilaisiin ruoanjakopisteisiin.

3.2. Tutkimuseettiset lähtökohdat

Etnografisessa tutkimusprosessissa todellisuuden kuvaamiseen ja tulkitsemiseen liittyy vahvasti tutkimuseettiset kysymykset. Etiikka on merkittävä etnografisen tutkimusprosessin osa, jota tutkijan tulee miettiä koko tutkimusprosessin ajan. Yleisessä tieteen traditiossa tutkimusetiikka käsittää usein tutkittavien henkilöiden anonymisoimisen ja henkilöllisyyden salaamisena. Kansainvälisen tutkimuseettisen koodiston laatimisella on pyritty suojaamaan tutkimuksen kohteena olevat henkilöt siltä, ettei heille koituisi vahinkoa tutkimukseen osallistumisesta. (Malkki 2007, 24.) Informanttien suojeleminen on tarkoittanut tässä tutkimuksessa ensinnäkin kaikkien informanttien anonymisoimista keksimällä heille pseudonyymit. Pääinformanttien kanssa käydyt haastattelut, jotka on nauhoitettu, ovat tallennettuna siten, ettei kukaan ulkopuolinen pääse niihin käsiksi. Anonymisoiminen on tarkoittanut myös sitä, että olen salannut kaupungin, jossa tutkimus on toteutettu. Tämä on ollut välttämätöntä, jotta informantteja ei voida yhdistää tiettyyn kaupunkiin ja sen ruoanjakopisteisiin ja

siten tunnistaa aineistosta. En ole kirjoittanut havainnoimastani seurakuntayhtymästä tai SPR:n osastosta sellaisia yksityiskohtaisia tietoja, joiden avulla ne voitaisiin tunnistaa ja erottaa muista Suomen vastaavanlaisista toimijoista.

Malkin (2007, 24) mukaan tällainen anonymisointiin perustuva ennakkovalvonta on tärkeää, mutta sillä '*-- ei tavoiteta etnografisen tutkimuksen erityispiirteitä suhteessa eettisten kysymysten jatkuvaan virtaan.*'. Etnografisessa tutkimuksessa, jossa tutkija saattaa kiinnittyä yhteisöön sekä siten myös nähdä ja kuulla arkaluontoisia tai ristiriitaisia asioita tutkittavistaan tutkimusetiikka tulee ymmärtää laajempina kokonaisuutena. (Malkki 2007, 24.) Muun muassa juuri antropologisen tutkimuksen ja tutkimuseettisten kysymysten vahvan yhteyden takia American Anthropological Association (AAA) on kehittänyt eettisen koodiston, jonka mukaan antropologian alan tutkijoiden tulee toimia. Koodisto keskittyy tutkimuksen tekemiseen liittyviin eettisiin yksityiskohtiin, mutta myös tutkijayhteisöön, tieteenalaan ja lukijoihin liittyviin velvoitteisiin.

Tutkimusetiikan laajempi hahmottaminen on tarkoittanut myös sitä, että olen joutunut miettimään tutkimusaiheen herättämiä tunteita yleisössä. Ruoka-apu on aiheena hyvin virittynyt ja tästä syystä myös tutkimuseettisten kysymysten pohtiminen on tutkimuksen aikana vaatinut erityistä huomiota. Lukujen 1.1 ja 1.2. taustoituksista on käynyt jo ilmi, että ruoka-avun käyttäjät saattavat elää jatkuvan epävarmuuden värittämää elämää ja joutua kokemaan välinputoamista ja kaltoinkohtelua. Tämän lisäksi mediassa esiintyvissä keskusteluissa ruoka-avun käyttäjien saatetaan ajatella olevan syyllisiä omaan tilanteeseensa ja että ruoka-apu systeeminä ylläpitää ruoka-avun käyttäjien riippuvuutta ruoka-avusta. Erilaisista näkemyksistä johtuen jouduin tiedostamaan jo tutkimuksen alussa, että saatan kohdata tutkimuksen aikana ja sen valmistuttua ihmisiä, joiden kanssa en jaa samanlaisia ajatuksia ruoka-apuun liittyen. Mediassa esiintyvien syyllistävien ja arvostelevien asenteiden takia tiedostin myös sen, että ruoka-avusta puhuminen voi olla joillekin ihmisille vaikeaa ja häpeällistä. Tästä syystä pyrin lähestymään mahdollisia tutkimukseen osallistujia varoen. Halusin kunnioittaa informanttien yksityisyyttä ja luoda heihin luottamuksellisen suhteen. Koin tärkeäksi vakuuttaa informantit siitä, että heidän ei tarvitsisi pelätä tulevansa tunnistetuiksi lopullisesta tutkimuksesta.

Vakuuttelusta huolimatta tutkimukseen oli aluksi vaikea löytää informantteja. Vieraillessani lokakuussa 2020 SPR:n ruokajonossa jaoin ihmisten kanssa samalla jutellessani lappuja, joissa kerroin tutkimuksesta ja ilmoitin yhteystietoni siltä varalta, että joku ruokajonossa jonottajista olisi kiinnostunut osallistumaan tutkimukseen. Monet kymmenet ihmiset kertoivat minulle olevansa kiinnostuneita tutkimuksesta ja että he olisivat minuun yhteydessä. Kuitenkin vain yksi henkilö oli minuun yhteydessä jälkepäin. Myös eräs henkilö oli minuun yhteydessä kirjoittamani Facebook

ilmoituksen perusteella ja sovimme haastattelun erään ruokajaon yhteyteen. Odotin henkilöä ruokajaossa, mutta hän ei koskaan saapunut paikalle eikä vastannut enää lähettämiini viesteihin. Uskoakseni kyseiset esimerkit toimivat osoituksena siitä, että ruoka-avusta puhuminen voidaan kokea hyvin vaikeaksi. Sen lisäksi ruoka-avun käyttäjien voimavarat tutkimukseen osallistumiseksi voivat olla vähäiset.

Pitkittynyt uupumus ja jatkuvassa niukkuudessa eläminen selittävät sitä, miksi kohtaamillani ruoka-avun käyttäjillä ei riittänyt aikaa tai kiinnostusta osallistua tutkimukseeni. On myös syytä pohtia sitä, mitä sitten tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat saaneet tutkimukseen osallistumisesta. En tarjonnut informanteille palkkiota tutkimukseen osallistumisesta, koska se olisi luonut mielestäni epäluotettavat lähtökohdat minun ja tutkittavien välille. Tutkimuksen informantit eivät ole siis hyötynet tutkimukseen osallistumisesta millään tavalla, vaan osallistuminen on saattanut jopa aiheuttaa heille stressiä ja ylimääräistä vaivaa. Kolme tutkimuksen informanttia löytyi diakonien välityksellä. En ole ollut näkemässä tilanteita, joissa diakoni on kertonut informantille tutkimuksestani ja voi olla, että osa informanteista on suostunut diakonin kyselyyn muun kuin vilpittömän kiinnostuksen takia. Yksi diakonin kautta löydetyistä informanteista kertoi, että hän koki kiitollisuudenvelkaa kirkolle saamastaan ruoka-avusta ja voi olla, että informantti on suostunut diakonin kyselyyn samasta kiitollisuudenvelasta. Kuitenkin kiittäessäni informantteja tutkimukseen osallistumisesta moni heistä sanoi, että heille oli tärkeää saada auttaa muita ja he kokivat, että osallistumalla tutkimukseen he auttaisivat minua pro gradu - tutkielmani toteutumisessa. Vaikka minun ja informanttien välinen hyötysuhde tutkimuksen suhteen saattoi olla epätasaisesti jakautunut, uskon informanttien saaneen myös jotain itselleen tutkimukseen osallistumisesta. Tutkimukseen osallistumisessa informantteja saattoi motivoida uusi kokemus sekä tunne siitä, että he saavat auttaa ja antaa takaisin muille. Tutkimukseen osallistuminen on voinut olla joillekin informanteille keino saada omaa ääntä kuuluville aiheesta, josta liikkuu paljon erilaisia käsityksiä ja jonka parhaita asiantuntijoita he todellisuudessa ovat.

Pitkäkestoisissa tutkimuksissa, joissa tutkija saattaa lähentyä tutkittavien kanssa, on tärkeää pohtia tutkijan erilaisia rooleja, positioita ja asemia tutkittavien keskuudessa sekä pystyä reflektoimaan niitä (Sluka & Robben 2007, 9). Tämä on myös tutkimuksen validiuden kannalta pohdittava asia, sillä läheiset suhteet voivat olla etnografian kannalta erittäin hyvä tai huono asia (Davis 2002, 78). Vaikka en kokenut ystäväystyneeni informanttien kanssa, koin joidenkin informanttien kohdalla erityistä halua auttaa heitä. Eräs informantti kertoi minulle, ettei hän osannut hakea Kelan perustoimeentulotukea, jonka saaminen olisi voinut helpottaa merkittäväällä tavalla hänen heikkoa taloudellista tilannettaan. Mietin, olisinko minä voinut auttaa informanttia hakemuksen täyttämässä,

mutta päätin lopulta olla ehdottomatta tätä. Informantti oli jo avannut minulle paljon yksityiselämästään asioita ja puuttamalla tämän raha-asioihin koin, että olisin tutkijana ylittänyt eräänlaisen rajan, jota en halunnut ylittää. Empatia, eli kyky asettua toisen ihmisen asemaan on arvokas piirre etnografiaa tekevällä tutkijalla, mutta se voi myös asettaa tutkijan vaikeisiin tilanteisiin (Huttunen 2020).

Juuri vaikeat ja eettistä pohdintaa vaativat tilanteet kentällä kuvaavat niitä hetkiä, jolloin tutkija on inhimillisimmillään ja herkimmillään (Uusihakala 2016, 106). Joskus eettisesti haasteelliset tilanteet eskaloituvat nopeasti ja niihin pystyy reagoimaan vasta tilanteen ollessa jo ohi. Toisinaan tutkijan pyrkimykset pelastautua reaaliajassa tapahtuvista tukalista tilanteista epäonnistuvat, ja silloin on vain ylitettävä tilanne ja mentävä eteenpäin. Tämä kaikki kuuluu etnografisen tutkimuksen tekemiseen, myös elämään ylipäätään. (Malkki 2007, 23-25).

Koin tutkimuksen aikana vaivaannuttaviksi ensimmäiset kerrat, kun olin havainnoimassa ruokajonoja. Tarkkaillessani jonoja pienen etäisyyden päästä ja kirjoittaessani muistiinpanoja kenttäpäiväkirjaani koin oloni tunkeilijaksi. Mikä oikeus minulla oli ulkopuolisena tulla tarkkailemaan ruoka-avun käyttäjien jonottamista? Koin kuitenkin ongelmalliseksi sen, että olisin kiertänyt jokaisen ruokajonossa jonottavan luona ja kertonut havainnoivani jonoa. Pyysin aina lupaa havainnoida ruokajonoja ennen ruuan jakamisen alkua tilaisuuden järjestäjältä. Ruokajonoissa on kuitenkin voinut olla henkilöitä, jotka eivät olisi halunneet tulla tarkkailluksi.

Ruokajonon sijoittuminen julkisille paikoille ja ihmisten tarkkailu ilman kaikkien ruokajonossa jonottavien lupaa saivat minut jälkikäteen miettimään myös omaa positiotani suhteessa tutkimusaiheeseen ja informantteihin. Vaikka olin Demola-projektin aikana saanut suhteellisen hyvät valmiudet tutkia ruoka-apua, koin silti epävarmuutta tuottaa siitä omaa näkemystäni. Mikä tai kuka voi antaa minulle oikeuden tutkia ja analysoida ruoka-avun käyttäjiä? Miksi ruoka-avun käyttäjien tulisi avata minulle näkemyksiään ja kokemuksiaan? Miten minä pystyn sanoittamaan ja puhumaan ruoka-avun käyttäjien puolesta heitä koskevissa asioissa? Samanlaisia representaatioon ja tutkijan positioon liittyviä kysymyksiä on pohdittu jo 1960–1970 luvuilta saakka, kun postmodernistisesta ajattelusta tuli osa antropologista tutkimusta (Sluka & Robben 2007, 17-18). Myöhemmin postmoderni representaation kriisi sai osakseen kritiikkiä sen tutkijakeskeisestä ajattelusta. Scheper-Hughesin (1995, 417-418) mielestä tutkijoiden tulisikin tyytyä ‘tarpeeksi hyvän’ etnografian tekemiseen sen sijaan, että etnografia jätettäisiin kokonaan tekemättä.

Sluka ja Robben (2017) ovat tiivistäneet mielestäni hienosti etnografian tekemiseen liittyvän epävarmuuden ja sen hyväksymisen. Heidän mukaansa antropologit voivat tehdä vain sen parhaimman mihinkä heidän rajalliset resurssinsa mahdollistavat: kyvyn kuunnella ja havainnoida tarkkaavaisesti unohtamatta myötätuntoa sekä empatiaa. (Sluka & Robben 2017, 23). Itsevarmuuttani tutkimuksen tekemiseen lisäsi myös se, että monissa ruoka-avun käyttäjien kanssa käymissäni keskusteluissa nämä kiittivät, että 'viitsin tutkia' kyseistä aihetta. Kokemukseni mukaan moni ruoka-avun käyttäjä tunsu tulleen unohdetuksi ja he olivat iloisia siitä, että jotakuta kiinnosti kuulla heidän tilanteestaan.

Tutkimusetiikka ei kuitenkaan rajaudu vain aktiivisen kenttäosuuden aikana käytävään pohdintaan. (Uusihakala 2016, 94). Koska etnografian tekemisen olennaisena osana on kentältä kerätyn aineiston analysointi ja auki kirjoittaminen, tutkijan tulee pystyä parsimaan rikas etnografinen aineisto siten, ettei tutkittavien henkilöllisyys ole niin sanotusti luettavissa rivien välistä. (Sluka & Robben 2007, 8). Tutkijan tulee punnita myös tutkimuksen mahdolliset seuraukset ja tahattomat vaikutukset tutkittaviin (Uusihakala 2016, 94). Mitä esimerkiksi tapahtuisi tilanteessa, jos joku ulkopuolinen pystyisi tunnistamaan informanttini tekstistä ja näin informantin henkilöllisyys paljastuisi? Tai entä jos tutkittavat eivät ole kanssani samaa mieltä tekemästäni analyysistä ja he kokevat minun ymmärtäneen heidät väärin? Esimerikiksi Scheper-Hughesin skitsofreniaa käsittelevä etnografia Irlannin maaseudulla sai tutkittavilta jättävän vastaanoton. Scheper-Hughesin päätti teoksessaan vastustaa asetelmaa, jossa antropologian tulisi suojella tutkittavien salaisuutta ja teoksessaan hän kirjoitti yhteisöstä rehellisen kuvauksen, jossa tutkittavia ei esitelty vain näitä miellyttävässä valossa. Vuosien päästä palattuaan tutkimuskentälle tutkittavat olivat edelleen katkeria Scheper-Hughesille ja ilmoittivat, ettei tämä ollut enää tervetullut. (Uusihakala 2016, 110-111.) Tutkijan tulee siis tarkasti miettiä velvollisuuksiaan tieteellistä yhteisöä ja tutkimansa yhteisön välillä sekä niihin liittyviä mahdollisia ristiriitoja.

Tutkimuseettisten haasteiden kirjon vuoksi tutkijan ja tutkittavan väliseen luottamukseen on tutkimuseetiikan kannalta tärkeää panostaa. Ruoka-apuun liittyvien kokemusten lisäksi jotkut tutkimuksen informantit kertoivat haastattelujen aikana hyvin henkilökohtaisista asioista, jotka olen jättänyt pois tästä tutkimuksesta. Koen näiden henkilökohtaisten tarinoiden olleen kuitenkin osoitus myös siitä, että minuun luotettiin tutkijana ja minulle oli helppo puhua. Tutkijan onkin hyvä muistaa, että informantin valinta on kaksisuuntainen prosessi; informantti valitsee myös, haluaako tämä olla osallinen tutkimuksessa (Davis 2002, 78-79).

4. TUTKIMUSKENTTÄ: RUOKAJONOT HAVAINNOINNIN KOHTEENA

Pääsyäni sisälle ruoka-avun kentille sai alkunsa Demola-projektista. Tutustuin projektin aikana Heliin, joka työskentelee tässä tutkimuksessa havainnoidun seurakuntayhtymän ruoka-avun logistiikkakeskuksessa (RLK). Heli on ollut tämän tutkimuksen yksi tärkeimmistä kontaktihenkilöistä, ja hän on toiminut tutkimuksen ajan tärkeänä linkkinä minun sekä seurakuntayhtymän diakonien välillä. Heli jakoi minulle myös tietoja seurakuntien ruoanjakopisteiden sijainneista ja ruokajakojen ajankohdista. Vastaavasti SPR:n osaston ruoka-avusta vastaavan koordinaattori oli mahdollistamassa pääsyäni SPR:n ruokajakoihin.

Seurakuntayhtymän seurakuntien ja SPR:n ruokajonojen sijainnit, käytännöt ja tunnelmat vaihtelevat paljon. Ruoanjakopisteiden ominaisuudet voivat vaikuttaa paljonkin siihen, miten ruoka-avussa voidaan toimia ja miten ruoka-apuun suhtaudutaan. Ennen kaikkea ruokajonot ja niiden erilaiset käytännöt asettavat raameja sille, minkälaiseksi ruoka-avun käyttäjien toimijuus voi muotoutua ruoka-avussa. Ruokajonot ja niiden henkilökunta edustavat niitä valtarakenteita, joissa ruoka-avun käyttäjät sopeutuvat olemaan ja pyrkivät muuttamaan niitä erilaisin keinoin. Alaluvussa 4.1. kerron lyhyesti siitä, miten ruoka-apu on järjestetty seurakuntayhtymän sekä SPR:n ruoanjakopisteillä. Alaluvussa 4.2. kuvailen erilaisten ruokajonojen muodostumista, siihen vaikuttavista tekijöistä sekä ruokajonoja ruoka-avun käyttäjien toimijuuden raameina. Alaluvuissa tulee esille jo joidenkin informanttien nimiä, mutta esittelen heidän tarkemmin alaluvussa 5.1.1.

4.1. Ruoka-avun toteuttaminen seurakuntayhtymässä sekä SPR:n osastossa koronapandemian aikana

Tutkimus on sijoittunut ajankohtaan, jolloin koronapandemia on vaikuttanut merkittäväällä tavalla ruoka-avun toteuttamiseen sekä samanaikaisesti lisännyt ruoka-avun kysyntää. Pro gradun – palauttamisajankohtana tutkimuskohteena ollut seurakuntayhtymä on ryhtynyt jälleen palaamassa pikkuhiljaa pandemiaa edeltäviin normaalikäytäntöihin. Tuolloin ruoka-avun käyttäjät saivat itse valita tuotteita ruoanjakopisteiden sisätiloihin levitetyistä ruokalaatikoista ja osallistua pisteillä järjestettyyn oheistoimintaan sekä yhteisruokailuihin. Tutkimuksen ajankohtana ruoka-avussa jaettava ruoka jaettiin valmiiksi pakatuissa ruokakasseissa ulkona turvavälien varmistamiseksi ja tartuntojen ehkäisemiseksi.

Seurakuntayhtymän seurakuntien ruoka-avun käyttäjän on ennen ensimmäistä ruoka-avun saamista tavattava diakoni. Diakonin tehtävä on kartoittaa henkilön tilanne ja avun tarve. Näin esimerkiksi voidaan havaita, jos avun tarvitsijalla on jokin ongelmakohta elämässään, jonka ratkaisemiseksi ruoka-avun hakijan ei tarvitsekaan turvautua ruoka-apuun. Yleinen tällainen ongelmakohta on ensisijaisten etuuksien hakemisessa Kelasta. Kun diakonin haastattelu on tehty ja henkilön tarve ruoka-apuun on todettu, diakoni kirjaa henkilön tiedot seurakunnan järjestelmään. Jatkossa kun henkilö tulee hakemaan ruoka-apua seurakuntayhtymän ruoanjakoon, diakoni katsoo listasta, onko henkilöllä oikeutta apuun vai ei. Ruoka-apuun saapuessa henkilö jonottaa diakonille vuoroa, jossa hänen oikeutensa ruoka-apuun varmistetaan ja jonka jälkeen RLK:n työntekijä ojentaa hänelle valmiiksi pakatut ruokakassit. Lista on myös merkitty kotitalouden suuruus, joka vaikuttaa annettujen ruokakassien määrään sekä siihen, kuinka usein henkilölle voidaan antaa ruoka-apua. Ruoka-apua voi saada kerran kahdessa viikossa tai kerran kuukaudessa riippuen käyttäjän tilanteesta. Kerran kuukaudessa saatava ruoka-apu kuulostaa vähäiseltä, ja sitä se myös onkin, mutta sillä voi silti olla merkittävä rooli kotitalouden pärjäämiselle.

Ruoka-avun käyttäjien kirjaaminen ylös mahdollistaa erityisruokavalioiden huomioimisen. Koska seurakuntayhtymän ruoka-avussa annettavat tuotteet pakataan valmiiksi ruokakasseihin RLK:ssa, voidaan erityisruokavaliollisille (esim. kasvis- tai gluteeniton ruokavaliio) pakata heidän tarpeidensa mukaiset ruokakassit. Käyttäjien tarkka lukumäärä mahdollistaa myös sen, että RLK:n työntekijät pakkaavat juuri oikean määrän ruokakasseja jokaiseen ruokajakoon. Havainnoimassani RLK:ssa on töissä muutama kokoaikainen työntekijä sekä työkokeilussa olevia ja osatyökykyisiä työntekijöitä. Seurakuntayhtymän tapa toteuttaa ruoka-apua varmistaa sen, että jokainen diakonin kanssa keskustelun käynyt henkilö saa varmasti tarvitsemansa ruoka-avun.

SPR:n ruokajako tapahtuu pitkälti vapaaehtoistyöntekijöiden voimin. Kun ruoka-avussa jaettavia tuotteita kuljettava RLK:n rekka saapuu muutamaa tuntia ennen ruokajaon alkua SPR:n eteen, vapaaehtoistyöntekijät sekä SPR:n ja RLK:n työntekijät siirtävät lahjoitetun ruoan SPR:n tiloihin. Kun ruoka on lastattu sisälle, vapaaehtoiset laskevat SPR:n työntekijöiden ohjeistuksella jokaisen tuotteen ja arvioivat sitten, kuinka monta mitäkin tuotetta voidaan laittaa yhteen ruokakassiin. Tämän jälkeen vapaaehtoiset alkavat pakkaamaan ruokakasseja ja valmiit kassit siirretään sivuun odottamaan, kunnes ruokajako alkaa. Kun ruokajako alkaa, jotkut vapaaehtoisista ovat ojentamassa ruokakasseja ovelta jonottajille, joku laskee jonottajien määrän ja jotkut kiertävät jonoa varmistaen, että jonotus tapahtuu ongelmitta.

SPR:n järjestelmässä kuka vaan voi tulla hakemaan ruoka-apua. Jonottajilta ei pyydetä minkäänlaista selvitystä heidän tilanteestaan. Tämän lisäksi ruokajako on kahdesti viikossa. Vapaaehtoistyöntekijöiden käyttäminen ruoka-avun järjestämisessä voisi tehdä systeemistä epävarman, koska vapaaehtoisia ei sido samanlaiset velvoitteet kuin esimerkiksi vakituisia työntekijöitä. Sinä aikana, kun olen ollut havainnoimassa SPR:n toimintaa, SPR:n ruokajaoissa on kuitenkin ollut niin paljon vapaaehtoisia, että kaikki eivät ole aina mahtuneet mukaan ja vapaaehtoisten on pitänyt vuorotella ruokajakoihin osallistumista. Vapaaehtoisten käyttäminen on myös siinä mielessä positiivista, että vapaaehtoiseksi voi ilmoittautua ja koulutautua myös henkilöitä, jotka ovat itse ruoka-avun tarpeessa. Ruokajaosta ylijääneiden ruokien ottamiseen ei muodostu samanlaista kynnystä, kun vapaaehtoinen on saanut ensiksi auttaa ruokajaossa ja ylijäänyt ruoka koetaan siten enemmän palkaksi kuin lahjoitukseksi.

SPR:n ja seurakuntayhtymän seurakuntien ruokajaot sijoittuvat kello 12.00 ja kello 16.00 välille. Ruoka-apuun pääseminen siis edellyttää, että henkilö ei ole työsuhteessa tai tämän työ on joustava työtuntien suhteen, koska ruoanjako sijoittuu perinteisen kokopäivätyötä tekevän työajalle. Tutkimuksen informanteista Martti ja Tuomas olivat haastattelujen aikana työsuhteissa mutta työsuhteiden luonteen takia, heidän on mahdollista tulla ruoka-apuun ruokajaon aikana. Seurakunnat voivat poikkeusjärjestelyin varata ihmisille ruokakasseja säilöön, jos he eivät pääse ruoanjakopisteelle ruokajaon aikana. Kuitenkin lähtökohtaisesti se, että ruoka-apua tarjotaan vain arkipäivisin ja perinteisten työajan puitteissa rajaa tietynlaisissa työsuhteissa olevien ihmisten mahdollisuuksia hakea ruoka-apua.

Tutkimuksen seurakuntayhtymän seurakunnat ovat itsenäisiä toimijoita ja ne voivat itse päättää, miten ruoka-avun järjestävät. Seurakuntayhtymän alaisuudessa toimiva RLK jakaa ruoka-avussa jaettavan ruoan seurakuntayhtymän ruoanjakopisteille sekä yli viidellekymmenelle muulle ruoka-avun toimijalle. Keskustellessani Helin kanssa RLK:n toiminnasta hän sanoi, että tulevaisuus näyttää, miten SOTE uudistukset tulevat vaikuttamaan RLK:n paikkaan kuntajärjestyksessä. RLK on tällä hetkellä seurakuntayhtymän alainen toimija, mutta sen toiminta ulottuu koko kunnan alueelle ja saa kunnalta tukea esimerkiksi toiminnan kustannusten, palkkatukien sekä viime aikoina myös elintarvikkeiden ostossa. Voikin olla, että RLK siirtyy kunnan toiminnan alaisuuteen SOTE uudistusten myötä, niin kuin monissa muissa kaupungeissa ruokapankit ja ruoka-avun logistiikkakeskukset ovat jo siirtyneet.

4.2. Erilaisten ruokajonojen muodostuminen

Ruokajonot ja niiden päämääränä olevat ruoanjakopisteet ovat ainutlaatuisia paikkoja, ja niissä vallitsee omat sääntönsä sekä norminsa. Tutkimani seurakuntayhtymän seurakunnilla on yhteensä seitsemän ruoanjakopistettä ja ne sijoittuvat ympäri kaupunkia paikkoihin, joihin RLK:n auto tulee jakamaan ruokaa. Paikat voivat olla esimerkiksi seurakuntatalon tai kirkon edessä oleva aukio tai asuinalueen keskuksessa olevan ruokakaupan nurkka. Olen ollut havainnoimassa yhteensä viittä eri seurakuntayhtymän seurakuntien ruoanjakopistettä, joita kutsun seuraavilla pseudonyymeillä: Haahkala, Idänpää, Jaakkola, Kaarenkylä sekä Laakajärvi. Tutkimuksen informantit eivät käyttäneet Laakajärven ruoanjakopistettä, mutta olin havainnoimassa kyseistä pistettä ollessani paikalla RLK:n vapaaehtoistyöntekijän roolissa. SPR:n ruoanjakopaikkoja on yksi ja sen sijainti on aina sama. SPR:n ruoanjakopiste sijaitsee kaupungin keskustassa ja sen ruokajono muodostetaan SPR:n toimipisteen ulko-ovelta kävelykadun varteen.

Koronapandemiasta johtuen ruoan odotus on siirtynyt kevään 2020 aikana ruoanjakopisteiden sisätiloista ulos jonoihin. Ennen pandemiaa useissa ruoanjakopisteissä ihmiset saattoivat odottaa ruoka-apua sisätiloissa, valita itse haluamiaan tuotteita ja osallistua halutessaan oheistoimintaan. Havainnointijaksone aikana Haahkalan ruoanjakopistettä lukuun ottamatta kaikki havainnoimani seurakuntayhtymän seurakuntien ruoanjakopisteet olivat lopettaneet oheistoiminnan järjestämisen koronarajoitusten takia. Oheistoiminnaksi voidaan järjestää ruoka-avun järjestäjältä riippuen esimerkiksi bingoa, jumalanpalveluksia, yhteisruokailuja ja niin edelleen. Haahkalan ruoanjakopiste oli sijoitettu alueella toimivaan vapaa-aikataloon ja palannut kevään 2020 korona rajoitusten jälkeen järjestelyyn, jossa ruokakassi haettiin RLK:n autosta vapaa-aikatalon edestä. Tämän jälkeen ruoka-avun käyttäjät saattoivat tulla vapaa-aikatalon sisätiloihin viettämään aikaa ja osallistumaan oheistoimintaan. Haahkalan vapaa-aikataloon saattoivat tulla viettämään aikaa myös sellaiset henkilöt, jotka eivät olleet ruoka-avun käyttäjiä.

Olin syyskuussa 2020 havainnoimassa Haahkalan ruoanjakopisteen toimintaa sekä haastattelemassa Aleksia, joka käyttää kyseisen pisteen ruoka-apua säännöllisesti. Muihin aiemmin vierailemiini ruoanjakopisteisiin verrattuna vapaa-aikatalo toimi eräänlaisena alueella asuvien ihmisten olohuoneena. Tila oli sisustettu sohvilla ja nojatuoleilla ja taustalla soi kaiuttimista kappaleista päätellen Spotify musiikintoistopalvelusta Suomihitit soittolista. Kaikki sisääntulijat toivotettiin tervetulleiksi sosiaalityöntekijöiden puolesta ja ihmisiä kehoitettiin hakemaan lounasta, joka oli kyseisellä kerralla nakkikeitto. Sosiaalityöntekijät mainostivat myös kaikille sisääntulijoille, että

myöhemmin olisi luvassa myös bingoa, josta pystyi voittamaan nappikuulokkeet. Jäimme Aleksin kanssa juttelemaan vapaa-aikatalon ulko-ovien lähellä olevalle nahkasohvalle, jotta Aleks näkisi lasisten ulko-ovien läpi helposti, milloin RLK:n auto saapuisi vapaa-aikatalon pihaan. RLK:n auton saapuessa Aleks ja osa sisällä olijoista siirtyi hakemaan ruokakasseja vapaa-aikatalon edestä. Kaikki sisällä olijat eivät kuitenkaan pitäneet kiirettä RLK:n autolle. Huomioni kiinnittyi kahteen vanhempaan mieheen, jotka valuivat vapaa-aikatalon sohvilta pikkuhiljaa eteiseen siirtyäkseen ruokajonoon. Miehillä oli intensiivinen keskustelu käynnissä ja he tuntuivat viivyttävän ulos menemistä, jotta juttu ei jäisi kesken ruokajonoon siirryttäessä. Jos en olisi tiennyt, että miehet ovat menossa hakemaan ruoka-apua, olisin luullut heidän menevän ulos tupakalle. Miesten tapa liikkua ja vaihtaa ulkokengät jalkaa sekä pukea takki vain puolittain päälle muistutti minua paljon tupakalle valuvista kaveruksista, joiden on tarkoitus olla ulkona vain sen ajan, kunnes tupakat on poltettu.

Vapaa-aikatalon kiireettömyys sekä lämmin ja rauhallinen tunnelma on muissa havainnoimissani ruokajonoissa ja ruonajakopisteissä harvinaista. Esimerkiksi SPR:n ruokajono kiemurtelee vilkkaan autotien vieressä sen alkupäätä lukuun ottamatta ja jonossa seurustelemista vaikeuttaa kova meteli sekä jonon suojattomuus. Epäedullisista olosuhteista huolimatta jonon ensimmäiset saattavat saapua paikalle jo useita tunteja ennen ruoanjoon alkua. Osa jonottajista on kokeneita jonottajia ja he ovat varustautuneet odottamiseen retkituolein. Joillakin jonottajilla on mukana kirja, jota nämä lukevat porttikongiin nojaillen tai viereisten liiketilojen rappusilla istuen. Hieman ennen ruokajoan alkua retkituolit kootaan kasaan, rupattelu vieressä jonottavien kanssa loppuu ja hetkessä koko katu on kaaoksessa. Ihmiset tukkivat jalkakäytävät käydessään läpi kassien sisältöjä ja autot yrittävät päästä ihmismassojen läpi parkkeeraaman parkkihalleihin. Jatkuva meteli ja autojen sekä ihmisten väistely luovat hyvin stressaavan ilmapiirin. Suuri osa ihmisistä ruokakassin saatuaan jatkavat kävelyä suoraan eteenpäin, joka on näkyä jopa hieman koominen, kun kymmenet ihmiset tavallaan kuin jatkavat jonossa kävelyä. SPR:n ruonajakopisteeltä poistumisreitit menevät keskustan katujen mukaisesti, joten satojen ihmisten poistuttua ruoka-avusta nämä eivät voi välttyä kulkemista muiden ruoka-avusta tulevien ihmisten kanssa samoja reittejä pois. SPR:n lähettyvillä olevat bussipysäkit täyttyvät joksikin aikaa samasta suunnasta tulevista ruoka-avun käyttäjistä, joilla kaikilla on käsissä samanlainen ruokakassi.

SPR:n ruokajonon ilmapiiri voi siis muuttua hetkessä rennosta jutustelusta 'nopeat syövät hitaat' asetelmaksi. SPR:n ruoka-avun käyttäjien välillä voi olla jopa kilpailua. Kilpailu näkyy muun muassa siinä, että ihmiset kilpailevat hyvistä jonotuspaikoista ja ovat valmiita tulemaan jonoon jo useita tunteja ennen ruoanjoon alkua hyvän paikan varmistamiseksi jonosta. Toisin kuin Haahkalan vapaa-aikatalolla, SPR:n ruokajonoon ei voi valua pikkuhiljaa. Riskinä voi olla, että tällöin jää ilman

ruokakassia. Seurakuntayhtymän seurakuntien ruokajaoissa samanlaista 'nopeat syövät hitaat' tilannetta ei synny, koska jokaiselle ruoka-avun käyttäjälle on varattu ruokakassi, kuten aiemmin totesin. Haahkalan vapaa-aikatalon ja SPR:n ruokajono ovat toisilleen kuin vastakohtat, sillä vapaa-aikatalolla jono muodostetaan vasta RLK:n auton saapuessa, ja jotkut ruoka-avun käyttäjät eivät osoita minkäänlaisia kiirehtimisen merkkejä. He käyvät hakemassa ruokakassinsa siiten, kun se heille seurustelun lomassa sopii.

Vieraillessani lokakuussa 2020 SPR:n ruokajaoissa ja puhuessani jonottajien kanssa moni heistä kertoi tarkkailevansa muita jonottajia hyväksikäyttäjien varalta. Hyväksikäyttäjät ovat heidän mukaansa ihmisiä, jotka tulevat ruokajonoihin hakemaan ilmaista ruokaa, vaikka heidän taloudellinen tilanteensa ei sitä vaatisi. Hyvä pukeutuminen ja autolla matkustaminen viittaavat siihen, että henkilöllä on varaa materiaalisiin ylellisyyksiin ja siksi ruoka-apuun tulemista pidetään epäilyttävänä. Hannele, joka käyttää vain seurakuntayhtymän ruoka-apua, kertoi haastattelussa kuulleen huhuja, että SPR:n ruokajonossa ihmiset vaihtavat ruokakassin saatuaan takkia ja tulevat uudestaan jonoon. Tekemillä havainnointikerroilla SPR:n ruokajonossa en tunnistanut Hannelen huhujen kuvailemia hyväksikäyttäjiä. Hyväksikäyttäjistä puhuvat henkilöt usein korostavat sitä, että heillä itsellään on todellinen tarve ruoka-avulle eivätkä he hyväksy hyväksikäyttäjien toimintaa.

SPR:n ruokajonossa ruoka-avun käyttäjiä joutuvat helposti myös tarkkailun kohteeksi. Havainnoidessani lokakuussa SPR:n ruokajonoa vanhempi mies tuli luokseni taluttaen pyörää. Hän kertoi olleensa tarkkailemassa ruokajonoa. Miehen mukaan jonossa ei ollut yhtään maahanmuuttajaa tai romania. Tästä mies oli päätellyt, että ulkomaalaistaustaisia ihmisiä paapotaan enemmän sosiaalihuollossa ja suomalaiset jäävät vaille apua. Miehen tekemä havainto ulkomaalaistaustaisten näköisten henkilöiden pienestä määrästä SPR:n ruokajonossa ei kuitenkaan sovi tekemiini havaintoihin. Kaikissa vierailemissani ruokajonoissa juuri SPR:n ruokajonossa on ollut eniten eri kansalaisuuksien ja etnisten ryhmien edustajia. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että SPR tunnetaan kansainvälisesti uskonnollisesti neutraalina toimijaksi. Muiden kuin evankelisluterilaisen uskontokunnan jäsenenä olevat ruoka-avun käyttäjät saattavat luulla, että seurakuntayhtymän seurakuntien ruoka-apu olisi uskonnollisesti vakaumuksellista toimintaa. Seurakuntayhtymän seurakunnan ruoka-avun käyttäjän ei tarvitse kuitenkaan olla evankelisluterilaisen kirkon jäsen, eikä käyttäjien tarvitse osallistua kirkon toimintaan. Tämä mielikuva voi kuitenkin tulla siitä, että joissakin hengellisissä järjestöissä ruoka-avun saamisen ehtona voi olla jumalanpalvelukseen osallistuminen.

Miehen tekemä päätelmä siitä että suomalaisia kohdeltaisiin sosiaalitoimen puolesta huonommin kuin maahanmuuttajia, kertoo mielestäni turhautumisesta nykyiseen politiikkaan. Tapasin

havainnoimissani ruokajonoissa muutamia ihmisiä, jotka kertoivat minulle vastustavansa avointa maahanmuuttopolitiikkaa. Heidän mielestään asiat tulisi laittaa ensiksi suomalaisten kohdalla kuntoon. Joidenkin ruoka-avun käyttäjien on vaikea hyväksyä sitä, että he joutuvat jonottamaan ruokajonossa ruokaa selviytyäkseen, samalla kun Suomeen saapuu autettavaksi ulkomaalaisia ympäri maailmaa. Ruoka-avun käyttäjät ovat olleet uudella tavalla esillä niin kaupunkikuvassa kuin myös mediassa, ja monilla tuntuu olevan mielipide ruoka-avusta, joka halutaan jakaa. Esimerkiksi kokoomuspoliitikko ja Helsingin kaupunginvaltuutettu Otto Meri jakoi Helsingin sanomissa 28.12.2020 kirjoitetun artikkelin ruoka-apuun liittyen Twitter tilillään ja kommentoi sitä samana päivänä seuraavasti: ”*En ymmärrä tätä ruoka-apuun liittyvää hurskastelua. Niin kauan kun on maksutonta ruokaa, on myös jonoja. Suurin osa ruoka-avun saajista on ihan tavallista jengiä, jolle lyhyt jonotus on halpa hinta arvokkaasta ruokakassista. Näin toimii homo economicus.*” (@OttoMeri 2020).

Pyörää taluttava mies ja Otto Meren tekemien havaintojen pohjalta tehtyjä päätelmiä yhdistää se, että he tekevät niissä päätelmiä ihmisistä, joista he oikeastaan tiesivät hyvin vähän. Pyörää taluttava mies tuli hakemaan ruokajonosta hataralle teorialleen sattumanvaraista todistusaineistoa, joka tuki hänen päätelmäänsä ulkomaalaistaustaisten ihmisten paapomisesta. Samalla tavoin Meren päätelmä perustuu ajattelutapaan, jonka mukaan ihmiset punnitsevat arkisia asioitaan niiden taloudellisen hyödyn kannalta ja uutinen ilmaisesta ruoan jakamisesta ruokajonossa vahvistaa Meren päätelmää ruokajonossa jonottavien ihmisten syistä hakea ilmaista ruokaa. Molempia päätelmiä yhdistää myös asetelma, jossa pyörtää taluttava mies ja Otto Meri voivat ulkopuolisina henkilöinä tehdä päätelmiä ruoka-avun käyttäjistä. Ruoka-avun julkisuus kaupunkitilassa sekä sen uudenlainen näkyvyys mediassa kevään 2020 jälkeisenä aikana ovat luoneet asetelman, jossa kuka tahansa ruoka-avun ulkopuolinen henkilö voi tulla kommentoimaan ja tekemään päätelmiä ruoka-avun käyttäjistä ja ruoka-avun luonteesta. Pyörää taluttavan miehen ja Otto Meren päättelyn taustalla tuntuu olevan yhtäläinen käsitys siitä, että koska ruoka-avun käyttäjät tulevat vapaaehtoisesti omalla naamallaan jonottamaan julkiselle paikalle, heitä voidaan tarkkailla, toiminnan tarkoituksena voidaan arvailla ja avun todellisuutta kyseenalaistaa.

Juuri ruokajonojen ja ruoanjakopisteiden julkisuus sekä näkyvyys vaikuttaa mielestäni erityisesti siihen, miksi ruokajonossa jonottamiseen liitetään häpeää. Vaikka monet useamman vuoden ajan ruoka-apua käyttäneet informantit kertoivat minulle, etteivät he enää koe häpeää turvautuessaan ruoka-apuun, yksikään heistä ei sanonut, että he jonottaisivat ruoka-apua mielellään. Tuomas kuvasi suhdettaan ruoka-apuun sanomalla *'en mä täällä huvikseni käy'*, joka kuvaa mielestäni hyvin myös muidenkin informanttien kokemusta ruoka-avusta.

Jonottamisen epämukavuutta kuvaa myös se, että ihmiset saattavat saapua paikalle vasta viime minuuteilla ennen RLK:n auton saapumista juuri niille ruoanjakopisteille, jotka ovat hyvin näkyvillä paikoilla. Esimerkiksi Hannelen käyttämä ruoanjakopiste Idänpäässä sijaitsee kaupungin keskustassa hyvin näkyvällä paikalla. Idänpään ruoanjakopiste on sijoitettu näkyvän maamerkin juurelle, jota reunustaa pieni puistoalue. Maamerkin vieressä on aukio, joka mahdollistaa sen, että ruoanjakopisteen ja kaupungilla kulkevien ihmisten välillä ei ole minkäänlaisia näköesteitä. Aleksin käyttämän Haahkalan ruoanjakopisteen tavoin Hannelen käyttämän Idänpään ruoanjakopisteellä jono muodostetaan vasta viime hetkillä, mutta syynä tähän ei ole leppoista kiireettömyys vaan pelko huomion herättämisestä ja tunnistetuksi tulemisesta. Hannele kertoi minulle kerrasta, jolloin RLK:n auto oli myöhässä ja ruoka-avun käyttäjät joutuivat odottelemaan autoa:

”Viime kerralla ku siinä oltiin ja se auto oli myöhässä nii huomasin sellasen, et jotkut siinä hermoili sitä ku joudutaan odottaa sitä autoo, että kuinka moni tuttu menee siitä ohitse ja näkee. Et siinä sitten vähän niinku rauhottelin, et eihän ne tiedä mitä me tässä odotetaan. Kun meitä sattu olee siinä kolme naista, et voihan joku sun tuttu ajatella että sä oot vaan tavannu kaks kaveriis kaupungilla ja me jutellaan. Et sama asia joka itteensä vaivaa nii sitä sit selittää sille toiselle, vaikka itse olin miettiny samaa kun siihen kävelin, et ahaa, sitä autoo ei oo vielä siinä ja kuinkakohan kauan sitä joutuu tässä odottelemaan.” (Hannele)

Idänpään ruoanjakopisteen käyttäjät olivat alkaneet hätäilemään sitä, kuinka moni tuttu näkee heidät odottamassa ruoka-apua. Hannele oli joutunut rauhoittelemaan muita jonottajia, mutta oli samalla rahoitellut myös itseään tilanteessa. On kuitenkin olemassa myös ruoka-avun käyttäjiä, jotka saapuvat ruoanjakopisteille hyvissä ajoin. Martti on yksi tällaisista henkilöistä ja hän saapuu Jaakkolan asuinalueen ruoanjakopisteelle tavatakseen muita ihmisiä ennen ruoanjoon alkua. Siihen, miten ajoissa ruoka-avun käyttäjät saapuvat ruoanjakopisteelle voi vaikuttaa myös se, miten suojainen paikka on kyseessä. Seuraavaksi pätkä kenttäpäiväkirjasta kuvaa Jaakkolan ruoanjakopistettä ja sen erityisyyttä.

Saavun Jaakkolaan noin 15 minuuttia ennen ruokajoon alkua. Odotan Marttia kauppakeskuksen ulko-ovien edessä. Sää on hieman tuulinen ja pilvinen. Ruska alkaa tehdä tuloaan. Kauppakeskus on Jaakkolan asuinalueen keskiössä. Sen vieressä on heti kirjasto sekä kirkko. Olemme sopineet, että näemme kauppakeskuksen edessä ja jatkamme siitä yhdessä paikkaan, jossa ruokakassien jako tapahtuu. Kauppakeskuksen edessä on parkkipaikka, jonka jälkeen alkaa metsäinen rinne. Puiden lomassa seisoskelee ihmisiä. Mietin, onko kyseessä joku senioreiden lenkkeilyryhmä. -- Hetken kuluttua Martti kävelee viereeni ja esittäytyy. Martti ohjaa meidät metsäistä rinnettä ylös kohti ihmisiä, joiden epäilin olevan lenkkeilijöitä. Epäilykseni osoittautuu vääräksi, sillä kyseessä on ruoka-avun käyttäjien joukko, jotka odottavat auton saapumista. Kello tulee 12 ja paikalla on jo lähes 20 ihmistä, osa jonon muodossa, osa seisoskelemassa metsässä ja sen laitamilla. Jos joku lähempää kulkeva ohikulkija ei tietäisi, mitä nämä ihmiset odottavat, näky voisi olla todella kummallinen.

Ote kenttäpäiväkirjasta 21.9.2020

Ulkoiluvaatteisiin pukeutuneet ruoka-avun käyttäjät sulautuivat metsäiseen maisemaan niin hyvin, että heidän yhdistämisenä ruokajonossa jonottavaksi ruoka-avun käyttäjiksi ei käynyt edes mielessäni. Jälleen kerran, jono muodostettiin vasta RLK:n auton saapuessa, jota ennen ihmiset seisoskelivat kukin missäkin ruoanjakopisteen lähistöllä. Tämän lisäksi ruokakassien saamisen jälkeen ja paikalta poistuttua ruoka-avun käyttäjät sulautuivat viereisestä kauppakeskuksesta tuleviin asiakkaisiin ruokakassiansa kanssa, eikä ruoanjaon päätyttyä pystynyt enää erottamaan, kuka ihmisistä oli käynyt ruokakaupassa ja kuka RLK:n autolla hakemassa ruokakasseja.

Myös Suv:n käyttämä ruoanjakopiste Kaarenkylässä on piilossa ohikulkijoiden katseilta. Kaarenkylän ruoanjakopiste sijoittuu vilkkaan lähion seurakuntarakennuksen takana olevalle sisäpihalle. Seurakuntarakennus on hieman sivussa lähion vilkkaimmasta keskustasta eikä alueelle eksy ihmisiä muutoin, kuin jos he ovat matkalla seurakuntarakennukselle. Tämän lisäksi sisäpihaa ympäröi tiilimuuri, joka luo näköesteen ohikulkijoiden ja ruoka-avun käyttäjien välille. Sisäpihaa reunustavat erilaiset istuimet, joilla ruoka-avun käyttäjät voivat odottaa ruoanjaon alkamista. Toisin kuin Haahkalan, Idänpään tai Jaakkolan ruoanjakopisteillä, Kaarenkylän ruoanjakopisteellä vallitsee selvät säännöt jonottamisen suhteen. Ollessani havainnoimassa Kaarenkylän ruoanjakopistettä, paikalla oli jonottamassa noin seitsemän ihmistä. Pienestä joukosta huolimatta jono muodostettiin heti ensimmäisten jonottajien toimesta. Haahkalan, Idänpään ja Jaakkolan ruoanjakopisteillä selvät jonot muodostuivat yleensä vasta silloin, kun RLK:n auto saapui paikalle.

Vaikka Kaarenkylän ruoanjakopiste muistuttaa suojaisuudeltaan paljon Jaakkolan ruoanjakopistettä, pisteillä oli hyvin erilaiset jonotussysteemit. Kaarenkylä on ruoanjakopisteenä hyvä osoitus siitä että jokaisella pisteellä on omat sääntönsä ja norminsa, ja ne usein neuvotellaan kunkin ruoanjakopisteen käyttäjien kesken. Ennen koronapandemiaa eri ruoanjakopisteillä ruoka-avun käyttäjien järjestys ruoan saamiseksi voitiin joissain paikoissa esimerkiksi arpoa vuoronumeroilla, mutta ulkotiloihin siirryttäessä ruoka-avun käyttäjät ovat myös voineet vaikuttaa jonojen muodostumiseen enemmän. Sisätiloissa tapahtuvassa jonottamisessa jonojen muodostumiseen vaikuttivat tilalliset rajoitteet, mutta ulkotiloissa samanlaisia rajoitteita ei ole. Neuvottelu ei tarkoita sitä, että ruokajonon muodostamisesta joka kerta sovittaisiin suullisesti muiden ruoka-avun käyttäjien kanssa, vaan pikemminkin nonverbaalisin keinoin ja liikkein liittyen jonon suuntaan ja turvaväleihin.

Ruokajonot ovat mielestäni eräänlaisia neuvottelun paikkoja ruoka-avun käyttäjien välillä sekä ruokajonossa jonottavien ja ulkopuolisten ihmisten välillä. Jonot sijoittuvat aina johonkin paikkaan, jonka sijainti, näkyvyys ja varustelut vaikuttavat paljon siihen, minkälainen ilmapiiri jonossa on ja

miten ihmiset käyttäytyvät ja toimivat jonossa. Yksilöstä riippuen jonottaminen voi olla hyvää aikaa seurustella ja luoda uusia tuttavuuksia, lukea kirjaa, nauttia hyvästä säästä tai kuunnella musiikkia omasta kaiuttimesta tai kuulokkeista. Toiselle jono voi olla ahdistava paikka, jossa on aina riski tulla tunnistetuksi ja joutua stigmatisoinnin kohteeksi. Ruokajonot ovat myös yhä enenevässä määrin julkisen keskustelun ja määrittelyn kohteena. Ulkopuolisten tarkkailun kohteeksi joutuminen voi olla ensinnäkin hyvin epämukavaa ruoka-avun käyttäjille, mutta kertoo myös ruoka-avun käyttäjien asemasta yhteiskunnassa, jossa kuka vain voi tulla määrittelemään ja tunnistamaan heidät ruokajonosta. Ennen kaikkea ruokajonot ja niiden käytännöt luovat ruoka-avun käyttäjien toimijuudelle raamit, joihin ruoka-avun käyttäjät sopeutuvat, yrittävät muokata niitä tai joita vastaan taistellaan.

Seuraava luku keskittyy aineistosta tekemiini havaintoihin ja niiden analysointiin. Esittelen alaluvussa 5.1. tutkimuksen informantit ja heidän sijoittumistaan ja sopeutumistaan ruoka-avun kentille. Alaluku 5.2. käsittelee ruokaa toiminnan kohteena ja toimijuuden peilaajana. Alaluku 5.3. ruoka-avun käyttäjiä sosiaalisina toimijoina ja yhdenvertaisuuden toteutumista ruokajonoissa. Viimeinen analyysiluku 5.3. käsittelee ruoka-avun työntekijöiden roolia ruoka-avun käyttäjien toimijuuteen vaikuttajina.

5. RUOKA-AVUN KÄYTTÄJIEN TOIMIJUUTTA ETSIMÄSSÄ

5.1. Keitä ruoka-avun käyttäjät ovat?

Jokaisen ruoka-avun käyttäjän tarina ruoka-avun piiriin pääytymisestä on erilainen. Näistä tarinoista on kuitenkin löydettävissä joitain yhtäläisyyksiä, syitä, joiden takia yhteiskunnan tukiverkostosta ollaan pudottu. Tämän pro gradu - tutkielman informanteista kaikki ovat joutuneet osittain tai kokonaan väliinputoajien rooliin menettäessään työkykynsä joko velkaantumisen, päihdeongelmien tai muiden arjen haasteiden vaikutuksesta. Yhteistä näille elämää muuttaneille tapahtumille on ollut se, että informantit eivät ole selviytyneet niistä turvautumalla sosiaalihuollon tarjoamiin palveluihin. Yleisimmät syyt väliinputoamiselle ovat erinäiset ongelmat Kelan etuuskien piiriin hakeutumisessa, etuuskien hakemisessa sekä saamisessa. Sosiaalihuollon piiristä tippuminen on kaventanut informanttien mahdollisuuksia pärjätä arjessa. Informantit ovat turvautuneet ruoka-apuun moninaisten syy-seuraussuhteiden kautta, jotkut väliaikaisena ratkaisuna ja jotkut jo vuosikymmenen ajan. Alaluvussa 5.1.1. 'Tutkimuksen informantit' esittelen Martin, Tuomaksen, Aleksin, Suvin, Katin sekä Hannelen ja kerron heidän taustoistaan. Alaluvussa 5.1.2. 'Ruoka-avun käyttäjäksi

sopeutuminen' vertailen informanttien tapoja suhtautua ruoka-apuun sekä sitä, miten ja miksi ruoka-avun käyttäjäksi sopeudutaan.

5.1.1. Tutkimuksen informantit

Martti

Martti on kuudennella kymmenellä ja käyttänyt ruoka-apua seitsemän vuotta. Hänellä on vaimo sekä neljä lasta, joista vanhimmat käyvät toisen asteen opintoja. Ohisalon (2014) on tutkinut ruoka-avun käyttäjien sosioekonomista asemaa. Ohisalon tutkimuksen aineistosta vajaa kolmasosa oli lapsiperheitä ja neljän tai useamman lapsen perheitä oli vain vajaa kolme prosenttia, mikä tekee Martin perheestä poikkeuksellisen suuren muiden ruoka-apua käyttävien kotitalouksien joukossa. (Ohisalon 2014, 37.) Ruoka-avulla on merkittävä rooli Martin perheen arjessa, ja Martti on vastuussa ruoka-avun hankkimisesta.

Ensivaikutelman perusteella Martti vaikuttaa hieman hiljaiselta ja varautuneelta, mutta rentoutuessaan hän osoittautuu hyvin huumorintajuiseksi ja sosiaaliseksi. Monet Martin minulle kertomat tapaukset ruoka-avusta ovat huvittavia ja Martista syntyy vaikutelma, että hän viihdyttää ihmisiä mielellään tarinoillaan. Ulospäinsuuntautuneena ihmisenä Martti on myös hyvin aktiivinen ja hän on mukana asuinalueensa vapaaehtoistoiminnassa. Kaiken kaikkiaan Martti vaikuttaa tavalliselta perheen isältä, joka osallistuu mielellään yhteisölliseen toimintaan ja on aina valmis auttamaan muita ihmisiä.

Martin perhe hyödyntää Jaakkolan ruoanjakopistettä kaksi kertaa kuukaudessa sekä toisen hengellisen järjestön ruoka-apua, josta ruokaa voi hakea tarvittaessa jopa kolmesti viikossa. Martin perhe päätyi ruoka-avun asiakkaaksi Martin joutuessa terveyssyistä työkyvyttömyyseläkkeelle. Martti ei kuitenkaan kokenut olevansa kokonaan työkyvytön, ja kun työterveyslääkäri lopulta myönsi Martille luvan työskennellä, Martti jatkoi työskentelyä osa-aikaisesti, 18 tuntia viikossa. Tästä aiheutui ongelmia Kelan kanssa, koska Martti oli tienannut enemmän, kuin mitä työkyvyttömyyseläkkeellä saa tienata. Nyt Martin on maksettava Kelalle takaisin saamansa työkyvyttömyyseläkkeet. Perheen epävarmaa taloudellista tilannetta korostaa entisestään se, että Martin vaimon työsuhde on määräaikainen ja päättyy keväällä 2021 ilman jatkumahdollisuuksia.

Tuomas

Isolan, Turusen ja Hiilamon (2016) tutkimus suomalaisten köyhyystarinoista osoittaa, että jatkuva huoli toimeentulosta vaikeuttaa arjen ennakoitavuutta ja tulevaisuuden suunnittelua. Suomalaisten

köyhyystarinoissa tarvetta elämän ennakoitavuudelle kaivattiin jopa niin paljon, että sitä voidaan pitää eräänlaisena tarpeena. (Isola, Turunen, Hiilamo 2016, 154.) Vaikka kukaan informanteista ei haastatteluissa erityisesti nimennyt, että arjen ennakoimattomuus olisi häirinnyt heitä, esimerkiksi ruokakassien sisällön arvaamattomuus vaikeuttaa monien arjen suunnittelua. Ruoka-avun käyttäjien kyky sietää arjen epävarmuutta vaihtelee paljon. Esimerkiksi kuudensissa kymmenissä oleva Tuomas elää jatkuvan epävarmuuden värittämää arkea, mutta ottaa elämän arvaamattomuuden kevein mielin vastaan. Tuomas suhtautuu ruoka-avun varassa olevaa elämäänsä sanoen:

”Mä oon vähän sellanen happy go lucky, et mä en hirveesti murehdi. Mua ei kiinnosta, jos tähän tulee joku kyselemään, mä vaan vastaan et mitäs tässä leipäjonossa. Jollekin tää voi olla sellanen häpeä tai stigma, mut mulle ei.” (Tuomas)

Tuomas on ihmisenä rento mutta asiallinen. Tavatessani Tuomaksen ensimmäisen kerran SPR:n ruokajonossa hän luki kirjaa kivijalkaliikkeen rappusilla. Hänen lukemistaan ei näyttänyt häiritsevän vieressä meluava autotie tai edessä ja takana jonottavat ihmislaumat. Kysyessäni häneltä, olisiko hän kiinnostunut osallistumaan tutkimukseeni, hän sanoi epäröimättä auttavansa minua mielellään. Tuomas on ihmisenä hyvin helposti lähestyttävä. Ei olekaan ihme, että Tuomaksella on laaja ystäväpiiri, sillä hän on persoonana puoleensa vetävä. Hän on myös hyvin rehellinen ja kertoo avoimesi elämässään tapahtuneista käännteistä, esimerkiksi siitä, että ennen muuttoa nykyiselle paikkakunnalle hän oli vapautunut juuri vankilasta noin kuuden kuukauden tuomion suorittamisen jälkeen.

Tuomas löysi ruoka-avun piiriin ensimmäisen kerran kolme vuotta sitten, kun hän muutti nykyiselle paikkakunnalle. Tuomas muutti ilman varmaa asuntoa ja päätyi lopulta asumaan autossaan ensimmäiset kahdeksan kuukautta ennen oman vuokra-asunnon saamista. Asunnottomana Tuomaksen piti selvittää, miten hän saisi pestyä pyykkiä. Tuomas löysi asunnottomien parissa työskentelevän järjestön piiriin, jonka kautta hän pääsi pesemään pyykkiä ilmaiseksi ja löysi samalla myös ruoka-avun. Tuomas kertoi asunnottomuutensa olleen vapaaehtoista, eikä hän ole koskaan ollut vasten tahtoaan koditon. Kuitenkin haastattelua edeltäneenä aamuna Tuomas oli käynyt allekirjoittamassa suostumuksen, jonka mukaan hänen vuokrasopimuksensa päättyy keväällä 2021, koska hänen asuntonsa puretaan. Tuomas ei tuntunut olevan stressaantunut mahdollisesta asunnottomuudesta ja tulevaisuuteen liittyvästä epävarmuudesta.

Tuomas suhtautuu ruoka-apuun väliaikaisena ratkaisuna ja hän kertoo pärjäävänsä myös ilman ruoka-apua, mutta se helpottaa paljon hänen arkeaan. Tuomas suunnittelee oman toiminimen perustamista metsätalouseläällä ja hän säästää kaiken ylimääräisen työttömyyspäivärahasta, satunnaisista

urakkahommista sekä kaupungilta keräämistään pulloista saaduista tuloista työtoiminnan aloittamiseen tarvittavan laitteiston hankkimiseksi. Tuomas oli haastattelun aikoihin urakkahommissa rakennustyömaalla ja suunnitteli osallistuvansa yrittäjyyskurssille ja hakevansa starttirahaa yrityksen perustamista varten. Ohisalon (2014) aineistossa joka kymmenes määrittää itsensä jossain määrin työssäkäyväksi. Osa- tai määräaikaissa työsuhteissa oleviksi ilmoittautui kuusi prosenttia ja vakituudessa työsuhteessa vajaa neljä prosenttia. Työssäkäynti ei siis suojaa yksilöä päätyvästä ruoka-apuun. Ohisalon mukaan voidaan puhua *working poor* -ilmiöstä, jolla tarkoitetaan matalapalkkaisuutta, joka hädän tuskin riittää elämiseen, mutta samalla sosiaaliturvaetuksien näkökulmasta katsottuna tulot ylittävät sallitun rajan tulonsiirtojen saamiseksi. (Ohisalo 2014, 31).

Aleksi

Aleksi on kuudensissa kymmenissä ja käyttänyt ruoka-apua yli kymmenen vuotta. Hän on tavatessamme pukeutunut pusakkamaiseen takkiin ja mokkasiinimallisiin kenkiin. Aleksi on työtön ja iso osa hänen elämästään tuntuu kietoutuneen ruoka-avun ympärille. Aleksin lähimmät ystävät ovat myös ruoka-avun käyttäjiä. Itseasiassa Aleksi hakeutui ensimmäisen kerran diakonin juttusille ruoka-avun saamiseksi juuri ystävän kanssa. Aleksi asuu vain muutaman sadan metrin päässä Haahkalan ruoanjakopisteestä ja hän osallistuu ruoanjakopisteellä järjestettävään toimintaan muulloinkin kuin vain ruoka-apua hakiessaan.

Koronapandemia on vaikuttanut siihen, että Aleksi on käynyt ruoka-avussa kevään 2020 jälkeen harvemmin. Tämä on tarkoittanut myös sitä, että Aleksi on nähnyt ystäviään ja tuttujaan harvemmin. Kenties myös tästä syystä Aleksi oli tavatessamme selvästi juttuseuran tarpeessa ja hän vähän väliä vaihtoi keskustelunaiheen ruoka-avusta johonkin muuhun. Keskustelunaiheen vaihtaminen ei vaikuttanut mielestäni siltä, että Aleksi ei olisi halunnut puhua ruoka-avusta, vaan hän halusi oppia tuntemaan myös minut keskustelun aikana. Hän oli esimerkiksi hyvin kiinnostunut lapsuuden kotipaikkakunnastani Savonlinnasta ja olisi varmaan mielellään puhunut Savonlinnan Oopperajuhlilla loppupäivän, jos siihen olisi ollut mahdollisuus. Aleksille, kuten myös monille muille ruoka-avun käyttäjille, ruoka-apu merkitsee kohtaamista. Ruoka-apu on paikka, jossa monet ihmiset tapaavat ja viettävät aikaa yhdessä. Esimerkiksi Kainulaisen (2014) tutkimuksessa 53 prosenttia 3500 vastaajasta oli samaa mieltä siitä, että ihmisten tapaaminen ruoka-avussa oli heille tärkeää.

Aleksi kertoi minulle haluavansa pois ruoka-avun piiristä, mutta sanoi myös, ettei se ole hänen kohdallaan mahdollista. Uskoakseni, Aleksin siirtymistä pois ruoka-avusta piiristä vaikeuttaa myös

se, että hänen elämänsä on monella tapaa sidoksissa ruoka-apuun. Elämä ilman ruoka-apua voisi tarkoittaa itsenäisempää ja vakaampaa arkea, mutta Aleksin kohdalla kyse olisi paljon suuremmasta muutoksesta. Esimerkiksi Aleksin puhuessa 'menneistä hyvistä ajoista', hän ei tarkoita sillä aikaa ennen ruoka-apua, vaan aikaa, jolloin ruoka-apua haettiin vapaa-aikatalon viereisen ruokakaupan edustalta. Kysyessäni Aleksilta, mikä tuosta ajasta teki niin erityisen hyvän hän vastasi, että silloin ihmiset jäivät juttelemaan ja viettämään aikaa ruokakaupan edustalle.

Havaintojeni mukaan Aleksin käyttämä Haahkalan ruoanjakopiste on puitteiltaan mitä otollisin paikka seurustella ja luoda uusia kontakteja muihin ruoka-avun käyttäjiin kuin myös ihmisiin ruoka-avun ulkopuolella. Vapaa-aikatalossa on sohvia, nojatuoleja ja pöytäryhmiä, joissa ihmiset voivat istua ja seurustella. Tämän lisäksi vapaa-aikatalolla järjestetään bingoa, johon kuka tahansa asuinalueella asuva voi osallistua. Aleksin menneiden muistelussa korostuu kuitenkin se, että ennen ihmiset kohtasivat toisiaan enemmän. 'Osallisuutta ruoka-avun rinnalle' hankkeen tuloksissa todettiin, että hankkeen aikana järjestetystä toiminnasta eniten pidetty toiminta oli ollut vähäisesti järjestettyä. Jos toimintaa oli ohjattu liikaa, siihen osallistuttiin harvemmin. Osallistavan työn kautta tehtävän auttamistyön ei tulisi myöskään olla liian läpinäkyvää. (Niemi & Wright 2020 78-79, 81.) Voi olla, että ruoka-avun siirtyminen ruokakaupan edustalta vapaa-aikataloon on luonut ruoka-avun ohessa järjestettävästä toiminnasta liian järjestettyä, jonka takia Alekski myös kokee, että 'vanhoina hyvinä aikoina' ihmiset kohtasivat toisiaan enemmän. Vapaa-aikatalolla järjestetty bingo voi vaikuttaa ulkopuolisen silmin helposti lähestyttävältä toiminnalta, mutta todellisuudessa se voi näyttäytyä ruoka-avun käyttäjille liian järjestetyltä ja haittaavan vapaata seurustelua.

Suvi

Toisin kuin Alekski, Suvi käy ruoka-avussa kertomansa mukaan vain välttämättömän avun saamiseksi. Suvun arka olemus sekä haaleisiin väreihin perustuva vaatetus tekivät hänestä aluksi hyvin huomaamattoman hahmon Kaarenkylän ruoanjakopisteellä. Lähestyessäni Suvia ruoan jakamisen päätyttyä, tämän pakatessa ruokakasseja omiin kasseihin, hän osoittautui hyvin puheliaaksi ihmiseksi. Suvi on ihmisenä ystävällinen, mutta aluksi hieman pidättyväinen, joka on ymmärrettävää hänen aiemmista kokemuksistaan johtuen. Suvi on joutunut useissa ihmissuhteissaan kiusatuksi ja siksi hän viihtyy enemmän omissa oloissaan, kuin ihmisten ympäröimänä. Suvi kuvailee olevansa vahvimmillaan yksin, mutta saattaa kokea ajoittain myös yksinäisyyttä.

Suvi on viidensissä kymmenissä ja käyttänyt ruoka-apua epäsäännöllisen säännöllisesti 2000-luvun alusta alkaen. Suvi päätyi ruoka-avun käyttäjäksi, kun hänen ostamansa talo osoittautui hometaloksi

ja samalla asuinkelvottomaksi. Suvi oli tuolloin myös yksihuoltaja, eikä kunnalta saatu elatusapu riittänyt kattamaan kaikkia perheen kuluja. Taloudellisista vaikeuksista johtuen Suvi päätyi diakonin vastaanotolle ja hänet ohjattiin ruoka-apuun. Samoihin aikoihin Suvi sai psykiatrin lausunnon, jonka mukaan Suvi eli henkisten voimavarojensa ääri rajoilla. Nykyään Suvi on sairaseläkkeellä masennuksen sekä ahdistuneisuus- ja paniikkihäiriöiden takia. Suvilla on ollut välillä pidempiä jaksoja, kun hän ei ole tarvinnut ruoka-apua, mutta muuttaessaan poikansa perässä uudelle paikkakunnalle Suville kertyi paljon laskuja ja hän päätyi ottamaan yhteyttä uuden kotipaikkakunnan diakoniin ruoka-avun saamiseksi.

Kuten Suvi, myös monet muut ruoka-avun käyttäjät ovat todennäköisesti oikeutettuja Kelan perustoimeentulotukeen, mutta he eivät hae tai saa tarvitsemaansa apua. Suvi kertoi minulle, että hän uskoo olevansa oikeutettu perustoimeentulotukeen, mutta hän ei yksinkertaisesti osaa hakea etuutta Kela verkkopalvelun kautta. Perustoimeentulotuen siirtymisen kunnista Kelalle vuonna 2016 oli tarkoitus helpottaa etuuden hakemista sekä keventää sosiaalihuollossa työskentelevien työkuormaa. Perustoimeentulotuki on viimesijainen rahallinen etuus, jota ennen kaikki muut tukimuodot, kuten työttömyysturva ja asumistuki ovat jo käytössä. Uudistuksen jälkeen monet kunnan sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin kokeneet, että uudistuksesta ovat kärsineet eniten ne, jotka olivat jo entuudestaan kaikkein heikoimmassa asemassa. Useat sosiaalityöntekijät joutuvat olemaan yhteydessä Kelaan asiakkaitensa puolesta ja hoitamaan näiden perustoimeentulotukeen liittyviä asioita. Uusliberalistisen tehokkuusajattelun mukaisesti Kelan palveluista 80 prosenttia on siirtynyt verkkoon. Näin ollen Kelan konttoreita, joissa etuuksien hakijoiden olisi mahdollista saada kasvokkaista ohjausta hakemusten täyttämässä, on yhä rajatummin. (Lundell 2021.)

Kati

Kati, kuten myös lähes kaikki informantit, on kokenut hankaluuksia Kelan kanssa. Kati on neljänsissä kymmenissä informanteista nuorin ja hän on yksinhuoltaja. Katilla on pitkä päihdetausta ja useamman kuntoutusjakson jälkeen hän on kuivilla. Päihdeaikoina Kati oli ruoka-avun varassa melkein kymmenen vuotta. Joka viidennes ruoka-avun käyttäjä on vastannut Ohisalonen (2014, 111) kyselyn kysymykseen 'Minulla on ongelmia päihteiden (kuten alkoholin tai huumeiden) käytössä' joko osin samaa mieltä tai täysin samaa mieltä. Päihdeongelmia esiintyy siis jonkin verran ruoka-avun käyttäjien keskuudessa. Rankan elämänjakson huolimatta Kati on puhelinhaastattelussa saamani kuvan mukaan hyvin empaattinen ja hänellä on vahva oikeudentaju. Kertoessaan ruoka-avusta näkemistään epäkohdista Katin ääni nousi ja puhe nopeutui. Mielestäni oli aistittavissa, että epäreiluista kokemuksista kertoessaan Kati saattoi hieman kiivastua, sillä hän oli ottanut kertomansa

tapaukset hyvin henkilökohtaisesti. Koin myös, että Katin tutkimukseen osallistumisen taustalla oli halu saada vaikuttaa hänen tunnistamiinsa epäkohtiin. Jakamalla kokemuksiaan minulle Kati sai myös ääntään kuuluviin ja mahdollisuuden osallistua ruoka-avusta käytävään keskusteltuun.

Useiden kuntoutusjaksojen jälkeen työ- ja elinkeinotoimisto katsoi Katin olevan työkykyinen, vaikka Kati itse ei kokenut olevansa vielä valmis siirtymään työnhakijaksi. Aiemmin Kelan äitiyspäivärahan ja asumistuen turvin Katin ei ollut tarvinnut turvautua ruoka-apuun, mutta siirtyessään työttömäksi työnhakijaksi sekä työttömyysturvalle ongelmat alkoivat jälleen kasaantua. Kun koronapandemia ruuhkautti keväällä 2020 Kelan järjestelmät ja työttömyysturvan saamisessa oli pahoja viivästyksiä, Kati joutui jälleen turvautumaan ruoka-apuun. Kati muisti päihdeajoilta ruoka-avusta projektityöntekijän, johon Kati päätti ottaa yhteyttä. Työntekijä sai Katin osaksi hanketta, jossa tuettiin erityisesti lapsiperheitä koronapandemian aikana. Hankkeen jatkorahoituksessa oli kuitenkin epäselvyyksiä ja Kati joutui siirtymään toisen ruoka-avun järjestäjän piiriin. Katilla on ollut vaikeuksia uuden ruoka-avun järjestäjän kanssa, mikä on myös vaikuttanut hyvin kielteisesti Katin kuvaan ruoka-avusta. Katin käyttämä ruoka-avun järjestäjä on kolmannen sektorin toimija, jonka palvelu on kunnan ostama.

Hannele

Hannele on käyttänyt informanteista kaikkein lyhimmän aikaa ruoka-apua. Haastattelun ajankohtana Hannele oli ollut ruoka-avun piirissä yhdeksän kuukauden ajan. Hannele on viisissä kymmenissä ja informanteista ainoa korkeakoulun käynyt. Ohisalon (2014, 40) aineistosta käy ilmi, että suurin osa ruoka-avun käyttäjistä on käynyt perus- tai kansakoulun, mutta korkeakoulutettujakin ihmisiä löytyy ruokajonoista. En kuitenkaan tutustunut ruokajonoissa kehenkään muuhun korkeakoulutettuun, kuin Hanneleen. Hannele päätyi ruoka-avun asiakkaaksi, kun hän menetti työkykynsä ja jäi varhaiseläkkeelle. Hannele työskenteli aikaisemmin sairaanhoitajana ja erikoistui uransa aikana useille eri terveydenhuollon aloille. Kenties sairaanhoitajan ammatti-identiteetistä johtuen Hannele kokee edelleen suurta halua olla hyödyksi ja auttaa muita ihmisiä. Hannele on ihmisenä hyvin avoin ja hän kertoi minulle paljon itsestään sellaisia asioita, jotka olen jättänyt tästä tutkimuksesta pois niiden henkilökohtaisuudesta johtuen. Mielestäni Hannelelle ja minulle syntyi nopeasti hyvä yhteys, jonka uskon myös vaikuttaneen siihen, miksi Hannelen oli niin helppo uskoutua minulle vaikeistakin asioista. Aitoudessaan Hannele on persoonana värikäs, niin sisäisesti kuin myös ulkoisesti. Hänen vaatteissaan ja asunnon sisustuksessa korostuvat värinä pinkki sekä kaikenlainen kimallus timanttien ja glitterin muodossa.

Valtaosa Hannelen tuloista menevät lääkkeisiin ja hän joutuu jatkuvasti taistelemaan Kelan kanssa lääkekorvausten saamiseksi. Aikaisempaan terveydenhuollon asiantuntijana hän osallistuu oman lääkityksen suunnitteluun varmistuakseen siitä, ettei hänelle määrätä epähuomiossa ylimääräisiä lääkkeitä. Tästä huolimatta Hannele joutuu aina lääkemenojen tullessa vaatimaan oikeuksiaan Kelan kanssa. Hannele onkin usein miettinyt, miten moni suomalainen jää vaille tarvitsemaansa tukea ja tulonsiirtoja, vain koska he eivät tiedä tai osaa ajaa omia oikeuksiaan. Hannelen mukaan Kelan jäykkä systeemi on kuin vastakohta kirkon ruoka-avulle, jossa joustetaan ja ihmisten tilanteet arvioidaan yksilöllisesti.

5.1.2. Ruoka-avun käyttäjäksi sopeutuminen

Häpeä on tunne, jonka oletetaan usein liittyvän automaattisesti ruoka-apuun. Hannele on kuitenkin informanteista ainoa, joka kokee ruoka-apuun turvautumisen häpeällisenä asiana. Hän ei ole esimerkiksi kertonut kuin yhdelle luotettavalle ystävälleen käyttävänsä ruoka-apua. Muut informantit kertoivat haastatteluissa, etteivät he koe ruoka-apuun turvautumista häpeällisenä, mutta ymmärtävät hyvin, miksi joillekin se voi olla sitä. Muut informantit kertoivat, että heidän lähipiirinsä tiesi heidän käyttävän ruoka-apua, tai ainakaan he eivät salanneet sitä aktiivisesti. Hannele kertoi minulle, että hän ei koe itseään yhteiskuntakelvolliseksi ollessaan varhaiseläkkeellä samalla, kun hänen koulutuksensa kautta kertynyt osaaminen valuu hukkaan. Hannele kertoo:

”Et se häpeä, se näyttelee siinä mulla todella isoo osuutta. -- Et se sellanen omilla toimeen tuleminen, et se on ollu sellanen kunnia-asia. Elikkä tää kirkolta hakee sitä ruokakassia nii se ei oo sitä, et se on just sitä päinvastasta.” (Hannele)

Hannele kertoo hyväksyvänsä ja ymmärtävänsä sen, ettei hän ole ainoa ihminen varhaiseläkkeellä. Hänen on silti vaikea hyväksyä sitä, että hänen tulee tukeutua muihin pärjätäkseen. Ohisalo, Saari ja Saukko (2014) ovat tutkineet ruoka-apuun liittyviä häpeäntunteita, ja todenneet, että ruokajonoihin liittyä odotuksiin ja putoamiseen liittyviä oletuksia. Heidän mukaansa *”voidaan ajatella, että koulutetut ja omistusasunnossa asuvat ihmiset asettavat itselleen korkeammat odotukset (”standardit”) ja kokevat siten leipäjonoissa käymisen häpeällisemmäksi kuin vähemmän koulutetut ja vuokralla asuvat ihmiset. Odotukset puolestaan perustuvat vertailuryhmien taloudelliseen ja sosiaaliseen tilaan. Mitä suurempi kuilu odotusten ja todellisen tilanteen välillä on, sitä voimakkaampi on tilanteesta koettu häpeä.”* (Ohisalo, Saari, Saukko 2014, 83-84.)

Hannele on informanteista ainoa korkeakoulutettu, ja ruoka-apuun turvautumiseen liittyvä häpeäntunne voi selittyä Hannelen asettamien odotusten ja vallitsevan todellisuuden välisellä ristiriidalla. Kokemastaan pudotuksesta huolimatta Hannele on pystynyt joustamaan uudessa elämäntilanteessa ja muodostamaan subjektiviteetin, joka pyrkii sopeutumaan uuteen asemaan ruoka-apun käyttäjänä ja eläkeläisenä. Tämän lisäksi merkittävimmät erot Hannelen ja muiden informanttien välillä on se, kuinka pitkään ruoka-apua on käytetty. Ohisalon, Saari ja Saukko (2014) ovat myös huomanneet sopeutumiskyvyn olevan sidonnainen aikaan. He kirjoittavat: ”-- *mitä pidempään ihmiset käyvät leipäjonossa, sitä vähemmän he kokevat sekä minuuteen että sosiaaliseen hyväksyttävyyteen liittyvää häpeää. He sopeutuvat leipäjonon asiakkuuteen.*” (Ohisalo, Saari, Saukko 2014, 85). Ajallisesta näkökulmasta katsottuna on täysin ymmärrettävää, miksi Hannele kokee ruoka-apuun turvautumisen niin häpeällisenä asiana, kun taas yli kymmenen vuotta ruoka-apua käyttäneet informantit ovat sopeutuneet elämään ruoka-apun kanssa.

Ihmisillä on siis vaihtelevia taipumuksia sopeutua tiettyyn elämäntilanteeseen ja tarkkailla omaa tilannetta eletystä todellisuudesta käsin. Esimerkiksi asunnoton henkilö voi olla todella tyytyväinen asumispalvelujen kautta saatuun yksioön, koska tämä on sulkenut mielestään oman omistusasunnon mahdollisuuden. Sopeutumisessa on kyse kuitenkin paljon monimutkaisemmasta asiasta, koska ihmisten resilienssi vaihtelee paljon. (Ohisalo, Saari, Saukko 2014, 84.) Isolan, Turusen ja Hiilamon (2016) mukaan resilienssillä tarkoitetaan yksilön kyvykkyyttä saavuttaa myönteisiä asioita vaikeissa tilanteissa. Yksilön ympäristössä ja elämänhistoriassa olevilla tekijöillä voi olla resilienssiä vahvistavia vaikutuksia. Resilienssin käsitettä vaivaa kuitenkin kaksijakoisuus, koska se on yksilöllisenä prosessina epäjatkuva ja liikkuva. Yksilö voi olla esimerkiksi jonkin asian suhteen resilientti ja toisen ei. (Isola, Turunen, Hiilamo 2016, 151.)

Resilienssi sisältää kuitenkin käsitteenä ajatuksen yksilöiden vaihtelevista voimavaroista, elämäkokemuksesta sekä kyvyistä joustaa ja selviytyä, jotka havaintojeni mukaan vaikuttavat merkittäväällä tavalla toimijuuden muodostumiseen. Se, millaisia asioita yksilö kuvittelee pystyvänsä tavoittelemaan, on vahvasti sidoksissa tämän voimavarioihin sekä aiempaan elämäkokemukseen, eli resilienssiin. Myös Turusen ja Hiilamon (2016, 151) mukaan yksilöiden voimavaroilla ja tarpeilla on merkittävä vaikutus siihen, minkälaisia selviytymiskeinoja yksilöt kehittävät.

Hyvänä esimerkkinä erilaisista resiliensseistä ovat Tuomas ja Aleks. Heidän menemisiään ja tekemisiään eivät rajoita esimerkiksi perhe tai vakava sairaus, niin kuin Martilla, Katilla, Suvilla ja Hannelella. Rajoitteista huolimatta Tuomaksen ja Aleksin tavat selviytyä ovat hyvin erilaiset. Tuomas, joka kertomansa mukaan on ollut omasta tahdostaan asunnoton, ei tunnu olevan

stressaantunut vuokra-asuntonsa purkamisesta ja uhasta jäädä taas asunnottomaksi. Aikaisemmin koettu asunnottomuus voi selittää sitä, miksi Tuomaksen on helppo asennoitua tulevaan muutokseen huolettomasti. Jos Alekski olisi jäämässä asunnottomaksi, hän tuskin asennoituisi tilanteeseen yhtä rennosti kuin Tuomas. Aleksin elämä on havaintojeni mukaan hyvin sidoksissa rutiineihin. Hänen on ollut vaikea suhtautua ruoka-avussa tapahtuneisiin muutoksiin vuosien varrella. Alekski ei ole pystynyt sopeutumaan esimerkiksi siihen, että Haahkalan ruoanjako on siirtynyt kaupan edustalta vapaa-aikataloon, vaan hän muistelee edelleen 'vanhoja hyviä aikoja' ruoka-avussa ja kaipaa niihin. Tuomaksen ja Aleksin erilaiset elämäkokemukset, yksilölliset voimavarat sekä tapa suhtautua tulevaan sekä menneeseen vaikuttavat siis merkittävästi siihen, miten he joustavat ja selviytyvät vaikeissa tilanteissa.

Myös Martti ja Kati perheellisinä ihmisinä poikkeavat resiliensseiltään paljon. Ruoka-avulla on Martin perheen pärjäämisen kannalta merkittävä rooli, minkä takia Martti ottaa myös kaiken ruoka-avusta saamansa avun avosylin vastaan. Sen sijaan Kati, joka on kahden pienen lapsen yksinhuoltaja, on tarkka ruoka-avusta saamansa ruoan suhteen. Hän ei suostu tyytymään asetelmaan, jossa ruoka-avun järjestäjät olettavat hänen köyhänä ihmisenä ottavat kaiken ruoka-avussa annettavat ruoan vastaan. Kati puolustaa perheensä oikeuksia ruoka-avussa aktiivisesti ja on tehnyt kuntaan useampia valituksia ruoka-avusta saamistaan pilaantuneista tuotteista. Uskoakseni Martilla ei tulisi mieleenkään ottaa yhteyttä kuntaan tai ruoka-avun järjestäjään ja valittaa, jos ruoka-avusta saatavien tuotteiden joukossa olisi pilaantuneita tuotteita. Todennäköisemmin hän jättää asian sikseen. Katin ja Martin tavat turvata perheidensä pärjääminen vaihtelevat siis paljon.

Hannelea ja Suvia yhdistää varhaiseläkkeelle siirtyminen vakavan sairastumisen myötä. Samanlaisista elämänmuutoksista huolimatta, heidän tapansa suhtautua ruoka-apuun ovat erilaiset. Kuten kerroin jo aiemmin, Hannelelle ruoka-apuun turvautuminen on hyvin häpeällinen asia. Sen sijaan Suvi ei koe häpeää ruoka-apuun turvautumisesta. Hannelen ja Suvun erilaiset suhtautumiset selittyvät mielestäni ruoka-avun käyttämisen kestolla sekä yhteiskuntaluokassa tapahtuneessa pudotuksessa. Esimerkiksi Suvi on käyttänyt ruoka-apua jo 2000-luvun alusta alkaen, eikä hän ole kokenut samanlaista pudotusta yhteiskuntaluokassa kuten koreakoulutettu Hannele. Hannele ja Suvi kuitenkin poikkeavat muista tutkimuksen informanteista myös siinä suhteessa, miten he suhtautuvat muihin ruoka-avun käyttäjiin. Informanteista Martti, Alekski, Tuomas ja Kati ovat muodostaneet kontakteja muihin ruoka-avun käyttäjiin. Erityisesti Martille ja Aleksille ruoka-avussa on kyse yhteisöstä, joka toimii myös vertaistuen tavoin. Sen sijaan Hannele ja Suvi lähtökotaisesti välttelevät muita ruoka-avun käyttäjiä, tai suhtautuvat ainakin varauksella näihin. Suvi välttelee muita ihmisiä, koska aiemman elämäkokemuksensa perusteella hän pelkää joutuvansa kiusatuksi uusissa

ihmissuhteissa. Sen sijaan Hannele välttelee kontakteja muihin ruoka-avun käyttäjiin mielestäni häpeän sekä sopeutumattomuutensa takia. Hannelen on edelleen vaikea hyväksyä uutta asemaansa ja siksi hänen on myös vaikea tutustua ja luoda kontakteja muihin ruoka-avun käyttäjiin.

Muut ruoka-avun käyttäjät voivat siis toimia voimavarana tai sen vastakohtana, riippuen yksilön elämäkokemuksesta ja kyvystä joustaa, eli resilienssistä. Kuten informanttien esittelystä käy selville, kaikki ihmiset eivät ole luontaisesti itsenäisiä sinnittelijöitä tai sopeutujia. Siksi tutkimuksella, joka lisää ymmärrystä sisäisistä ja ulkoisista voimavaroista sekä niiden merkityksestä selviytymiselle on tärkeää, kun halutaan selvittää heikompiensa kansalaisten toimijuutta arjessa. Ruoka-avun käyttäjäksi sopeutuminen on prosessi, johon vaikuttavat yksilölliset ominaisuudet ja aiempi elämäkokemus, mutta myös ruoka-avun järjestäjien toimintatavat ja asenteet. Sopeutumiskyvyllä on havaintojeni mukaan ennen kaikkea merkitystä sille, millaiseksi ruoka-avun käyttäjän toimijuus muodostuu suhteessa ympäröiviin rakenteisiin. Sopeutuuko ruoka-avun käyttäjä ruoka-avun käytäntöihin vai lähteekö tämä vastustamaan niitä? Miten ruoka-avun ympärille muodostuva yhteisö ja vertaistuki helpottavat niukkaan elämäntilanteeseen sopeutumisessa? Esimerkiksi Kati on vahvan oikeudentunnon omaavana hyvä esimerkki siitä, miten jotkut ruoka-avun käyttäjät lähtevät vastustamaan ruoka-avun järjestäjien käytäntöjä. Sen sijaan Aleksi ja Martti edustavat mielestäni niitä ruoka-avun käyttäjiä, jotka sopeutuvat ruoka-avun käytäntöihin hyvin.

Voidaankin mielestäni ajatella, että samalla tavoin kuin ruoka-avun järjestäjien käytännöt asettavat ruoka-avun käyttäjien toiminnalle raamit, yksilön resilienssi asettaa toimijuudelle raamit. Nämä yksilön resilienssin raamit eivät ole kuitenkaan kiinteitä ja pysyviä, vaan muuttuvia ja joustavia. Onkin hyvä muistaa, että ruoka-avun käyttäjillä voi olla myös useampia identiteettejä, rooleja ja yhteisöjä, joissa he toimivat. Ruoka-avun käyttäjien toimijuuden muodot myös vaihtelevat ja kuten informanttien esittelystä voi todeta, jokaisen ruoka-avun käyttäjän tausta ja tarina ruoka-avun piiriin päättämisestä on yksilöllinen.

5.2. Enemmän kuin ruokaa

Ruoka on keskeinen toiminnan kohde ja päämäärä ruoka-avun käyttäjille. Ruoka ei kuteinkaan koskaan ole vain ruokaa, vaan se sisältää paljon symboliikkaa ja voi herättää ihmisissä vahvojakin tunteita. Emme myöskään syö ruokaa sosiaalisessa tyhjiössä vaan ruoka liittyy läheisesti sosiaaliseen osallisuuteen ja syrjäytymiseen, kulttuurisiin ja terveyteen liittyviin merkityksiin sekä identiteettiin. Ruoka on tärkeä väline myös sosiaalisissa suhteissa, viestinnässä ja hallinnassa. Sen lisäksi, että ruoka

voi toimia integraation välineenä sillä voidaan osoittaa myös sosiaalista asemaa ja erilaisten yhteiskuntaluokkien eroja. (Musarón 2013, 144.) Ruoka ja syöminen ovat erottamaton osa ihmisenä olemista ja siten myös antropologisesti mielenkiintoinen tutkimuskohde. (Sideny & Du Bois 2002, 99). Tutkimalla ruoka-avun käyttäjien suhtautumista ruoka-avussa saataviin tuotteisiin, voi havaita paljon ruoka-avun käyttäjien suhtautumisesta itse ruoka-apuun.

Ruoka-avussa jaettavat tuotteet koostuvat lahjoittajilta saatavasta hävikkiruoosta sekä EU-ruokatuella ostetuista tuotteista. Yleisimpiä EU-ruokia ovat hapankorput, maitojauhe sekä hernekeitto. Tuotteet voi tunnistaa EU-ruokatuotteiksi niihin liimatun EU-tarran perusteella. Ruoka-avusta saatavasta ruokakassista löytyy useimmiten leipää, joitakin valmisruokia (esimerkiksi valmiskeittoja, pinaattilettuja jne.), keksejä, välipalarahkoja, jokin proteiinipitoinen tuote sekä satunnaisia muita tuotteita. Joskus lahjoitusten joukossa on erityistuotteita, kuten esimerkiksi juhlasimaa, pyyhkeitä ja marinadeja.

Ruokakassien sisällöt vaihtelevat kulloinkin saatujen lahjoitusten mukaan. Tavallisten tuotteiden joukossa saattaa joskus olla tuotteita, jotka herättävät ruoka-avun käyttäjissä suuriakin tunteita. Haahkalan ruoanjakopisteellä eräs keski-ikäinen naispuolinen ruoka-avun käyttäjä, joka käytöksensä perusteella oli käynyt ruoanjakopisteellä aikaisemminkin, huudahti ihastuneena sosiaalityöntekijälle *'mä oon ihan haltioissani'* samalla, kun tämä kävi läpi saamiaan ruokakasseja vapaa-aikatalon aulassa. Kyseisellä ruoanjakokerralla oli myös juhllainen tunnelma kahvitarjoilun aikana, kun sosiaalityöntekijä oli saanut RLK:n autosta vaaleanpunaisella kuorutteella kuorutettuja leivoksia. Sosiaalityöntekijä esitteli leivoksia vapaa-aikatalon väelle sanoen *'ihan kuin oltaisiin paremmissakin juhlassa'* viitaten siihen, että leivonnaiset olivat suhteessa hienompia herkkuja, kuin mitä vapaa-aikatalolla yleensä tarjottiin.

Erityisiä hetkiä ruokajonoissa ovatkin usein juuri sellaiset, kun ruokajonossa jaetaan normaalista poikkeavia ruokia. Ollessani Hannelen kanssa Idänpään ruoanjakopisteellä lähellä toimiva pizzeria oli lahjoittanut ruoanjakeluun uunituoreita pizzoja, joita jaettiin ruokakassien lisäksi ruoka-avun käyttäjille. Tämä piristi muuten ruoanjakopisteellä vallitsevaa apeaa tunnelmaa. Erityisen lämpimästi ruoka-avun käyttäjät muistelevat juhlapyhinä saatuja tuotteita. Kysyessäni Suvilta, oliko tällä jotakin erityisen hyvää muistoa ruoka-apuun liittyen, hän kertoi minulle viime jouluna saamastaan jouluavustuksesta. Jouluavustus oli painanut niin paljon, että Suvilla oli pitänyt pyytää poikaansa tulla hakemaan hänet autolla ruoanjakopisteeltä. Jouluavustuksessa oli ollut Suvilla mukaan vaikka mitä, erilaisista juustoista kinkkuun sekä myös joitakin kosmetiikkatuotteita.

Erityistä iloa aiheuttavat tuotteet ovat usein sellaisia, joihin ruoka-avun käyttäjillä ei olisi muuten varaa. Tuotteet voivat muistuttaa ruoka-avun käyttäjiä ajasta ennen ruoka-apua, kun heidän ei tarvinnut laskea toimeentuloa jokaisen euron varaan. Esimerkiksi Hannele antaa itselleen luvan kerran kuukaudessa laitattaa tekoriipset. Tekoriipsien laittaminen on suhteellisen kallis meno Hannelen kuukausibudjetista, mutta ne muistuttavat 'menneestä Hannelesta', josta Hannele ei halua luopua. Samalla tavalla ruoka-avusta saatu pizza tai uusi pyyhe voivat edustaa ruoka-avun käyttäjille mennyttä aikaa ennen ruoka-apua tai sellaista luksusta, josta ei osata tai voida haaveilla nykyisessä elämäntilanteessa.

Joulu on juhlapyhä, johon liittyviä ruokatuotteita muistellaan monien informanttien tarinoissa erityisellä lämmöllä. Aleksin muistellessa erityistä muistoa ruoka-apuun liittyen, tämä mainitsi ruoka-avusta saadut joululaatikat. Muistoon liittyi myös seurakunnan järjestämät yhteisruokailut joulun alla, joissa oli ollut tarjolla jouluruokia. Aleksin muisteli tapahtumaa lämmöllä, koska yhteisruokailuihin oli tullut paljon ihmisiä. Muutamia vuosi sitten joulun yhteisruokailujen järjestämisestä päätettiin luopua. Juhlapyhiin liitettäviin ruokiin ja yhdessä ruokailuun liittyy Aleksilla jälleen 'menneiden hyvien aikojen' muistelemineen, jolloin hänen elämässään korostui ihmisten kohtaaminen. Se, että joulun yhteisruokailuja ei enää järjestetä, on vähentänyt Aleksille tärkeitä mahdollisuuksia kohdata ihmisiä, joka on hänelle tärkeä elementti ruoka-avussa. Aleksille ruoka-avussa on kyse ruoan lisäksi sosiaalisista suhteista, joiden ylläpitämiseen nykyinen ruoka-apua ei tarjoa enää samoja mahdollisuuksia kuin ennen.

Aleksille jouluruoan lisäksi erityisen tärkeitä ruokatuotteita ovat säilykkeet. Säilykkeet ovat Aleksille tärkeä hätävara, joita häneltä löytyy aina kaapista pahanpäivän varalle. Erityisesti hernekeitto ja säilykeliha ovat tuotteita, joita Aleksin arvostaa. Pitkään säilyvät ja helposti käytettävät ruokatuotteet voivat tuoda ruoka-avun käyttäjille turvaa ja varmuutta, jota heillä ei muuten elämässä saata olla kovinkaan paljon. Säilykkeiden tavoin joitakin ruokatuotteita arvostetaan selvästi enemmän kuin toisia. Leipä on esimerkiksi tuote, jota ei pidetä kovinkaan arvokkaana, koska ruoka-avun järjestäjät saavat leipää paljon lahjoituksina ja sitä löytyy jokaisesta ruokakassista. Sen sijaan liha on haluttu tuote ja Katin mukaan lihasta ollaan valmiita kilpailemaan. Kun säilykkeet tuovat elämään turvallisuutta, lihatuotteet ja niihin liittyvä kilpailu voivat tuoda ruokajonoon turvattomuutta. Katin kuvailee lihatuotteiden saamiseen liittyvää kilpailua ruokajonossa sanoen:

”Siellä pätee niinku viidakon laki. Et se, joka oli niinku ensimmäisenä paikalla, nii on myös ekana jonossa ja se saa parhaimmat lihat ja muut. – Et se toi sellasen hirveen jännitteen se sellanen viidakon laki, et se kilpailu et toinen voi saada kunnon lihapaketin ja toinen jotkut kasvinakit jäisenä, nii tulee

siinä kyllä sellanen olo, että epäreilua. Tai jos olisit tullu viisi minuuttia aikasemmin nii olisitko saanut sittenkin lihapalan.”(Kati)

Katin käyttämässä ruoanjakopisteessä jonon ensimmäiset saavat lihatuotteita ruokakasseihinsa ja tämä on edesauttamassa entisestään sitä, miksi ruokajonossa vallitsee Katin sanojen mukaan viidakon lait. Lihatuotteiden saamiseksi jonossa saatetaan ohitella, mikä luo ahdistavaa ja turvatonta ilmapiiriä. Lihatuotteet voivat siis saada ruoka-avun käyttäjissä aikaan sellaisen toimijuuden, jonka takia nämä ovat valmiita huijaamaan ja ohittelemaan muiden ruoka-avun käyttäjien kustannuksella proteiinipitoisen ruoan saamiseksi.

Ruoka-avusta saadulla ruoalla on myös avun jakamiseen liittyviä ominaisuuksia. Esimerkiksi Hannele saattaa jakaa ruoka-avusta samaansa ruokaa eteenpäin. Tavatessaan pienituloista ystäväänsä Hannele antaa hänelle usein matkaan ruoka-avusta saatuja elintarvikkeita, joita hän ei ole saanut käytettyä. Näin Hannele välttyy siltä, että hän joutuisi heittämään ruokaa roskikseen ja pystyy samalla auttamaan ystävää. Mielestäni se, että Hannele pystyy auttamaan ystäväänsä, on hänelle tärkeää myös siitä syystä, että auttamalla hän saa olla hyödyksi muille. Hannelen on ollut vaikea hyväksyä uutta asemaansa ruoka-avun käyttäjänä ja eläkeläisenä. Jakamalla ylimääräistä ruokaa ystävälleen Hannele pääsee olemaan hyödyksi ja avuksi, joka on ollut tärkeä osa hänen identiteettiään jo ennen ruoka-apua.

Ruoka-avusta saadut tuotteet eivät ole kuitenkaan aina odotusten mukaisia. Suvi kuvaili kokemuksiaan ruoka-avusta sanoen *’ei se kassin sisältö aina lyö ihan leiville’*. Suvi joutuu kulkemaan Kaarenkylän ruoanjakopisteelle bussilla ja samalla punnitsemaan ruoka-apuun menemisen taloudelliset hyödyt ja haitat. Edestakaisin bussilla matkaaminen Kaarenkylän keskustaan tulee maksamaan Suville hieman yli neljä euroa ja se on hänelle iso raha, jos ruokakassin sisältö osoittautuu huonoksi. Ruoka-avulle asetetut suuret odotukset, jotka eivät tulekaan täytetyksi, voivat johtaa jopa nöyryyttäviin kokemuksiin.

Esimerkiksi Kati osallistui jouluna 2019 vähävaraisten perheiden joulukeräyksessä. Katin ystävä oli saanut keräyksestä laatikollisen verran erilaisia tuotteita, mutta kun oli Katin vuoro, hän sai juustonaksupussin ja pyykinpesuainetta. Kati kuvailee joulukeräyksestä aiheutuneita tunteita sanoen:

”Siitä tuli sellanen tunne, että missä mun laatikko on. Et sellanen epäreiluus ja toi vaivaa mua vieläkin. Mä en haluu kokee enää tollasta, että, joutuu lähtee tyhjin käsin ja vähä niiku nöyryytetään.”(Kati)

Katin mielestä se, että henkilö asioi ruokajonossa, tulisi kertoa jo ruoka-apua järjestävälle toimijalle, ettei kyseinen henkilö ole täysissä voimissaan. Ruoka-apuun tuleminen voi olla monille viimeinen vaihtoehto ja vaatia paljon rohkeutta. Juustonaksupussin ja pyykinpesuaineen saaminen ei vastannut sitä henkistä kamppailua, jonka Kati oli käynyt ennen ruoka-apuun menemistä, ja siksi kyseinen kerta on piirtynyt hänen mieleensä nöyryyttävänä kokemuksena.

Joskus ruoka-avussa jaettavista tuotteista onkin aistittavissa, että ruoka-avun työntekijät pitävät ruoka-avun käyttäjiä enemmän hävikkiruoan hyödyntäjinä kuin ruoka-avun tarvitsijoina. Kerran Martille soitettiin ruoka-apua järjestävästä hengellisestä järjestöstä, tulisiko hän hakemaan heiltä ruokakasseja. Martti otti mukaansa kärryn, jolla hän ajatteli kuljettavansa useat ruokakassit helpommin kotiin. Järjestön työntekijä innostui Martin kärrystä ja soitti Martille muutamaa päivää myöhemmin ja pyysi tätä tulemaan kärryn kanssa järjestölle uudestaan. Tällä kertaa työntekijä lastasi Martin kärryn täyteen ravintoloista saatuja viiden ja kymmenen litran säiliöitä erilaisia kastikkeita ja majoneeseja. Kyseinen tapaus huvitti Marttia, mutta se myös aiheuttanut haasteita kotona. Litroitain saadut helposti pilaantuvat majoneesit ja kastikkeet täyttivät perheen jääkaappiin. Martin tapaus on hyvä esimerkki siitä, miten ruoka-avun käyttäjiä voidaan käyttää joissain tapauksissa hyödyksi, jotta vältetään ruoan heittämiseltä roskikseen. Ruoka-avun käyttäjät voivat joutua näin yllättäen tilanteisiin, joissa heidän tulee keksiä erilaisia keinoja ruokatuotteiden käyttämiseksi. Martti selvisi majoneesitapauksen soittamalla siskolleen ja tarjoamalla kastikkeita myös hänelle, jotta perheen jääkaappiin saatiin mahtumaan muitakin elintarvikkeita.

Katilla on myös kokemuksia hyväksikäytetyksi tulemisesta ruoka-avussa. Kati kertoi minulle kerrasta, jolloin ruoka-avun työntekijä jäi juttelemaan Katille samalla, kun tämä oli pakannut ruoka-avussa jaettavia ruokakasseja. Työntekijä oli sanonut, että he olivat siivonneet samana päivänä ruoka-avun pakastimia. Ruokakassit pakattiin kyseisellä kerralla siivouksen yhteydessä löytyneitä ruokatuotteista, jotka olisivat muuten päätyneet roskikseen. Kati kuvaili tapausta sanoen:

”Et siinä mulle tuli tosi vahvasti se epäreiluus siitä. Tuli vihantunteitakin jopa, et mä oon niiku hyväksikäytetty, niinku väline niille. (Kati)

Ruokahävikki ja sen pienentäminen ovat nousseet 2010-luvulla uudella tavalla keskustelun kohteeksi. Maailmalla jopa kolmasosa kaikesta ruoasta päättyy hävikkinä tai ylijäämänä kaatopaikalle. (Ohisalo 2014, 20). Vaikka ruoka-apu on erinomainen paikka vähentää kaatopaikoille vietävän hävikkiruoan määrää, voi ruoan alkuperän korostaminen saada ruoka-avun käyttäjille olon, että he toimivat välineenä hävikkiruoan vähentämiselle. Erityisesti tilanteet, joissa ruokaa on jo säilötty pitkään ja se on pakko käyttää, voivat aiheuttaa ruoan saajalle hyväksikäytetyn olon.

Huonolaatuisten tai pilaantuneiden tuotteiden saaminen ruoka-avusta voi johtaa myös tekoihin, joilla pyritään muuttamaan ruoka-apua. Katin käyttämästä ruoka-avusta saatavat tuotteet ovat olleet välillä niin huonolaatuisia ja vailla parasta ennen päiväyksiä, että Kati on ollut yhteydessä kuntaan ja valittanut ruoka-avun järjestäjistä. Kati kuvaili kertaa, jonka jälkeen hän päätti ryhtyä toimiin:

”Kun oli vertailukohteena se toinen ruoka-apu, mistä sai kaikkia kuivatuotteita ja kaikkee sellasta, mitä perhe voi hyödyntää. Nii sit ku mä näin mitä mä sain [toisesta paikasta] nii parina kertana rupesin aattelemaan, että onko tää todella näin, et ehkä tän kuuluu mennä näin. Alistuin tavallan siinä ja olin vaa pettyny mielessäni. Sit viimeisin niistä kerroista, ainut mitä sain oli kaupan lämpökaapista aikasemmin pakastettuja tuotteita niiku lumeen huurtuneena. Se oli sit sellanen mikä niiku katkas sen selän, et vaikka olis miten köyhä, niin mun ei tarttee lapsia sairastuttaa. Et jotenki sellanen perusjärki, et päiväykset on ihan itsestänselvyys tuotteissa.” (Kati)

Ruoka-avun järjestäjien käytännöt ruoka-avun jakamisessa voivatkin vaikuttaa ruoka-avun käyttäjille siltä, että koska he ovat köyhiä, heidän odotetaan suostuvan ottamaan vastaan mitä vain heille tarjotaan. Tällainen toiminta on haitallista ruoka-avun käyttäjien ja työntekijöiden väliselle suhteelle, joita käsittelen vielä tarkemmin luvussa 5.4. Tällainen toiminta voi johtaa myös vaaratilanteisiin, kun pilaantunutta ruokaa jaetaan eteenpäin ihmisille, jotka eivät osaa olla tarkkoja ruoka-avusta saatavien tuotteiden suhteen. Kati on ollut kerran pelastamassa ystäväänsä varmalta ruokamyrkytykseltä. Katin ystävä, joka on mielenterveyskuntoutuksessa, oli kerran näyttänyt Katille ruoka-avusta saamia tuotteita. Yksi tuote oli ollut viisi päivää vanha amerikansalaatti, joka oli ollut selvästi pilalla. Ystävä olisi syönyt amerikansalaatin mielellään, mutta Kati kerkesi estämään häntä. Tapauksessa Katia ärsytti erityisesti se, että ystävä ei moniongelmaisena ihmisenä osaa samalla tavalla varoa ja olla tarkkana ruoka-avusta saatavien tuotteiden suhteen. Katin mukaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ihmiset eivät osaa puolustaa itseään, ja he saattavat joutua tällä tavoin hyväksikäytetyiksi.

Ruoka-avussa jaettavan ruoan laadulla on merkittävä vaikutus siihen, näkevätkö ruoka-avun käyttäjät ruokajonoon menemistä järkeväksi ajalliseksi ja taloudelliseksi sijoitukseksi. Jos ruokajonon tunnelma on epämiellyttävä ja ruoasta joudutaan kilpailmaan, toivotaan ruoka-avusta saatavien tuotteiden olevan jonottamisen arvoisia. Ruoka-avun käyttäjät joutuvat siis punnitsemaan toiminnan hyötyjä ja haittoja, joka vaatii suunnitelmallisuutta ja laskelmoivuutta. Toisinaan ruoka-avusta saatavat tuotteet herättävät ilon ja turvallisuuden tunteita sekä saattavat muistuttaa ruoka-avun käyttäjiä menneistä ajoista ennen ruoka-apua. Esimerkiksi Aleksille, jonka elämänpiiri tuntuu kietoutuneet ruoka-avun ympärille, erityisiä hetkiä ruoka-avussa ovat juuri ne, jolloin ruoka-avusta saatava ruoka liittyy sosiaalisiin kontakteihin. Havaintojeni mukaan Aleksille tärkeissä ruokatuotteissa oli myös kyse niiden luomasta turvallisuuden sekä jatkuvuuden tunteesta. Hannelen

suhde ruoka-avusta saataviin tuotteisiin on ristiriitainen, kuten myös hänen suhteensa ruoka-apuun on muutenkin. Hannelen jatkuva pelko kiinni jäämisestä ja tunnistetuksi tulemisesta jatkuu ruoka-avusta kotiin tultaessa ruoan muodossa. Hannelella on tapana irrottaa ruokapakkauksissa olevat EU-tarrat siltä varalta, että joku kylään tuleva tuttu näkee tuotteet Hannelen kotona. Toisaalta Hannele kokee myös arvostusta ruokaa kohtaan, koska hän ei halua heittää sitä pois, vaan antaa sitä eteenpäin välttääkseen ruoan tuhlaamisen. Ruoka-avusta saatavat elintarvikkeet ja niihin liitettävät tunteet sekä toiminnot voivat siis myös kuvastaa sitä, minkälainen toimijuus ruoka-avun käyttäjillä on suhteessa ruoka-apuun.

Ortner (2006) suhtautuu myönteisesti toimijuuden 'kovaan' määrittelyyn, jonka mukaan toimijuus vaatii yksilöltä toimintaa, jolla on aikomuksia. Toimijuudella pyritään siis aina saavuttamaan jotakin. Toimijuuden kovan määritelmän avulla voidaan nähdä, että ruoka-apuun menemisellä pyritään saavuttamaan helpotusta arkeen. Ruoka-avusta saatava ilmainen ruoka helpottaa informanttien elämää vaikeassa taloudellisessa tilanteessa. Ortnerin määritelmä kuitenkin sallii myös sen, että intentionaalisen toimijuuden tavoitteet eivät ole aina täysin tiedostettuja. Toiminnalla saattaa olla siis useampia lopputulemia, joiden merkitykset voidaan havaita vasta myöhemmin. Esimerkiksi ruoka-avun ympärille syntyvät sosiaaliset verkostot eivät ole todennäköisesti olleet tutkimuksen informanttien ensisijainen tavoite ruoka-apuun menemisessä, mutta myöhemmin niiden merkitys on kasvanut tärkeäksi osaksi ruoka-apua. Tällöin myös ruoka-avussa jaettava ruoka ei ole siis vain selviytymisen väline vaan sillä voi olla myös laajempia merkityksiä. (Ortner 2006, 136.)

Mielestäni ruoka-avussa tuotteet toimivat eräänlaisena ärsykkeenä ruoka-avun käyttäjien toiminnalle. Informanttien ruoalle antamista merkityksistä käy selväksi, että ruokaan liittyy selviytymisen lisäksi kokemus jatkuvuudesta ja turvasta. Ruoan hakeminen ruoka-avusta on myös keino päästä sosiaaliseen kanssakäymiseen muiden ihmisten kanssa. Ruoka voi myös toimia ärsykkeenä kilpailulle tai lähetä haastamaan ja vastustamaan ruoka-avussa olevia rakenteita. Esimerkiksi se, onko ruoka-avun järjestäjän tavoitteena ensisijaisesti vähentää kaatopaikalle menevän hävikkiruoan määrää vai olla auttamassa tiukassa tilanteessa olevia kotitalouksia, vaikuttaa siihen, miten ruoka-avussa jaettavaan ruokaan suhtaudutaan. Hävikkiruoka voidaan nähdä siis joko haasteena tai mahdollisuutena. Samalla tavoin ruoka-avun käyttäjät voidaan ruoan kautta nähdä hävikkiongelman ratkaisijoina tai avun tarvitsijoina.

5.3. Yhdenvertaista ruoka-apua luomassa

Yhdenvertaisuus on arvo, joka nousee usein esille ruoka-avun käyttäjien puhuessa ruoka-avusta. Koska ruoka-avun käyttäjät ovat kohdanneet usein elämässään epäoikeudenmukaisuutta päätyessään ruoka-avun piiriin, pidetään yhdenvertaisen kohtelun toteutumista ruoka-avussa tärkeänä. Ruokajonot ovat ruoan saamisen lisäksi myös kohtaamispaikkoja, joissa ruoka-avun käyttäjien yhdenvertaisuus tulee esille erilaisissa kohtaamisissa. Samassa tilanteessa olevien ihmisten tapaaminen voi olla voimaannuttavaa ja tukea ruoka-avun käyttäjien toimijuutta niukassa elämäntilanteessa. Kokemus yhteisöllisyydestä ja johonkin ryhmään kuulumisesta ovat mielestäni myös eräänlainen selviytymiskeino, sillä monille pitkäaikaisille ruoka-avun käyttäjille ruoka-avun ympärille muodostuva yhteisö voi olla näille ainoa yhteisö. Alaluvussa 5.3.1. ”Me ollaan kaikki yhtä rikkaita” käsittelen sitä, mitä ruoka-avusta pyritään luomaan yhdenvertaista ja syrjimätöntä toimintaa ruoka-avun käyttäjien toimesta. Alaluvussa 5.3.2. ”Ruoka-avun sanattomat säännöt” käsittelen sitä, miten vertaistuen tyylisestä yhteisöllisyydestä huolimatta ruoka-avussa puhutaan harvoin ruoka-apuun päätyemisen syistä. Ruoka-avussa vallitseekin mielestäni sanattomia sääntöjä, jotka voi ymmärtää vain ruoka-avun parissa toimiva. Väitän, että ruoka-avussa on myös alakulttuuriin viittaavia piirteitä.

5.3.1. ”Me ollaan kaikki täällä yhtä rikkaita”

Aleksin mielestä kaikki ihmiset ovat ruoka-avussa saman arvoisia ja Alekski kuvailee ruoka-apua sanoen, *’me ollaan kaikki täällä yhtä rikkaita’*. Yhdessä koettu niukkuus yhdistää ruoka-avun käyttäjiä ja yhteinen kokemus tuntuu myös olevan perusta sille, miksi ruoka-avun käyttäjät kokevat yhdenvertaisuuden niin tärkeäksi asiaksi. Hannelelle yhdenvertaisuus ruoka-avussa tarkoittaa sitä, että myös ruoka-avussa käyvät *’hankalat tapaukset’* otetaan vastaan sellaisina ihmisinä kuin he ovat. Hankalilla tapauksilla Hannele tarkoittaa esimerkiksi päihdeongelmista kärsiviä ihmisiä. Hannele sanoo:

”No justiinsa se, et siellä [ruoka-avussa] ei listoteta ihmisiä, mitä mä luulin. Et siellä niinku syyntään kaikki kauheen tarkkaan mun menoni ja tuloni. Ja mä olin ihan varautunu siihen, mut se ei niinku ookkaa sitä. Siellä ei oo tälläsii portaita, et kuka on parempi ja kuka on huonompi. -- Et siellä ei arvostella, et me ollaan kaikki ihan samalla viivalla.” (Hannele)

Heikossa asemassa olevien ihmisten auttaminen on ilmiö, jota tapahtuu usein ruoka-avussa myös ruoka-avun käyttäjien kesken. Moni informanteista oli ohjannut ystäviään tai tuttujaan ruoka-avun piiriin. Kokeneet ruoka-avun käyttäjät tunnistavat myös helposti, jos ruoanjakopisteelle tulee uusia henkilöitä. Martilla on tapana tällaisissa tilanteissa auttaa uusia ruoka-avun käyttäjiä kyseisen

ruoanjakopisteen toimintatapoihin. Myös Katilla on kokemuksia muiden ruoka-avun käyttäjien auttamisesta Facebook-ryhmissä. Facebookista löytyy useampia ryhmiä, joissa vähävaraiset ihmiset jakavat toisilleen esimerkiksi vinkkejä edullisista ruokaresepteistä, jakavat kuvia ruoka-avusta saaduista tuotteista, kertovat tarinoita vaikeista elämäntilanteista sekä pyytävät apua toisiltaan. Kerran esimerkiksi Kati antoi Facebook-ryhmän ilmoituksen perusteella talvikengät pojalle, jolla ei ollut sellaisia. Tuomas on kolmen vuoden aikana tutustunut moneen ruoka-apua tarjoavaan järjestöön, niiden käytäntöihin sekä hintoihin. Laajan tietämyksensä avulla Tuomas on ohjannut monia asunnottomia henkilöitä sellaisen avun piiriin, josta he saavat lämmintä ruokaa ja sosiaalipäivystystä. Aiemmasta kokemuksesta asunnottomana Tuomas tietää, että asunoton henkilö ei välttämättä hyödy ruoka-avusta saatavasta ruokakassista samalla lailla kuin muut ruoka-avun käyttäjät. Tuomas kertoo:

”Olen kuule ohjannu ihan kodittomia ukkoja, jos sellasia täällä nään. Et ensinnäkin se et se asunnottomien järjestöltä saatava ruoka on lämmin. Et eihän koditon ukko välttämättä tee yhtään mitään kylmällä hernekeittopurkillla.” (Tuomas)

Asunnottomalla henkilöllä ei ole mahdollisuuksia lämmittää tai kypsentää ruoka-avusta saamiaan elintarvikkeita ja tästä syystä asunnottomat henkilöt ovat entistä enemmän ruokakassin sisällön sattumanvaraisuuden varassa. Tästä syystä Tuomas korostaa hävikki- ja yhteisöruokailujen tärkeyttä, joissa valmiin lämpimän aterian voi saada joko ilmaiseksi tai muutamalla eurolla. Tuomas onkin ohjannut useita asunnottomia ihmisiä näille paremmin sopivien ruoka-avun muotojen piiriin.

SPR:n ruokajonossa esiintyy myös muiden ihmisten auttamista, joka muistuttaa kuitenkin hieman enemmän juurtuneelta tavalta, kuin pyyteettömältä toiminnalta, jolla halultaan auttaa muita. Havainnoidessani SPR:n ruokajonoa ulkomaalaistaustaisen näköinen nuori poika oli hakemassa ruokakassia. Ruokakassin saatuaan poika siirtyi pienen matkan päähän SPR:n ovesta. Pojan perässä tuli pian kaksi hijabiin pukeutunutta tyttöä. Nuoret tunsivat toisensa ja alkoivat yhdessä vertailemaan ruokakassien sisältöjä. Nämä noukkivat kasseistaan joitakin lihatuotteita ja lähtivät kulkemaan toiselle puolelle katuja, jossa seisoskeli ja jutteli joukko jo ruokakassin saaneita henkilöitä. Nuorten lähestyessä joukkoa elintarvikkeet ojossa, seisoskeleva joukko ojensi kassinsa ja nuoret tiputtivat tuotteet kasseihin. Nuoret ja seisoskelevan joukon välillä ei vaihdettu yhtään sanaa, ainoastaan joukon päät nyökkäsivät ruokien vaihtaessa omistajaa, jonka jälkeen nuoret poistuivat paikalta. Tilanne oli hetkessä ohi ja tapahtui hyvin rutiininomaisesti. Kysyessäni Tuomakselta näkemästäni, tämä tunnisti kyseisen ilmiön ja kertoi, että myös hän on joskus saanut lihatuotteita tällä tavoin. Tuomaksen mukaan näkemäni nuoret olivat muslimeja ja he antoivat sianlihaa sisältävät tuotteet eteenpäin, jotta

ne eivät menisi hukkaan. Pääsemällä eroon tuotteista, joita nuoret ja näiden perheet eivät olisi voineet käyttää, nämä antoivat ne eteenpäin ja tulivat samalla auttaneeksi muita ruoka-avun käyttäjiä.

Martti kertoo itse myös tulleen autetuksi ruokajonossa. Ruokajonossa Martti on tutustunut kahteen vanhempaan rouvaan, joiden kanssa he Martin mukaan 'pelastavat maailmaa' käymissään keskusteluissa ennen ruoanjonon alkamista. Toinen rouvista kertoi Martille joskus, että SPR:ltä voi saada lahjakortteja ruokakauppaan, jonka perusteella Martti kerran on käynyt hakemassa tällaisen lahjakortin. Vaikka Martti ja rouvat ovat tavanneet toisiaan ruoka-avussa jo vuosien ajan ja saattavat jäädä juttelemaan myös törmätessään kaupungilla, Martin mukaan hän ei voi sanoa tuntevansa rouvia. He eivät jaa keskenään kovin henkilökohtaisia asioita vaan keskittyvä esimerkiksi päivän ajankohtaisiin aiheisiin.

5.3.2. Ruoka-avun sanattomat säännöt

Onkin suhteellisen harvinaista, että ruoka-avussa luotuja ihmissuhteita ylläpidettäisiin myös ruoka-avun ulkopuolella. Jos ruoka-avun piirissä on olemassa ystävyysuhteita, ne ovat usein syntyneet jossakin muussa yhteydessä kuin ruoka-avussa. Esimerkiksi Aleksi lähimmät ystävät käyttävät ruoka-apua ja he löysivät aikoinaan yhdessä diakonin juttusille ruoka-avun saamiseksi. Samoin Tuomaksen ystäväistä monet käyttävät ruoka-apua, mutta he ovat tavanneet esimerkiksi asunnottomien parissa työskentelevän järjestön toiminnassa, jonka kautta Tuomas löysi myös ruoka-avun piiriin. Myös Katilla on useampia ystäviä, jotka käyttävät ruoka-apua, ja joiden kanssa he saattavat mennä porukalla ruoka-apuun. Suurin osa Katin ruoka-apua käyttävistä ystäväistä on päihdekuntoutusajoilta.

Syy, minkä takia ruoka-avussa tavattuihin ihmisiin ei useimmiten luoda syvempiä ihmissuhteita, voi johtua useammastakin asiasta. Yksi mahdollinen syy on se, että ruokajonossa käytävissä keskusteluissa ei mennä henkilökohtaisuuksiin, vaan puhutut aiheet liittyvät usein ajankohtaisiin ilmiöihin ja politiikkaan. Kysyessäni informanteilta, puhuvatko he koskaan ruokajonossa muiden ruoka-avun käyttäjien kanssa itse ruoka-avusta, kaikki informantit vastasivat kysymykseen kieltävästi. Ruokajonossa saatetaan puhua ruokakassien sisällöistä ja valittaa jonon muodostumista tai huonoa säätä, mutta ruokajonossa jonottavien henkilöiden syistä ruoka-avun hakemiselle ei keskustella. Tuomas kertoi keskustelleen yhden ainoan kerran ruokajonossa olemiseen liittyvistä syistä toisen ruoka-avun käyttäjän kanssa. Tuomas oli ollut jonottamassa SPR:n jonossa, ja hänen vieressään oli jonottanut nuori lukiolainen. Kiinnostuneena Tuomas kysyi nuorelta, mitä tämä teki jonossa. Nuori kertoi olevansa viimeistä vuotta lukiossa ja koska kaikki lukio-opetus oli siirtynyt etäopetuksesi koronapandemian takia, nuorelta jäi väliin kouluruokailu. Asumistuen ja opintorahan

varassa nuorella ei ollut varaa ostaa kahta lämmintä ruokaa päivässä kouluruokailujen jäädessä etäopetuksen aikana kokonaan pois.

Vaikka ruoka-avun yhdenvertaisuutta korostavissa puheenvuoroissa ruoka-apu esitetään tärkeänä vertaistuen paikkana, ruokajonossa ei kuitenkaan haluta paljastaa liikaa itsestään tai niistä syistä, miksi ruokajonoon on päädytty. Syyt ruoka-avun varaan joutumisesta voivat olla hyvin henkilökohtaisia ja todennäköisesti tästä syystä ruoka-apuun päätyminen syistä ei keskustella ruokajonoissa. Hannele joutui vaikeaan tilanteeseen, kun hän tapasi kerran naapurinsa Idänpään ruoanjakopisteellä. Hannele ei tiennyt naapurin olevan myös ruoka-avun käyttäjä ja Hannele sekä naapuri olivat molemmat kiusaantuneita tunnistaessaan toisensa jonossa. Vaikka Hannele ja tämän naapuri eivät tunteneet toisiaan, ruokajonossa jonottaminen itsessään kertoi heille toistensa tilanteista asioita, joita ainakaan Hannele ei olisi halunnut naapurin tietävän hänestä. Kun Hannele sitten törmäsi naapuriin seuraavan kerran taloyhtiössä, Hannele pysäytti tämän ja sanoi, että se, missä he viimeksi tapasivat jää sinne eikä siitä tarvitse enää puhua. Naapuri oli naurahtanut ja vaikuttanut helpottuneelta.

Vaikka ruokajonoissa puhutaan harvoin suoraan ruoka-avusta, on olemassa myös niitä ruoka-avun käyttäjiä, jotka esittävät mielipiteensä tai tuntemuksensa ruoka-avusta huumorin keinoin. Ollessani havainnoimassa ja auttamassa ruoka-avun logistiikkakeskusta Laakajärven ruoanjakopisteellä, todistin erään ruoka-avun käyttäjän ja diakonin välisen keskustelun ruokajonossa. Ruoka-avun käyttäjä sanoi diakonille, että ruokajono oli kuin hautajaissaattue. Diakoni meni kommentista hämilleen, eikä osannut vastata siihen vitsin vaatimalla tavalla, vaan kuittasin kommentin kehumalla aurinkoista säätä. Muut lähellä olevat jonottajat naurahtelivat ruoka-avun käyttäjän kommentille ja ymmärsivät sen vitsiksi. Ruoka-avun käyttäjä lisäsi hetken päästä, että hänen maskinsa takana oli oikeasti hymy, selittääkseen diakonille kyseessä olleen vitsi.

Joskus ruoka-avussa esitetyt vitsit tai huumorin muotoon puetut kommentit voivat olla ruoka-avun ulkopuoliselle vaikeasti ymmärrettävissä. Havainnoidessani Haahkalan ruoanjakopistettä istuin Aleksin ja hänen tuttunsa kanssa samassa ruokapöydässä ruokailun ajan. Aleksin tuttu kertoi, että hän kävi tapaamassa ja auttamassa monia sairaita sukulaisiaan, joilla ei ollut ketään muita läheisiä. Tarinan loppuun Aleksin tuttu sanoi naurahtaen, että todellisuudessa hänen perimmäinen syynsä käydä sukuloimassa oli perinnön toive. Kommentti perinnön tavoittelusta oli tarkoitettu ainakin osittain vitsiksi, sillä Aleksin ja tämän tuttu nauroivat sille. Sairaiden ihmisten auttaminen näiden perinnön toivossa ei vihjauksena olisi saattanut toimia vitsinä kovinkaan monessa tilanteessa, mutta ruoka-avun käyttäjien kesken vihjaus ymmärrettiin. Ruoka-avun käyttäjät voivat joutua

kehittelemään mitä erikoisempia keinoja arjessa selviytymiseksi ja Aleksin tutun keino perinnön jahtaamisesta sairailta sukulaisilta on keinona absurdi ja jopa epäeettinen. Aleksin tutun tarina oli kuitenkin tarkoitettu viihdyttämään.

Sisäpiirihuumorin olemassaolo on mielestäni myös osoitus eräänlaisesta vertaistuen muodosta. Se myös osoittaa, että ruoka-avun sisälle voi muodostua oma alakulttuuri, jossa vallitsee omat säännöt ja normit. Vaikka ruoka-avun käyttäjät eivät kerro toisilleen kovinkaan paljon henkilökohtaisia asioita, he saattavat jakaa yhteistä kokemustaan niukkuudesta ja ruoka-avun varassa elämisestä huumorin keinoin. Ruoka-avun käyttäjien keskuudessa jaettu kokemus niukkuudesta voi tulla joskus esille myös epäsuoria reittejä pitkin. Väitän, että ruoka-avun käyttäjien tapa puhua ruoka-avun hyväksikäyttäjistä on myös yksi tällainen esimerkki.

Kuten aiemmin kerroin, jotkut ruokajonot ja ruoanjakopisteet mahdollistavat ruoka-avun hyväksikäytön. SPR:n ruokajono, jossa jonottajilta ei pyydetä minkäänlaista selvitystä taloudellisesta tilasta mahdollistaa sen, että ruokajonoon voi tulla myös esimerkiksi ihmisiä keillä ei ole todellista tarvetta ruoka-avulle. Useat ruoka-avun käyttäjät paheksuvat tällaista toimintaa. Esimerkiksi Tuomas näki erään hengellisen järjestön ruokajonossa pariskunnan, joka saapui paikalle Mersulla. Ruokajonossa oli sääntönä, että yhtä kotitaloutta kohden oli yksi ruokakassi. Tuomaksen mukaan kyseinen pariskunta meni jonoon kuitenkin erikseen ja sai näin kaksi ruokakassia. Tuomasta ei kuitenkaan kiinnosta puuttua asiaan, mutta korosti, ettei hänen omatuntonsa pystyisi hakemaan enempää, kuin mitä hänelle on varattu. Tuomas myös oletti, että Mersu todisti pariskunnan olevan tosiasiallisesti varakkaampia, kuin mitä ruoka-avun käyttäjien kuuluisi olla ja kahden ruokakassin hakemisen yhden sijaan vahvisti Tuomaksen käsitystä pariskunnasta epärehellisinä. Kysyin Tuomakselta jonottaessamme SPR:n ruokajonossa, onko hän todistanut jonoissa hyväksikäyttäjiä, johon Tuomas vastasi:

”Paljon, todella paljon. – Se, että lähetäänkö ihmisiä sit nöyryyttää, et mee jonosta pois. – Mua ei kiinnosta, mä en itse pystyis omatuntoni puolesta käymään täällä ilma tarvetta. – Et se on ihan selvää jos me otetaan jonosta kaikki pois jotka ei tarvis nii tästä jonosta lähtis aika paljon pois.” (Tuomas)

Kirjoitin alaluvussa 4.2. ruokajonoissa olevista hyväksikäyttäjistä ja viittasin Hannelen minulle kertomaan huhuun, jonka mukaan SPR:n ruokajonossa ihmiset saattavat vaihtaa takkia ruokakassin saatuaan ja mennä uudestaan jonoon. Hannele kommentoi tapausta sanomalla:

”Et kun mä kuulin et SPR:n jonossa jotkut vaihtaa takkia ja tulee uudestaan nii mä olin ihan pöyristynyt. Et mun ei tulisi mieleenikään tommonen. Enkä mä nyt tarkota että mä oon parempi ku

joku. Ehkä sillä jollain on syy tehdä niin, en tiedä. Mutta ihmettelin vaan, hämmästyttävää.”(Hannele)

Se, miksi ruoka-avussa esiintyvistä hyväksikäytöstä puhutaan niin paljon, mutta sen estämiseksi tehdään niin vähän, voi johtua siitä, että ruoka-avun käyttäjät tiedostavat sen, että joskus myös epärehellisten keinojen käyttäminen voi olla vaikeissa tilanteissa pakko. Hannelen kommentti siitä, että takin vaihtajalla saattoi olla syy hyväksikäyttää ruoka-apua viittaa mielestäni siihen, että Hannele pystyy toiminnan paheksumisesta huolimatta ymmärtämään, miksi joku saattaa hyväksikäyttää ruoka-apua. Vaikka hyväksikäyttäjiä paheksutaan, heitä ei ilmianneta ruoka-avun järjestäjille syystä tai toisesta. Kuten Tuomas asiaa kommentoi, hyväksikäyttäjien kaskeminen pois jonosta voisi olla näille nöyryyttävää eikä Tuomasta kiinnosta puuttua muiden ihmisten asioihin.

Ruoka-avun käyttäjien toimijuus tulee mielestäni erityisen selvästi esille sosiaalisessa kanssakäymisessä eräänlaisena moraalisenä toimijuutena, jolloin yhdenvertaisuus arvona tulee esille ruoka-avun käyttäjien välillä erilaisin teoin ja sanoin. Ruoka-avun käyttäjät auttavat muita heikommassa asemassa olevia ihmisiä sekä muita ruoka-avun käyttäjiä halusta auttaa, sekä myös tottumuksesta, kuten kuvailemieni musliminuorten käytös mielestäni viittasi. Tällöin muut ruoka-avun käyttäjät voivat toimia eräänlaisena alustana toteuttaa yksilön toimijuutta auttajana ja tiedon jakajana. Samalla tavalla kuin vapaaehtoistoimintaan lähtevän henkilöt, myös ruoka-avun käyttäjät voivat saada tyydytyksen tunnetta siitä, että he saavat olla hyödyksi ja auttaa muita. Muiden vastaavassa tilanteessa olevien ihmisten tukeminen ja auttaminen voi voimaannuttaa ruoka-avun käyttäjiä tilanteessa, joissa heidän mahdollisuutensa esimerkiksi oman elämäntilanteen helpottamiseksi ovat rajalliset.

Ruoka-avun käyttäjien toiminnassa tulee siis jälleen esille toiminnan ja rakenteiden välinen suhde. Se, että ruoka-avun käyttäjien mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämään liittyviin asioihin ovat kaventuneet tiukan taloudellisen tilanteen takia, ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö heillä olisi mahdollisuuksia minkäänlaiseen toimintaan toimintaa rajaavissa rakenteissa. Ronkainen (2008) on kirjoittanut siitä, miten työttömien toimijuutta heikentää työttömyyspalveluiden rakenteiden tuottama pakko ja vaihtoehdottomuus. Alistavat rakenteet tekevät ihmisistä kuitenkin harvoin täysin passiivisia. Päinvastoin ne voivat myös synnyttävät uudenlaista toimintaa, kuten ruoka-avun käyttäjien tapauksessa on havaittavissa. (Ortner 2001 143-144.)

Lähtökohtaisesti vaikuttaa siltä, että ruoka-avun käyttäjät eivät puhu itse ruoka-avusta tai niistä syistä, joiden takia ruoka-apuun on päädytty. Ruoka-avusta vaikeneminen on eräänlainen kirjoittamaton sääntö, sillä ruoka-apuun joutumisen syyt voivat olla hyvinkin henkilökohtaisia. Jos ruoka-avusta

kuitenkin joskus puhutaan, se tehdään harkiten ja mahdollisesti sisäpiiri huumoria käyttäen. Mielestäni ruoka-avun käyttäjien puheessa luotu yhtenevä mielikuva ruoka-avusta yhdenvertaisena asiana on myös viitteitä Honkasalon (2013) pienestä toimijuudesta. Esimerkiksi se, että hyväksikäyttäjät jätetään ilmiantamatta voi vaikuttaa siltä, ettei muita ruoka-avun käyttäjiä kiinnostaisi hyväksikäyttäjien toiminta. Hyväksikäyttäjien toimintaa katsotaan läpi sormien, mutta se ei tarkoita, etteikö näiden tekemisistä oltaisi kiinnostuneita. Päinvastoin hyväksikäyttäjistä puhutaan hyvin paljon ja heidän toimintaansa paheksutaan jatkuvasti. Puhe on mielestäni ruoka-avun käyttäjien keino luoda ruoka-avusta yhdenvertaista paikkaa. Tämä ei kuitenkaan välttämättä avaudu ruoka-avun ulkopuolisille ihmisille. Honkasalon (2013) pienen toimijuuden tavoin merkittävää ruoka-avun käyttäjien puheessa on se, että sillä on merkitystä käyttäjille itselleen.

5.4. Ruoka-avun työntekijät portinvartijoina

Se, minkälaiseksi ruoka-avun käyttäjien toimijuus muodostuu eri elämänvaiheissa, riippuu monista ympäristössä ja yksilön taustoissa olevista tekijät. Ruoka-avun järjestäjän toimintatavat vaikuttavat merkittävästi siihen millaiseksi ruoka-avun käyttäjän kokemus ruoka-avusta muodostuu. Toimintatapojen asettamalla raameilla on myös vaikutusta siihen, miten ihmiset toimivat ruokajonoissa. Ruoka-avun työntekijä voi teoillaan joko horjuttaa tai tukea ruoka-avun käyttäjän arvostuksen kokemusta, joka vaikuttaa myös siihen, minkälainen toimijuus ruoka-avun käyttäjälle muodostuu.

Ruoka-apua järjestävien toimijoiden työntekijät toimivat ruoka-avun kasvoina. Samalla lailla, kun ruoka-avusta saataviin elintarvikkeisiin liitetään odotuksia, myös ruoka-avun työntekijöihin liitetään odotuksia, jotka riippuvat muun muassa ruoka-avun järjestäjän taustoista ja arvoista. Seurakunnan ruoanjakopisteillä on usein paikalla samat diakonit, joihin ruoka-avun käyttäjien on mahdollista luoda siten myös vuorovaikutuksellinen suhde. Sen sijaan SPR:n ruokajaon työntekijät koostuvat vaihtelevasta vapaaehtoistyöntekijöiden ryhmästä, jonka takia SPR:n ruoka-avun käyttäjillä ei ole mahdollisuutta luoda pysyvää suhdetta ruoka-avun työntekijöihin.

Ruoka-avun työntekijät ovat myös eräänlaisia portinvartioita, joiden lopulliset päätökset vaikuttavat siihen, miten ruoka-apua jaetaan ja kuka apua saa. Ruoka-avun työntekijöiden tehtäviin kuuluu seurakuntien ruoanjakopisteillä esimerkiksi tarkistaa, löytyykö henkilön nimi ruoka-avun käyttäjien listasta, jota ilman ruoka-apuun ei ole oikeutta. SPR:n ruokajonossa on työntekijöitä varmistamassa, että jonottaminen tapahtuu asiallisesti ja turvavälejä noudattaen. Vaikka monet ruoka-avun

työntekijät pyrkivät olemaan mahdollisimman oikeudenmukaisia, he ovat joka tapauksessa vallanpitäjän asemassa suhteessa ruoka-avun käyttäjiin.

Haahkalan ruoanjakopisteen työntekijät ovat hyvä esimerkki siitä, miten työntekijät voivat toiminnallaan vaikuttaa ruoka-avun käyttäjien ja työntekijöiden väliseen valta-asetelmaan. Haahkalan työntekijät pyrkivät puheessaan ja toiminnassaan häivyttämään erilaisia rooleja työntekijöiden ja ruoka-avun käyttäjien välillä. Esimerkiksi tilanteessa, jossa työntekijä kertoi ruoka-avun logistiikkakeskuksen autosta saaduista vaaleanpunaisista leivoksista ja kommentoi asiaa sanomalla *'kuin oltaisiin paremmissakin juhlassa'*, työntekijä asetti itsensä samalle viivalle ruoka-avun käyttäjien kanssa. Vaikka Haahkalan vapaa-aikatalon työntekijällä työpaikkansa puolesta olisi ollut mitä todennäköisimmin varaa ja mahdollisuuksia ostaa levonnaisia, hän puheellaan ilmaisi, kuin kyseessä olisi myös hänelle erityisempi tapaus. *'Kuin oltaisiin...'* ilmaisulla työntekijä tarkoitti itseään sekä ruoka-avun käyttäjiä, eikä tehnyt itsensä ja näiden välille eroa.

Niemen ja Wrightin (2020) *'Osallisuutta ruokajonojen rinnalle'* – hankkeen loppuraportti antoi ymmärtää, että vahvat roolijaot auttajien ja autettavien välillä ovat haitallisia osallisuuden kokemuksen syntymiselle Haahkalan ruoanjakopisteen toiminnassa näkyy hyvin, että näitä rooleja on yritetty purkaa. Myös Tuomaksen tapa puhua SPR:n vapaaehtoistyöntekijöistä antaa vaikutelman, että ruoka-avun käyttäjät ja työntekijät ovat ruoka-avussa samalla viivalla. Tuomaksen mukaan SPR:n työntekijät eivät laita ruokakasseihin mitään, mitä he eivät itse söisi, ja näin toimimalla he ajattelevat ruoka-avun käyttäjiä, jotka saavat vapaaehtoisten pakkaamat ruokakassit. Toisaalta Kati on myös kokenut, että myös ruoka-avun työntekijöille ja ruoan jakajille tulee hyvä mieli siitä, kun he saavat auttaa jotakuta, ja tästä syystä Katin on myös helpompi olla autettavan asemassa. Häivyttämällä ruoka-avun auttajien ja autettavien välisiä stereotyyppisiä rooleja voidaan luoda pohjaa vastavuoroiselle auttamissuhteelle, jolloin kynnyks ruoka-avun käyttämiselle madaltuu.

Ruoka-avun työntekijät voivat joutua myös eräänlaisen terapeutin rooliin. Esimerkiksi Hannelelle on muodostunut läheinen suhde diakoniin nimeltä Tuuli ja Hannele kokee usein tarvetta saada varmistusta tältä, että hänellä on oikeus ruoka-apuun ja ettei hänen saamansa apu ole keneltäkään muulta pois. Hannele kuvailee Tuulin sanomisia:

”Et se Tuuli monta kertaa muistuttaa, et Hannele, tää ei oo keneltäkään muulta pois.—Et Tuuli on varmaan kymmenen kertaa kuullu sen litanian mun suusta.-- Mä vähän välillä käytän ihan huomaamattanikin terapeuttina, et sitä alkaa puhuu niinku muistaki ongelmista jostain kummasta syystä, et sitä alkaa miettimään et kuinkakohan paljon mä taas kuormitin tota Tuulia. Et nyt mä taas vuodatin sille kaikki Kelat ja kaikki. Mut aina hänellä on aikaa kuunnella, vaikka ei ehkä oliskaan.”
(Hannele)

Ruoka-avun työntekijät voivat olla monellakin tapaa tukemassa ruoka-avun käyttäjien itsetuntoa ja heidän toimijuuttaan. Se, että diakonit muistavat ruoka-avun käyttäjien kertomia asioita, luo kokemusta kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Esimeriksi Martti jää usein juttelemaan Jaakkolan ruoanjakopisteen diakonin kanssa ruokakassien hakemisen yhteydessä. Diakoni on kiinnostunut Martin perheen kuulumisia ja Martti kokee, että diakonilta voi kysyä tarvittaessa kaikenlaisesta. Hannele puhui haastattelussa myös positiivisen muistamisen merkityksestä. Positiivisella muistamisella Hannele tarkoittaa sitä, että diakonit ovat kiinnostuneita ruoka-avun käyttäjistä ja muistavat asioita näiden elämästä, mutta tekevät sen säälimättä.

Se, että ruoka-avun työntekijä kohtaa ruoka-avun käyttäjän ja on valmis tarvittaessa kuuntelemaan, on joillekin ruoka-avun käyttäjille erityisen tärkeää. Työntekijän sanat voivat jäädä ruoka-avun käyttäjien mieliin pitkiksikin ajoiksi. Suvi kertoi minulle tapauksesta, joka on vuosienkin jälkeen jäänyt hänen mieleensä. Edellisellä asuinpaikkakunnallaan Suvi toimi vapaaehtoisena naisten iltojen järjestäjänä. Suvi oli päätenyt toimintaan mukaan diakonin houkuttelemana. Diakoni oli sanonut Suville *'tule meille vapaaehtoistyöntekijäksi niin ei mene hyvä ihminen hukkaan'*. Tämä oli Suvista ihanasti sanottu. Normaalisti sosiaalisia kontakteja välttelevä Suvi oli diakonin rohkaisusta päätenyt vapaaehtoistyöntekijäksi ja päätenyt tapaamaan myös uusia ihmisiä.

Kuuntelemisen ja vastavuoroisuuden lisäksi seurakuntayhtymän seurakunnan ruoka-avun työntekijöissä arvostetaan näiden jämäkkyyttä sekä samanaikaisesti kykyä joustaa. Hannelen mukaan kirkon ruoka-apu on kuin vastakohta Kelan tunteettomalle systeemille, jossa ihmisten tilanteita ei voida arvioida yksilöllisesti. Tuomas on kuullut tapauksesta, jossa nuori pariskunta oli sekaantunut huumeisiin ja jäänyt velkaa huumekauppiaalle. Diakonissalaitos oli valmis järjestämään tapaamisen pariskunnan ja huumekauppiaan välien selvittämiseksi ja lopulta myös maksamaan pariskunnan velat. Joidenkin ruoka-avun käyttäjien puheissa diakonien ja kirkon työ näyttäytyykin eräänlaisena sankarillisena toimintana, joka uhmaa muiden viranomaisten byrokraatista ja jäykkää luonnetta.

Juuri diakonien kyky joustaa ja olla samaan aikaan jämäkkä on kunnioitusta herättävä piirre. Suvi pitää erityisen paljon diakonista nimeltä Sanna. Suvin ollessa ensimmäisen kerran yhteydessä seurakuntaan ruoka-avun saamiseksi, Sanna oli vastannut hänelle puhelimeen. Sanna oli sanonut Suville, että mene hakemaan kaupasta ruokaa 40 euron edestä ja että hän tulisi kohta perässä maksamaan ostokset. Suvi on kokenut, että Sannan toiminnassa parasta on tämän asiallisuus, jämäptiys, auttavaisuus sekä se, että hän vastaa aina kun hänelle soittaa. Sanna osaa pitää myös ruokajonossa jonottajat ruodussa. Suvin mukaan kaikki jonossa olijat eivät muista huolehtia turvaväleistä. Suvi on usein ruokajonon ensimmäinen ja RLK:n auton saapuessa ihmiset alkavat

rynnimään päästäkseen autolle ensimmäisenä. Muihin diakoneihin verrattuna Sanna pystyy yhdellä lauseella saamaan ihmiset rauhoittumaan ja pitämään turvavälit. Muutkin ruoka-avun käyttäjät pitävät Sannasta ja hänestä on puhuttu hyvää ruoka-avun käyttäjien kesken.

Ruoka-avun työntekijät toimivat siis myös eräänlaisina järjestyksenvalvojina sekä portinvartioina ruoka-avun sekä ruoka-avun käyttäjien välillä. Hyvänä esimerkkinä tästä on Laakajärven ruoanjakopisteellä todistamani kohtaamiset. Laakajärven ruoanjakopiste sijoittuu seurakuntatalon edessä olevalle parkkipaikalle. Ollessani ruoka-avun logistiikkakeskuksen mukana ruoanjakopisteellä parkkipaikalle ja sen lähistölle oli saapunut lähes sata ihmistä. Ihmisten muodostama ruokajono kiemurteli seurakuntatalon edestä sen taakse näkymättömiin. Suuresta ihmisjoukosta huolimatta jonottaminen tapahtui rauhallisesti. Ruokajaon loppuvaiheilla vanhempi nainen tuli tiedustelemaan diakonilta hieman arastellen, olisiko hänkin voinut saada ruokakassi. Vaikka ruokakasseja jäi yli, diakoni sanoi naiselle, että hänen tulee olla ensiksi yhteydessä diakoniin, jotta hän voi saada ruoka-apua. Hetken kuluttua keski-ikäinen mies saapui paikalle perheautolla. Mies oli hyvin laiha ja vaatteet hänen päällään roikkuivat. Mies kertoi nimensä diakonille ruokakassien saamiseksi, mutta sitä ei löytynyt diakonin listasta. Mies vakuutti, että hän oli tavannut diakonin ja tämä oli sanonut laittavansa miehen nimen listaan. Diakoni sanoi miehelle, että hän voi saada ruokakassin, jos niitä jää yli kaikkien listalla olleiden hakijoiden jälkeen. Mies jäi odottamaan ja lopulta hän sai ruokakassinsa.

Lähtiessämme kyseiseltä ruoanjakopisteeltä pois ruoanjaon päätyttyä juttelimme RLK:n työntekijän Tepon kanssa ruoka-avusta. Laakajärven ruoanjakopiste oli mielestäni hyvin tyypillinen ruoanjakopiste. Se kuitenkin poikkesi muista havainnoimistani ruoanjakopisteistä siinä mielessä, että ruokajakoa oli seuraamassa yhteensä kuusi seurakunnan työntekijää. En ollut aikaisemmin nähnyt niin montaa seurakunnan työntekijää ruoanjakopisteellä, sillä yleisimmin paikalla on vain yksi diakoni katsomassa listasta ruoka-avun käyttäjien nimet sekä RLK:n työntekijä, joka ojentelee ruokakasseja autosta. Teppo kommentoi asiaa sanomalla, että Laakajärven ruoanjakopiste on tässä asiassa poikkeus. Teppo sanoi myös, että hän saattaisi itse kokea Laakajärven ruoanjakopisteelle tulemisen epämiellyttävänä, kun seurakunnan työntekijät kirjaimellisesti piirittävät ruokajonoa. Erityisesti ruokajaon loppuvaiheilla, kun RLK:n auton ympäristö alkoi tyhjentyä jonottajista ja parkkipaikkaa ympäröi työntekijöiden rinki, saattaa myöhässä paikalle saapuvat ruoka-avun käyttäjät pelästyä moisesta vastaanotosta.

Joissain tapauksissa ruoka-avun työntekijät käyttävät valtaansa ja asemaansa väärin. Nämä tilanteet voivat olla hyvinkin nöyryyttäviä sekä pelottavia ruoka-avun käyttäjille. SPR:n jonossa tapaamani

kolme venäläistaustaista naista kertoivat minulle erään hengellisen järjestön ruoka-avusta, jossa yksi työntekijä käyttäytyi hyvin huonosti ruoka-avun käyttäjiä kohtaan. Naisten mukaan kyseinen työntekijä huutelee törkeyksiä jonossa oleville maahanmuuttajille ja on joskus jopa työntänyt ihmisiä nurin ruokajonossa. Naiset, sekä monet muut ruoka-avun käyttäjät, ovat valittaneen työntekijästä muille järjestön työntekijöille, mutta asiaan ei ole tullut muutosta. Naiset kysyivätkin minulta, miten hengellisen järjestön työntekijä voi käyttäytyä näin ja samalla laulaa lauluja, joiden sanomassa on lähimmäisen rakkaus ja armo.

Nöyryyttävät tilanteet, joissa ruoka-avun järjestäjän toiminta on vastoin järjestäjän periaatteita, herättävät ruoka-avun käyttäjissä suurta epäileluuden kokemusta ja jopa vihaa ruoka-avun järjestäjiä kohtaan. Katin kokemukset käyttämänsä ruoanjakopisteen työntekijöiden kanssa ovat niin ikäviä, että hän on miettinyt joskus koko ruoka-avussa käymisen lopettamista. Katin käyttämällä ruoanjakopisteellä otettiin yhdessä vaiheessa käyttöön systeemi, jossa ruokakassin saamiseksi ruoka-avun käyttäjiltä pyydettiin yhden euron maksua ruokakassista. Kati ja monet muut ruoka-avun käyttäjät valittivat asiasta kuntaan, sillä hävikkiruoasta maksun pyytämistä pidettiin epäilyttävänä. Maksu muuttui valituksen ansiosta vapaaehtoiseksi, mutta tästä huolimatta, Kati kokee maksun painostavaksi. Kati kuvailee:

”Sit yleensä siinä oli just se rahasysteemi, ja sit jos ei oo mukana niitä kolikoita, nii siitä tulee sellanen henkinen häpeä tai semmonen et nyt mä joudun selittämään tolle et miks mä en anna sille rahaa. Et esim en voi sanoo et mulla ei oo rahaa vaan et mulle ei oo kolikoita, et tuon ens kerralla sitten. Et ite jotenkin tunnen siinä sellasen vihlasun, et ahdistaa.” (Kati)

Kati on tehnyt monia valituksia kuntaan ruoka-avun järjestäjien toiminnasta ja joutunut tästä syystä ruoka-avun työntekijöiden silmätikuksi. Viimeaikaiset ikävät kohtaamiset ruoka-avussa ovat ahdistaneet Katia niin paljon, että hän on ollut yhteydessä kunnan työntekijään, jonka kanssa Kati menee jatkossa ruoanjakoon, jotta hänen ei tarvitsisi kohdata ruoka-avun työntekijöitä yksin. Kati kuvaili suhdettaan ruoka-avun työntekijöihin sanomalla, että vaikka ruoka-avusta saisi sisäfileen, ei sitä tee mieli syödä, jos ruoan saamisen yhteydessä on kohdeltu huonosti. Ruokajonossa saatu paha mieli seuraa kotiin joka tapauksessa.

Epäoikeudenmukaiset teot ruoka-avun työntekijöiden osalta ovat ymmärrettävästi hyvin ikäviä ruoka-avun käyttäjille. Ruoka-avun työntekijöiden valta ja kyky nöyryyttää voivat olla hyvin vahingollisia koko ruoka-avun ilmapiirille. Katin ja muiden ruoka-avun käyttäjien tekemien valitusten johdosta kunnan työntekijät ovat tehneet Katin käyttämään ruoanjakopisteeseen yllätysvierailuja ja kyselleet ruoka-avun käyttäjiltä näiden mielipiteitä ruoka-avusta. Katin mukaan

kukaan ei kuitenkaan uskaltanut kertoa rehellistä mielipidettä ruokajonossa, koska ruoka-avun käyttäjät pelkäsivät sen vaikuttavan siihen, miten heitä tulevaisuudessa kohdellaan ja minkälaisia tuotteita he saavat jatkossa ruoka-avusta.

Myös Hannele kokee painetta ruoka-avussa käydessään. Paine ei johdu siitä, että ruoka-avun työntekijät esimerkiksi painostaisivat tai kohtelisivat Hannelea epäreilusti. Hannele kuitenkin kokee olevansa jatkuvassa velassa ruoka-avulle saamastaan avusta. Hannele kuvailee:

”Mä oon soittanu Tuulille, et jos olis jotain sellasta mitä mä voisin tekee, nii että soita vaan. Et mulla on vähän sellanen olo koko ajan, et mä olisin vähän niiku velkaa. Eikä he oo sanonu kertaakaan sanonu mitään sellasta, et se on mulla ittellä se, et mä oon jotenki velkaa sinne päin. Se on minä itse joka syyllistän itseeni” (Hannele)

Hannele kuvaili suhdettaan ruoka-apuun sanomalla, että jos joku kysyisi häneltä, kuuluuko hän kirkkoon, hän sanoisi ilman muuta kuuluvansa. Kaiken avun saamisen jälkeen Hannelesta on nykyisin selvää, että hän kuuluu kirkkoon eikä kysymys kirkosta eroamiselle tule kuuloonkaan. Hannele sanoi, että hänellä ei ole tarvetta erota kirkosta, mutta hän ei kuulemma kehtaisi erota kaiken avun saamisen jälkeen.

Mitä enemmän ruoka-avussa nähdään tai koetaan epäoikeudenmukaisuutta, sitä enemmän informantit kertovat tapauksista, joissa he ovat puolustaneet oikeuksiaan. Katin tapaus on siitä erityinen, että hänen asuinpaikkakunnallaan kunta on ostanut ruoka-avun palveluna kolmannen sektorin toimijalta. Se, että Katin käyttämä ruoka-apu on kunnan palvelu, antaa Katilla edellytyksiä vastustaa ruoka-avun järjestelmää, koska kunnalla on velvollisuus ottaa valitus vastaan ja selvittää asia. Tämä asettaakin Katin erityiseen asemaan muiden tutkimuksen informanttien kanssa, sillä Katilla on kuntalaisena oikeus valittaa ja vaatia tietynlaista palvelua, toisin kuin muilla informanteilla, joiden käyttämät ruoka-avun järjestäjät eivät ole kuntaan sidoksissa. Muut informantit eivät pysty soveltamaan oikeuttaan vaatia yhdenvertaista ja tasalaatuista palvelua ruoka-avussa. Kenties tästä syystä muut tutkimuksen informantit eivät kertoneet haastatteluissa Katin tavoin ikäviä kokemuksia ruoka-apuun liittyen, koska muiden informanttien saama ruoka-apu koetaan ylimääräisenä apuna eikä heille kuuluvana palveluna. Asetelmaa kuvaa Tuomaksen kommentti siitä, että hänelle ei tulisi mieleen valittaa ilmaisesta ruoasta, vaikka se olisikin huonolaatuista. Sama asenne ei kenties taipuisi muiden kunnan ilmaisten palveluiden suhteen, kuten esimerkiksi peruskoulujen, lukioiden, korkeakoulujen ja kirjastojen kohdalla.

Koska ruoka-apu on tämän tutkimuksen kohteena olevan kunnan tukema palvelu, muttei kuitenkaan kunnan hallinnoimaa, on ruoka-apu Hannelelle, Tuomakselle, Martille, Suville ja Aleksille

lisäpalvelu, joka on kolmannen sektorin sekä kirkon toiminnan hyväntahtoisuuden ja periaatteiden varassa. Kenties juuri tästä asetelmasta johtuen Hannele kokee olevansa velkaa kirkolle saamastaan avusta, koska kyseessä ei ole hänelle kuntalaisena kuuluva palvelu, vaan kirkon hyväntahtoisuuteen perustuva apu. Hannele kertoi minulle, että aiemmassa työssään hän koki vaikeaksi sellaiset tilanteet, joissa hänen asiakkaansa eivät saaneet tarvitsemaansa apua. Kyseisissä tilanteissa Hannele ryhtyi usein puolustamaan asiakkaitaan. Kenties myös tästä syystä Hannelen on ollut helppo puolustaa ruoka-apua kriittisten käyttäjien kommentoimissa toimintaa:

”Siellä joka kerta joku kritisoi jostain. Niin siitä oon sitten sanonu, koittanu sillee nätisti, esimerkiksi ku joku sanoo, et ku ne antaa ruoka-avussa vaan neljä niitä maskeja, nii mä sanoin, et mun mielestä se neljä on tyhjää parempi. Että vähä niinku sillain, puolustanuki tai sillai. Ja oon ylipäänsä tollasesta sitä mieltä, että ei sitä tarvis kyllä kritisoida vaan päinvastoin.” (Hannele)

Hannelen oikeudenmukaisuuden taju ja kiitollisuudenvelka kirkolle näyttäytyvät Hannelen tavoissa puhua ja toimia ruoka-avun puolustajana. Tärkeinä pidettyjen arvojen tukeminen ja puolustaminen voivat vaatia ruoka-avun käyttäjiltä rohkeutta ja aktiivisuutta. Hannele olisi hyvinkin voinut olla hiljaa tilanteissa, joissa ruokajonossa jonottajat kritisoivat ruoka-apua, mutta Hannele päätti toimia toisin.

Ruoka-avun järjestäjät edustavat ruoka-apua ja ovat myös vaikuttamassa siihen, miten ruoka-avun järjestäminen käytännössä tapahtuu. Ruoka-avun työntekijöillä on valtaa suhteessa ruoka-avun käyttäjiin, sillä he valvovat ja ylläpitävät ruoka-avun rakenteita. Ruoka-avun työntekijöiden ja käyttäjien välisissä kohtaamisissa tuleekin selvimmän esille ruoka-avussa oleva monikerroksinen valta. Esimerkiksi tilanteissa, joissa ruoka-avun järjestäjät käyttävät valtaansa väärin tai pyrkivät toimiaan toisin, kuin mitä rakenteita ylläpitävän vallankäyttäjän oletettaisiin toimivan, tuovat ruoka-avun työntekijöiden käyttämän vallan näkyväksi. Itseasiassa tilanteissa, joissa ruoka-avun järjestäjät toimivat toisin, ovat usein kyse yksittäisen ruoka-avun työntekijän päätöksestä olla noudattamatta ohjeistuksia. Tällöin ruoka-avun työntekijät käyttävät mahdollisuuttaan toimia yksittäisen ruoka-avun käyttäjän parhaaksi, jolloin heidän toimintaansa ohjaa intentionaalinen toimijuus. Rakenteita ei siis vastusteta vain ruoka-avun käyttäjien vaan myös työntekijöiden toimesta. (Ortner 2001, 2006). Se, että ruoka-avun työntekijät pyrkivät purkamaan toiminnallaan ruoka-avussa olevia valta-asetelmia, herättää ruoka-avun käyttäjissä kunnioitusta ja kiitollisuutta.

Kuitenkin esimerkiksi se, että ruoka-avun käyttäjät saattavat kokevat kiitollisuudenvelkaa ruoka-avun järjestäjälle on osoitus siitä, että ruoka-apu ei ole vapaa vallasta siinä missä muutkaan yhteiskunnalliset toimijat. Kiitollisuudenvelka on merkki siitä, että ruoka-avussa on rakenteita ja

valtaa. Päättyessään ruoka-avun piiriin tutkimuksen informantit ovat joutuneet ensiksi sosiaalipalveluiden käännyttämiksi, jonka jälkeen heidän mahdollisuutensa saada ruoka-apua on ruoka-avun järjestäjien hallinnassa. Ruoka-avun käyttäjät elävät siis useiden valtaa pitävien rakenteiden rajaamaa elämää. Koska toimijaa voidaan kuitenkin Ortnerin (2006, 137-138) mukaan pitää yhteiskunnassa olevien rakenteiden yksikkönä, on valta myös toimijassa eikä pelkästään tätä ympäröivissä rakenteissa. Vaikka ruoka-avun käyttäjät ovat siis useiden eri tahojen vallankäytön kohteena, on ruoka-avun käyttäjillä myös valtaa.

Joskus rakenteet voivat olla kuitenkin ruoka-avun käyttäjien puolella. Kati on hyvä osoitus siitä, miten ruoka-avun käyttäjä voi käyttää valtaansa alisteisesta asemastaan huolimatta. Katin käyttämän ruoka-avun sijoittuminen kunnallisessa palvelujärjestelmässä luoda edellytyksiä toimia epäreiluja järjestelmiä vastaan. Vaikka Katilla on erityinen asema muihin informantteihin nähden vaatia oikeuksiaan kunnallisessa rakenteessa, tämä ei silti vähennä sitä tosi seikkaan, että Kati on hyvin vahva ja aktiivinen toimija. Kuntaan valittaminen vaatii Katilta rakenteellisista edellytyksistä huolimatta paljon aktiivisuutta ja rohkeutta pistää itsensä tilanteeseen, jonka seurauksena hän on joutunut valtaa pitävien työntekijöiden silmätikuksi ja alistamisen kohteeksi.

6. Johtopäätökset

Olen tässä pro gradu - tutkielmassa tutkinut ruoka-avun käyttäjien selviytymiskeinoja ja toimijuutta. Toisin kuin uusliberalistisella diskurssilla perustellut osallisuuspoliittiset hankkeet olettavat, ruoka-avun käyttäjät eivät ole niukan taloudellisen tilanteensa passivoimia. Tuomalla esiin ruoka-avun käyttäjien keinoja selviytyä vaikeassa tilanteessa, olen osoittanut, että ruoka-avun käyttäjät eivät ole passiivisia vaan varsin aktiivisia. Toimijuus on ymmärretty tässä tutkimuksessa Ortnerin (2001, 2006) määrittelyn tavoin intentionaaliseksi toiminnaksi, mutta samalla myös siten, että toimijuuden nähdään olevan muutakin kuin vain aktiivista eteenpäin suuntautuvaa toimintaa. Toimijuutta on myös asioiden tekemättä jättäminen ja vetäytyminen (Honkasalo 2013). Olen tutkinut ruoka-avun käyttäjien toimijuutta osallistuvan havainnoinnin keinoin olemalla informanttien mukana ruokajonoissa ja auttamalla ruoka-avun järjestäjiä ruoka-avun toteuttamisessa.

Ruoka-avun käyttäjät päätyvät ruoka-apuun usein väliinpuotoamisen seurauksena. Sosiaalipalvelujen piiristä puotoamisen syynä voi olla esimerkiksi tukijärjestelmien monimutkaistuminen, jolloin apua ei osata hakea. Vaikka suuri osa ruoka-avun saajista on Laihialan ja Nickin (2020, 28) tekemien

selvitysten mukaan valmiiksi yhteiskunnan virallisten tukien ja palveluiden piirissä, nykyinen tukijärjestelmä on tästä huolimatta riittämätön, eikä tavoita kaikkia avun tarvitsijoita. Sosiaalihuollon palveluiden piiriin pääseminen ja esimerkiksi tulonsiirtojen saaminen vaatii yhtä enemmän omatoimisuutta ja uusien taitojen omaksumista, toimia, joihin kuitenkin kaikki avun tarvitsijat eivät kykene.

Ruoka-avun käyttäjien toimijuutta on tarkasteltu tässä tutkimuksessa ruoka-avun järjestäjien asettamissa raameissa. Ruoka-avun piiriin hakeutuminen on ruoka-avun käyttäjien keino selviytyä, joka on jo itsessään esimerkki käyttäjien toimijuudesta. Ruoka-avun käyttäjien toimijuus tulee esille myös ruoka-avussa tapahtuvissa kohtaamisissa muiden ruoka-avun käyttäjien ja työntekijöiden välillä. Myös ruoka-avusta saatavat tuotteet toimivat eräänlaisina ärsykkeinä erilaisille toimijuuden muodoille, sillä ruokaan liitetään paljon erilaisia tunteita, toiveita sekä vaatimuksia.

Tutkielma on myös osoittanut, että jokaisen ruoka-avun käyttäjän tarina ruoka-avun varaan päätyemisestä on erilainen ja että ruoka-avun varaan voi joutua loppujen lopuksi kuka vain. Korkeakoulutus tai työpaikka eivät välttämättä takaa sitä, etteikö ihminen voisi tippua yhteiskunnan turvaverkoista. (Ohisalo 2014). Informanttien elämäntapahtumat, jotka ovat johtaneet lopulta ruoka-apuun turvautumiseen, voivat tapahtua meistä kenelle tahansa. Kaikesta epäonnesta huolimatta ruoka-avun käyttäjät eivät ole taloudellisen tilanteensa passiivisia uhreja, vaan kehittävät aktiivisina toimijoina erilaisia selviytymiskeinoja ja yrittävät löytää tasapainon elämään.

Ruoka-avun käyttäjien yksilöllisistä elämäntarinoista johtuen ruoka-avun käyttäjäksi sopeutuminen on aina omanlainen prosessinsa. Yksilöllisistä voimavaroista, tarpeista ja elämäkokemuksesta riippuen yksilön voi olla joko helppo tai vaikea sopeutua ruoka-avun käyttäjäksi sekä elämäntilanteeseen liittyvään niukkuuteen (Turunen & Hiilamo 2016). Sopeutumiseen vaikuttaa merkittäväällä tavalla myös se, kuinka pitkään ruoka-avun käyttäjänä on oltu. Tutkimuksessa tehtyjen havaintojen mukaan pidempiaikaisista ruoka-avun käyttäjistä voi muodostua yhteisö, jolla voi olla myös alakulttuuriin viittaavia piirteitä.

Monille erityisesti pidempiaikaisille ruoka-avun käyttäjille ruoka-avussa on kyse yhteisöstä, joka ymmärtää niukassa elämäntilanteessa elämisen todellisuuden. Vaikka ruoka-apuun päätyminen syistä puhutaan käyttäjien keskuudessa harvoin, ruoka-avun ympärille muodostuva yhteisö voi toimia vertaistukena. Kaikki eivät ole kuitenkin sitä mieltä, että yhteisön muodostuminen ruoka-avun käyttäjien piirissä olisi myönteinen asia. Laihiala ja Mattila-Aalto (2018) ovat kritisoineet ruoka-avun piirissä tapahtuvia osallistavia hankkeita siitä syystä, että ne osallistavat ruoka-avun käyttäjät

ensisijaisesti kaltaistensa seuraan. Laihala ja Mattila-Aalto näkevät, että osallistamalla ruoka-avun käyttäjiä keskenään voidaan itseasiassa vahvistaa huono-osaisten identiteettiä ja karkottaa samalla muut ruoka-avun tarvitsijat. (Laihala & Mattila-Aalto 2018, 160-161.)

Toisin kuin Laihala ja Mattila-Aaltola (2018) esittävät, mielestäni juuri ruoka-avun ympärillä oleva yhteisö, jonka ruoka-avun käyttäjät muodostavat, on erinomainen esimerkki ruoka-avun käyttäjien sosiaalisesta toimijuudesta sekä yhteisön merkityksestä arjessa selviytymisessä. Yhteisö voi inspiroida ja motivoida aktiiviseen toimintaan sekä toimia tärkeänä yhdenvertaisuuden kokemuksen lähteenä. Mielestäni Laihialan ja Mattila-Aallon ajatus huono-osaisuuden identiteetin vahvistumisesta ruoka-avun käyttäjien keskuudessa on myös osoitus siitä, kuinka helposti ja huolimattomasti ruoka-avun käyttäjiin liitetään huono-osaisuuden käsite. Ruoka-avun käyttäjistä saatetaan puhua, kuin heillä ei olisi muita ominaisuuksia kuin huono-osaisuus ja että se voisi viruksen tavoin tarttua toisesta ruoka-avun käyttäjästä toiseen ja saastuttaa näin koko ruoka-avun konseptin. Tällainen puhe ruoka-avun käyttäjistä on mielestäni hyvin harhaanjohtavaa ja vahingollista ja voi pahimmassa tapauksessa olla osana luomassa stigmatisoivia käsityksiä ruoka-avun käyttäjistä.

Ruoka-avun rooli on koronapandemian myötä yhä vain vahvistunut suomalaisessa yhteiskunnassa. Kun 1990-luvulla laman seurauksesta ensimmäinen ruokapankki perustettiin, oli tuen tarkoituksena olla väliaikainen ratkaisu, mutta toisin kävi. Tämä tutkimus sijoittuu osaksi sitä köyhyystutkimuksen kenttää, jossa nähdään, että Suomessa on merkittävä määrä kotitalouksia, jotka voivat pieninkin toimeentulossa tapahtuvan muutoksen myötä suistua raiteilta. Laihialan ja Nickin (2020) mukaan koronapandemian myötä ruoka-apuun joutuneet kotitaloudet ovat suuressa riskissä päätyä ruoka-avun pitkäaikaisiksi käyttäjiksi, mikäli koronapandemia pitkittyy ja sen myötä tapahtuneiden taloudellisten vahinkojen korjaus viivästyy. Jos ruoka-avusta on siis tulossa yhä vahvempi osa suomalaisen sosiaaliturvan paikkaajana, tulee se pystyä järjestämään jokaisen kansalaisen perusoikeuksia kunnioittaen.

Tutkimuksessa tehtyjen havaintojen mukaan ruoka-avun järjestäjät voivat vaikuttaa merkittävästi siihen, miten ruoka-avun käyttäjät kokevat ruoka-apuun tulemisen. Esimerkiksi ruoka-avun käyttäjien toimijuuden kannalta on mielestäni tärkeää, että ruoka-avun järjestäjien tilalliset puitteet mahdollistavat ruoka-avun käyttäjien välisen seurustelun sekä mahdollisen oheistoiminnan järjestämisen. Tässä tutkimuksessa havainnoimani ruoka-avun logistiikkakeskus (RLK) on myös avaamassa tämän pro gradu – tutkielman valmistumisajankohtana uudenlaisen ruoka-avun muodon, jolla pyritään tukemaan ruoka-avun käyttäjien toimijuutta. RLK on avaamassa uuden ruoanjakopisteen, joka toimii ruokakaupan tavoin. Ruoka-avun käyttäjät voivat valita

ruokakauppaamisessa ruoanjakopisteessä haluamiaan tuotteita. Uudella ruoanjakopisteellä on myös pidemmät aukioloajat ja syrjäinen sijainti, kuitenkin hyvien kulkuyhteyksien varrella. Näin on pyritty varmistamaan, ettei ruoka-apuun menemisen esteeksi nouse ainakaan ruoanjakopaikan näkyvyys tai se, että apua ei päästä hakemaan tiettyyn kellonaikaan. Ruoka-avun järjestäjät voivat RLK:n tavoin konkreettisin keinoin tukea ruoka-avun käyttäjien valinnanmahdollisuuksia sekä toimijuutta.

Ruoka-avun järjestäjän tilalliset puitteet sekä ruoanjakopisteen sijainnin miettimisen lisäksi ruoka-avun käyttäjien toimijuutta voidaan tukea ruoka-avun työntekijöiden toimesta sanoin ja teoin. Se, että ruoka-avun työntekijöiden ja käyttäjien välistä auttaja-autettava asetelmaa puretaan ja erilaisia rooleja pyritään minimoimaan, on edesauttamassa tasavertaisen suhteen muodostumiselle käyttäjien ja työntekijöiden välille. Ruoka-avun käyttäjät ovat voineet joutua muiden valtaa pitävien viranomaisten käännättäviksi ja siksi ruoka-avussa olevien hierarkioiden häivyttäminen voi madaltaa ruoka-apuun tulemisen kynnyksiä. Onkin tärkeää, että ruoka-avun työntekijät tiedostavat, että ruoka-apu on monille ruoka-avun käyttäjille muutakin kuin ruokaa.

Jotta ruoka-apu olisi jatkossa helpommin lähestyttävä ja tasavertainen apu kaikille avun tarvitsijoille, tulee ruoka-avun paikkaa kunnallisessa järjestelmässä myös miettiä. Tutkimuksen informanteista ainoastaan yksi kertoi vastustaneensa konkreettisin keinoin ruoka-avun järjestäjien käytäntöjä tekemällä epäoikeudenmukaisesta toiminnasta sekä pilaantuneesta ruoasta valituksia kuntaan. Muiden tutkimuksen informanttien käyttämä ruoka-apu on kuitenkin ollut seurakuntayhtymän hallinnoimaa toimintaa, joten heillä ei ole ollut samanlaista kuntalaisen oikeuksiin liittyvää mahdollisuutta valittaa ruoka-avun palvelun laadusta. Juuri tässä nousee esille kolmannen sektorin sekä kirkon roolin ongelmallisuus ruoka-avun järjestäjinä, josta myös Silvasti (2015) on kirjoittanut. Kunnasta riippumattomilla ruoka-avun järjestäjillä ei ole samanlaista velvollisuutta järjestää ruoka-apua eikä ruoka-avun käyttäjillä ole tästä syystä samanlaisia oikeuksia palvelun laadun suhteen, kuin jos ruoka-apu olisi kunnan ostama tai järjestämä palvelu.

Vaikka useilla tämän tutkimuksen ruoka-avun käyttäjillä ei ollut mahdollisuuksia valittaa ja vastustaa ruoka-apua hallinnollisia reittejä pitkin, ruoka-avun käyttäjät voivat vastustaa ruoka-apua näkymättömimmin keinoin. Esimerkiksi ruoka-avusta pois jättäytyminen, joka voi näyttäytyä passiivisena toimintana, voi olla todellisuudessa harkittu valinta, jos ruoka-avulle asetetut odotukset eivät kohtaa todellisuuden kanssa. Se, että ruoka-avun käyttäjä ei tulekaan ruoka-apuun heikosta taloudellisesta tilanteesta huolimatta, on itseasiassa varsin voimakas esimerkki vastustavasta toimijuudesta ja toisin toimimisesta.

Tässä tutkimuksessa ruoka-avun käyttäjien toimijuutta on tarkasteltu ruoka-avun kontekstissa. Todellisuudessa ruoka-avun käyttäjien elämänpiirit ovat voineet levittäytyä hyvinkin laajalle ja tarkastelemalla ruoka-avun käyttäjien toimijuutta ruoka-avussa voidaan kertoa vain vähän käyttäjien monista muista toimijuuden muodoista, rooleista ja asemista yhteiskunnassa. Jatkossa ruoka-avun käyttäjien toimijuutta voitaisiinkin tutkia laajemmassa kontekstissa. Olisi myös mielenkiintoista selvittää ruoka-avun ylisukupolvisuutta. Ensimmäisen ruokapankin perustamisesta tulee tänä vuonna 26 vuotta, joten ruoka-avun periytymistä sukupolvelta toiselle pystyttäisiin kenties jo alkaa tutkia.

Näiden jatkotutkimuskysymysten lisäksi tulee olemaan mielenkiintoista seurata, miten koronapandemia tulee vaikuttamaan ruoka-avun luonteeseen tulevaisuudessa. Jääkö osa koronapandemian runtelemista kotitalouksista 1990-luvun laman aikaisten ruoka-avun käyttäjien tavoin ruoka-avun pitkäaikaiskäyttäjiksi, vai pystytäänkö tällä kertaa elvyttävien sosiaalipoliittisin keinoin estämään tämä? Entä tuleeko ruoka-apu olemaan myös jatkossa kolmannen sektorin järjestöjen ja kirkon toiminnan varassa, vai tuleeko se siirtymään tulevaisuudessa vahvemmin kuntien vastuulle? Koronapandemia on osoittanut sen, miten tärkeä rooli kirkon ja kolmannen sektorin tekemällä työllä on yhteiskunnallisissa kriisitilanteissa. Hävikkiruoan jakaminen koronapandemian runtelemille kotitalouksille on ollut poikkeusaikana tärkeää, mutta tällaisen hätäavun tulisi olla luonteeltaan tilapäistä. Vapaaehtoistoimintaan perustuva ruoka-apu on luonteeltaan epävarma, eikä viimesijaisen avun tulisi jäädä kolmannen sektorin ja kirkon toiminnan varaan. (Laihiala & Nick 2020; Pihlaja 2010; Silvasi 2015). Valtion ja kuntien tulisikin ottaa vahvempi rooli ruoka-avun ratkaisemisessa sekä olla mukana luomassa 2020-luvun ruoka-apua, jossa sen rooli nähtäisiin enemmänkin sosiaalipalveluiden jatkeena kuin niiden aukkojen paikkaajana.

7. Lähteet

- Hiilamo, Heikki (2012). Rethinking the role of church in a socio-democratic welfare state. *International Journal of Sociology and Social Policy* Vol. 32 (7/8) s. 401-414.
- Juhila, Kirsi (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Saari, Juho; Eskelinen, Niko & Björklund, Liisa (2020). Raskas perintö : ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Eräsaari, Leena (2014). Sosiaalityö markkinoilla. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 125-140). Tampere: Vastapaino.
- Möttönen, Sakari & Kettunen, Pekka (2014). Sosiaalipalvelut kuntien hallinto- ja palvelurakenteiden murroksessa. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 109-124). Tampere: Vastapaino.
- Toikko, Timo (2014). Vastuullisen asiakkuuden paradigma. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 161-178). Tampere: Vastapaino.
- Rajavaara, Marketta (2014). Yksilöllisestä henkilökohtaiseksi? : henkilökohtaistaminen hyvinvointipolitiikan uudistusideana. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 141-160). Tampere: Vastapaino.
- Matthies, Aila-Leena & Lars Uggerhøj (2016). *Participation, Marginalization and Welfare Services: Concepts, Politics and Practices Across European Countries*. Taylor and Francis, ProQuest Ebook Central. Online: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/detail.action?docID=1570491>
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai välinen, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoiteohjelmissä. Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* (s. 12-34). Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156.
- Isola, Anna-Maria; Kaartinen, Heidi; Leemann, Lars; Lääperi, Raija; Schneider, Taina; Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehyistä rakentamassa. *Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, Työpäperi 33/2017*. Online https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_978-302-917-0.pdf?sequence=1 (viitattu 1.2.2021).
- Särkelä-Kukko, Mona (2014) Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Arja Jämsén & Anna Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä* (s. 34-50). Saarijärvi: Saarijärven Offset.
- Beresford, Peter (2012). *The Theory and Philosophy Behind User Involvement*. Teoksessa Sarah Carr & Peter Beresford (toim.) *Social Care, Service Users and User Involvement* (s.21-36). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Kallunki, Valdemar (2014). Yhteistyön kolmas polku. Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. *Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40*. Helsinki: Unigrafia. Online <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Yhteisty%C3%B6n+kolmas+polku.+Palvelurooli+kirk>

on+yhteiskunnallisen+aseman+uudistajana+40.pdf/15281c3a-f8f4-fd37-f07e-6077311fd11f
(Viitattu 1.2.2021).

Pulma, Panu (1994). Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu, Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, SOSIAALITURVA. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia (s.15-70). Gaudeamus: Jyväskylä.

Silvasti, Tiina (2015). Food Aid - Normalising the Abnormal in Finland. *Social Policy and Society* Vol. 14 (3) s. 471–482.

Tikka, Ville (2019). Charitable food aid in Finland: from a social issue to an environmental solution. *Agriculture and Human Values* Vol. 36 (2) s. 341-352.

Salonen, Anna Sofia (2017). Lining up for charity. *The International Journal of Sociology and Social Policy* Vol. 37 (3/4) s. 218-230.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho (2014). Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Salonen, Anna; Ohisalo, Maria & Laihiala, Tuomo (2018). Undeserving, Disadvantaged, Disregarded: Three Viewpoints of Charity Food Aid Recipients in Finland. *International Journal of Environmental Research and Public Health* Vol. 15 (12) s.1-15.

Ci, Jiwei (2013). Agency and Other Stakes of Poverty. *The journal of political philosophy* Vol. 21 (2) s. 125-150.

Bayat, Asef (2020). *Life as Politics : How Ordinary People Change the Middle East*, Second Edition. Stanford, CA: Stanford University Press.

Julkunen, Raija (2001). *Suunnanmuutos. 1990-luvun poliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Niemi, Tuukka & Wright, Torsten (2020). Osallisuutta ruoka-avun rinnalle? Havaintoja ja näkökulmia toiminnan ääreltä. Sininauhaliitto. Somero: Suomen Uusiokuori.

Rysaback-Smith, Heather (2015). History and Principles of Humanitarian Action. *Emergency Medicine Association of Turkey* Vol 15 (1) s. 5-7.

Hutchinson, John F. (1996). *Champions of Charity : War and the Rise of the Red Cross*. USA: Westview.

Pihlaja, Ritva (2010). Kolmas sektori ja julkinen valta. Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut, nro 61. Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko; Lehtelä, Kirsi-Marja; Silvasti, Tiina (2008). *Toisten pankki : ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki, Stakes.

Cloke, Paul; May, Jon; Williams, Andrew (2020). Food banks and the production of scarcity. *Transactions - Institute of British Geographers* Vol 45 (1) s. 208–222.

Ortner, Sherry B. (2006). *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject*. Durham, Lontoo: Duke University Press.

- Ortner, Sherry B. (1984). Theory in Anthropology since the Sixties. – Comparative Studies in Society and History 26 (1) s. 126–166.
- Ortner, Sherry B. (2001). Specifying agency. The Comaroffs and Their Critics, Interventions Vol. 3 (1) s. 76-84
- Ortner, Sherry B (1995). Resistance and the Problem of Ethnographic Refusal. Comparative studies in society and history Vol. 37 (1) s. 173-193.
- Cudd, Ann E. (2014). Agency and Intervention how (not) to fight global poverty. Teoksessa Diana Tietjens Meyers (toim.) Poverty, Agency, and Human Rights (s. 197-222). Oxford: University Press.
- Bartman, Michael E. (2000). Reflection, Planning, and Temporally Extended Agency. Philosophical Review Vol 109 (1) s. 35–61.
- Sen, Amartya (1999). Development as Freedom. New York: Random House
- Mahmood, Saba (2005). Politics of piety: The Islamic revival and the feminist subject. Princeton: Princeton University Press.
- VandenBroek, Angela Kristin (2010). Agency and Practice theory. Teoksessa H. James Birx (toim.) 21st Century Anthropology: A Reference Handbook (s.480-487). Oaks: SAGE Publications.
- Nadeau, Kathleen (2010). Ideology and Anthropology. Teoksessa H. James Birx (toim.) 21st Century Anthropology: A Reference Handbook (s.453-462). Oaks: SAGE Publications.
- Debram, Lucas (2010). Rank, status, and role. Teoksessa H. James Birx (toim.) 21st Century Anthropology: A Reference Handbook (s.756-763). Oaks: SAGE Publications.
- Abu-Lughod, Lila (1990). The romance of resistance: Tracing transformations of power through bedouin women. American Ethnologist Vol. 17 (1) s. 41–55.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2013). Katveessa: pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. Tiede & Edistys Vol. 38 (1) s. 42–61.
- Isola, Anna-Maria; Turunen, Elina; Hiilamo, Heikki (2016). Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka Vol. 81 (2) s. 150-160.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2021). Hyvinvoinnin edistäminen. Online <https://stm.fi/hyvinvoinnin-edistaminen> viitattu (7.3.2021)
- Kuusimäki, Kalle (2021). Määrittelyjä pakeneva diakonia. Suomen evankelisluterilainen kirkko. Online <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/diakonia/tietoa-diakoniasta> (viitattu 7.3.2021)
- Aamulehti 1.10.2020. Moro. Hätkähdyttävä video Tampereelta näyttää korttelia kiertävän ruokajonon, joka on ollut jopa kilometrin pituinen – Rahat loppuvat pian, ja osa hakijoista uhkaa jäädä ilman apua. Online <https://www.aamulehti.fi/moro/art-2000007113668.html> (viitattu 7.3.2021)

Yle uutinen 29.4.2020. SPR: Ruoka-avun tarve on jo kolminkertaistunut korona-aikana – nyt ruokajonoissa näkyy jo parikymppisiä ja äitejä lastensa kanssa. Online <https://yle.fi/uutiset/3-11327729> (viitattu 7.3.2021)

Meri, Otto @OttoMeri (28.12.2020). Twitter. Online <https://twitter.com/OttoMeri/status/1343613854295719942> (viitattu 8.3.2021)

Musarò, Pierluigi (2013). Food consumption and urban poverty: an ethnographic study. Italian Sociological Review Vol 3 (3) s. 142-151.

Kainulainen, Sakari (2014). Ruoka-avun hakijoiden hyvinvointi. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari (toim.) Kuka seisoo Leipäjonossa? (s.59-69). Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö.

Ohisalo, Maria (2017). Yhteinen keittiö sosiologian ja osallisuuden näkökulmasta. Esitetty Yhteinen keittiö- aloitusseminaarissa 3.4.2017. Kirkkohallitus. Online <https://docplayer.fi/48759052-Yhteinen-keittio-sosiologian-ja-osallisuuden-nakokulmasta.html> (viitattu 26.3.2021).

Salo, Ulla-Maija (2007). Etnografinen kirjoittaminen. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus (s.227-246). Tampere: Vastapaino.

Helander, Voitto & Laaksonen, Harri (1999). Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen esittely ja kansainvälinen vertailu. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki: Hakapaino Oy.

Evira (2017). Ruoka-apuun luovutettavat elintarvikkeet. Elintarviketurvallisuus, ohje 16035/2. Online https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/tietoa-meista/asiointi/oppaat-ja-lomakkeet/yritykset/elintarvikeala/elintarvikehuoneistot/eviran_ohje_16035_2_fi_ruokaapu.pdf (viitattu 31.3.2021)

Fingerroos, Outo; Naarminen, Niina, & Roitto, Matti (2015). Äänekäs luokka : tehdastyöväen menneisyyden ja muistitiedon jäljillä. Työelämän tutkimus Vol. 13 (3) s. 174-187.

Hynninen Anna; Lindfors, Antti & Opas, Minna (2015). Valta ja toimijuus. Teoksessa Jaana Kouri (toim.) Askel kulttuurin tutkimukseen (s. 173-187). Turku: Painosalama Oy.

Saikkonen, Pauli; Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura (2019). Katse kohti hyvinvointipolitiikan tulevaisuutta. Teoksessa Laura Kestila & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2018 (s.332-346). Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki: PunaMulta Oy.

Kuntalaki 2015/410. Annettu Helsingissä 10.4.2015. Online <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D> (viitattu 12.4.2021)

Kirkkolaki 1993/1054. Annettu Helsingissä 26.11.1993. Online <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054> (viitattu 12.4.2021)

Konttinen, Esa (2015). Kolmas sektori. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Jyväskylän yliopisto. Online <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kolmas-sektori> (viitattu 12.4.2021)

Määttä, Anna (2010). Toimeentulotuen väliinpuotoajat. Janus vol. 18 (1) s. 20-34.

Suomen evankelisluterilainen kirkko (2021). Sanasto. Online <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Ruokapankki> (viitattu 12.4.2021)

Sluka Jeffrey A. & Robben Antonius C. G. M. (2007). *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*. Malden Mass: Blackwell.

Malkki Liisa (2007). Perinteet ja improvisointi etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Liisa Malkki & Allaine Cerwonka (toim.) *Improvising theory. Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork* (s.1-33). Suom. Anna Rastas. London: The University of Chicago Press.

Huttunen, Laura & Homanen, Riikka (2017). Etnografinen haastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s.131-152). Tampere: Vastapaino.

Salo, Ulla-Maija (2007). Etnografinen kirjoittaminen. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus* (s.227-246). Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura (2010). Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi* (S.31-50). Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura (2020). Luentomuistiinpanot. Etnografinen tutkimusprosessi SOAS06B. Syksy 2019 – kevät 2020. Tampereen yliopisto.

Davis, Charlotte Aull (2002). Observing, participating. Teoksessa Karen V. Holliday (toim.) *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others* (s.67-93). London : Taylor & Francis Routledge.

Uusihakala, Katja (2016). Totuuksia Afrikasta? Kitkaisia kenttäkohtaamisia valkoisten simbabwelaisten siirtolaisyhteisöissä. Teoksessa Jeremy Gould & Katja Uusihakala (toim.) *Tutkija peilin edessä: refleksiivisyys ja etnografinen tieto* (s. 88-112). Helsinki: Gaudeamus.

Scheper-Hughes, Nancy (1995). The Primacy of Ethical. Propositions for a Militant Anthropology. *Current Anthropology* Volume 36 (3) s. 409-440.

Laihiala, Tuomo & Nick, Reetta (2020). Koronakriisin vaikutukset ruoka-apuun keväällä 2020. Ruoka-apu.fi. https://ruoka-apu.fi/wp-content/uploads/2020/09/Koronakriisin-vaikutukset-ruoka-apuun_Laihiala-ja-Nick-2020-1.pdf (viitattu 13.4.2020)

Mattila- Aalto, Minna & Laihiala, Tuomo. Ruoka-apu ja osallisuus. *Aikuiskasvatus* Vol. 38 (2) s. 159-161.

Ruokonen, Reetta (2008). Köyhyyden kokemus - selviytyminen ruuan hankinnasta. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) *Toisten pankki : ruoka-apu hyvinvointivaltiossa* (s.162-182). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Räsänen, Petri (2015). Uusliberalismi. Julkaistu 20.3.2015. Online <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/uusliberalismi> (viitattu 19.4.2021)

Yle uutinen 23.12.2020. Tältä näytti Rautatientorilla, missä vietettiin poikkeuksellista Hurstin joulujuhlaa: tunnissa jaettiin 2 000 ruokakassia. Online <https://yle.fi/uutiset/3-11713303> (viitattu 19.4.2020).

Ronkainen, Suvi (2008). Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. Yhteiskuntapolitiikka Vol. 73 (4) s. 388–401.

Jyrkämä, Jyrki (2008). Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettismetodologiseksi viitekehikseksi. Gerontologia Vol. 22 (4) s. 190–201.

Sidney, W. Mintz & Du Bois, Christine M (2002). The Anthropology of Food and Eating. Annual review of anthropology Vol. 31 (1) s. 99–119.

Lundell, Tiina (2021). Kuka pärjää Kelan luukulla? Yle MOT. 15.2.2021. Online <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2021/02/15/kuka-parjaa-kelan-luukulla-kasikirjoitus> (viitattu 27.4.2021)